

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE PEYGAMBERLERİN
ŞAHSÎ TASARRUFLARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Emine Leman USLU

2011

T.C.
ANAkkALE ONSEKİZ MART ÜNVERSİTEİSİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE PEYGAMBERLERİN ŞAHSİ TASARRUFLARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Emine Leman USLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muhammed Fatih KESLER

ANAkkALE 2011

TAAHHÜTNAME

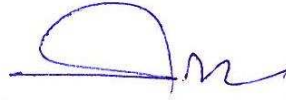
Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamberlerin Şahsi Tasarrufları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/10/2011

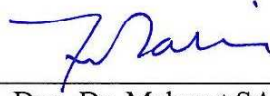
Emine Leman USLU

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Emine Leman USLU'ya'a ait "Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin Şahsi Tasarrufları" adlı
çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS
TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Prof. Dr. Muhammed Fatih KESLER
(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Mahmut SALİHOĞLU

Üye Yrd. Doç. Dr. Osman DEMİR

Tez No : 417259
Tez Savunma Tarihi : 20/10/2011

Yrd. Doç.Dr. İbrahim Hakkı ÖZTÜRK
Enstitü Müdürü
14.11.2011

ÖZET

Yüce Allah, insanların hayatlarını kendi rızası istikametinde idame ettirebilmesi için aracı konumunda peygamberler göndermiştir. Onlardan Allah'ın emrini tebyin bağlamında tezahür eden söz ve fiillerinin yanı sıra beşerî özelliklerine bağlı tasarruflar da sudur etmiştir. Yüce Allah nebevî misyonları sebebiyle onların sergiledikleri bu şahsi tasarrufları da kontrol altında tutmuş ve gerektiği zaman ilahi müdahalede bulunmuştur. Bu sebeple peygamberlerin gerçekleştirdikleri şahsi tasarrufları, örnekliği açısından insanlar için bağlayıcılık taşımıştır.

Hız. Peygamber'in ve önceki peygamberlerin beşerî yönleriyle sarf ettikleri bu tür söz ve fiillerini incelediğimiz "Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin Şahsi Tasarrufları" adındaki çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde peygamberlerin vahyi tebliğ ve beyan için söyledikleri sözler ve yaptıkları fiiller dışında beşerî bilgi, düşünce ve tecrübelerle sarf ettikleri şahsi tasarrufları olduğunu belirttik. Onların bütün söz ve fiillerini nebevî ve beşerî özellikte olmalarına göre açıklayarak şahsi tasarrufların sınırını ve bağlayıcılığını gösterdik.

İkinci bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de geçen peygamberlerin sözlü tasarruflarını ilahi müdahaleye muhatap olup olmamasına, eğer muhatap olmuşsa bu bağlamda sözün sonrasında ya da o esnada Yüce Allah'ın yardımı ile tasarrufun tamamlanmasına veya ondan vazgeçilmesine göre tasnife tabi tuttuk. Bu başlıklar altında yer alan her bir peygamber tasarrufunu, sahih bilgiler ışığında ve israili haberlerden bertaraf tutan bir şekilde anlatarak günümüze bakan yönüyle bir takım çıkarımlarda bulunmaya çalıştık.

Üçüncü bölümde peygamberlerin fiili tasarruflarını aynı tasnife tabi tutarak ve aynı kıstaslara dikkat ederek inceledik ve tarihten günümüze ayna tutan bu davranış örneklerinin hayatımıza yön vermesi için kendimizle bağdaşık bazı yorumlar yaptık.

Sonuç bölümünde ise ele aldığımız konu ile ilgili olarak kısa bir değerlendirmede bulunduk.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, peygamber, tasarruf.

ABSTRACT

Allah has sent prophets as middleman to sustain the lives of people in line with their own consent. There are their savings as a result of human characteristics in addition to there are the words and actions that occur to explain the order of Allah from them. Allah has controlled their personal savings because of their prophetic missions. Therefore, the personal savings of the prophets has been binding as a model for people.

We examined words and actions of Prophet Muhammed and the prophets before him in our study called “Personal Savings of the Prophets in the Qur’an”. Our study consists of an introduction and three chapters.

In the first chapter, we specified that constituted the personal savings occurring with human knowledge and ideas and experiences other than words and actions of prophet occurring to notify and explain the revelation. We explained their all words and actions according to property they are human characteristics and prophet characteristics. We showed scope and the binding of their personal savings.

In the second chapter, we classified verbally savings of the prophets in the Qur’an according to divine intervention and not, according to completion of the savings or abandonment from them with the help of Allah if saving have divine intervention. We explained the savings in these headings with correct information and not using the Israeli news, we tried to conclude up to-date.

In the third chapter, we examined actual savings of the prophets by the same classification and paying attention to the same rules. We presented some comments to determine the direction to our lives of this behavior models that guides since the day.

In the conclusion, we commented subject briefly.

Keywords: Qur’an, prophet, savings.

ÖNSÖZ

Yüce Allah, insanlara dünya ve ahiret saadetine ulaştıran yolları gösterme görevini peygamberlere tevdi etmiştir. Bu nebevî misyon ile onlar, vahyin tebliğ, tebyin ve tatbik edicisi olarak birer usve-i hasenedir. Ancak nebevî özelliklerinin yanı sıra aynı zamanda bir beşerdirler. Kendilerine gelen veya önceden beri sürdürdükleri şeriatın kapsamına giren hiçbir uygunsuz hareket ve tavır içinde olmamakla beraber henüz ilgili hükmün mevcut olmadığı hususlarda kendi re'yelerine göre bazen de beşerî duyguları öne çıkararak tutum sergiledikleri görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli konularda geçmiş peygamberlerle birlikte Hz. Peygamber'in de sergiledikleri bu tasarruflar anlatılmaktadır. Bunlardan büyük bir kısmı dinin maslahatı, insanların kurtuluşu ve affı amacına matuf beşerî duygular içerisinde halis bir niyete göre sarfedilmiştir. Yüce Allah onların peygamberâne özellikleri sebebiyle din ile ilgili olanların yanı sıra dinin dışında kalan meselelerde bile en mükemmeli serdetmelerini istemiştir. Bazı tasarruflarından övgüyle bahsetmesi yanında bazılarında daha uygun olan bir yolu göstermesi bu sebeptir. Böylece onların beşerî yönden de kemale ermelerini dilemiştir.

Kur'ân'daki bu bahisler ile Yüce Allah, hem peygamberlerin birer beşer olmaları hususiyetine dikkati çekmekte hem de dinin emirlerini yerine getirmede özel bir mesuliyet yüklenmeleri yönünü hatırlatmaktadır. Dinin günlük yaşamdan ayrılmazlığı perspektifinde insanların davranış veya sözlerini yönlendirmeleri için somut örnekler şeklinde sunarak eğitimini daha akılda kalıcı olarak vermektedir. Başka bir ifade ile zaman içerisinde tekerrür eden davranışların gelişim ve sonucunu peygamberler üzerinden insanlara göstererek insanların hareket ve sözlerinde seçici davranmalarını sağlamaktadır.

İşte bizim de bu noktadan hareketle peygamberlerin şahsi tasarruflarını incelememiz, ayrıca günümüz zaman ve şartlarına mutabık değerlendirmelerde bulunmamız, konuyu insanların söz ve fiillerine bir yön belirleme amacına uygun sunmak içindir.

Çalışmalarım esnasında yardım, destek ve teşviklerini her zaman yanımda hissettiğim danışman hocam Prof. Dr. Muhammed Fatih KESLER'e ve tahsil hayatım boyunca beni yalnız bırakmayarak destekleriyle her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Daha önce müstakil olarak üzerinde durulmamış olan bu konu hakkında sunmuş olduğumuz araştırmanın ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlamasını diliyorum. Gayret bizden, tevfik ve inayet Yüce Rabbimizdendir.

Emine Leman USLU

İzmir - 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ.....	1
I. TEZİN KONUSU VE AMACI.....	1
II. TEZİN ÖNEMİ.....	1
III. TEZİN KAPSAMI VE SINIRLARI	2
IV. TEZİN KAYNAKLARI.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
PEYGAMBERLERİN TASARRUFLARI	4
1.1. Peygamberlerin Nebevî Tasarrufları	9
1.2. Peygamberlerin Beşerî Tasarrufları.....	11
1.2.1. Peygamberlerin Beşerî Söz ve Fiilleri	12
1.2.2. Peygamberlerin Şahsi Tasarrufları	12
1.2.2.1. Peygamberlerin İsmet Sıfatı ve Yanılmaları Meselesi	14
İKİNCİ BÖLÜM	18
KUR'ÂN-I KERÎM'DE PEYGAMBERLERİN SÖZLÜ TASARRUFLARI.....	18
2.1. Fiil Sürecinde İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Sözlü Tasarruflar.....	19
2.1.1. Hz. Nuh'un Allah'tan Oğlunun Kurtulmasını İstemesi.....	19
2.1.2. Hz. Davud'un İki Kişi Hakkında Hüküm Vermesi	22
2.2. İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olmayan Sözlü Tasarruflar.....	26

2.2.1. Hz. İbrahim'in Yıldız, Ay ve Güneşin İlah Olamayacaklarını Tespiti	26
2.2.2. Hz. İbrahim'in Allah'tan Babası İçin Bağışlanma Dilemesi	28
2.2.3. Hz. İbrahim'in Allah Hakkında Kendisiyle Tartışan Kimseye Deliller Sunması.....	30
2.2.4. Hz. İbrahim'in Mekke Şehri ve Mekke Halkı İçin Duası	32
2.2.5. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in Nesillerinden Peygamber Gelmesini İstemeleri.....	34
2.2.6. Hz. İbrahim'in ve Hz. Yakub'un Oğullarına Vasiyeti.....	36
2.2.7. Hz. Lut'un Sapkınlıktaki Kavmine Kızlarını Söylemesi.....	37
2.2.8. Hz. Musa'nın Daha Fazla Çeşit Yemek İstemelerine Karşılık Kavmine Cevabı	40
2.2.9. Hz. İsa'nın Allah'tan Havariler İçin Sofra İndirmesini İstemesi.....	42
2.2.10. Hz. Peygamber'in Mağarada Arkadaşını Teskini	46
2.3. Fiil Sonunda İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Sözlü Tasarruflar.....	48
2.3.1. Hz. İbrahim'in Allah'tan Ölülerini Nasıl Dirilttiğini Göstermesini İstemesi.....	48
2.3.2. Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya'nın Salih Çocuk İstekleri.....	53
2.3.3. Hz. Musa'nın Allah'ı Görmek İstemesi	55
2.3.4. Hz. Musa'nın Kardeşi Harun'u Kendisine Yardımcı ve Peygamber İstemesi	57
2.3.5. Hz. Nuh, Lut, Şuayb ve Musa'nın Kavimleri Hakkında Yardım İstemeleri.....	58
2.3.6. Hz. Peygamber'in Helal Olan Şeyi Kendisine Yasaklaması.....	62
2.3.7. Hz. Peygamber'in Eşine Sır Vermesi.....	65
2.3.8. Hz. Peygamber'in Tebuk Seferinde Münafıklara İzin Vermesi	67
2.3.9. Hz. Peygamber'in Münafıklar İçin Af Dilemesi	70
2.3.10. Hz. Peygamber'in İnşallah Dememesi	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	75
KUR'ÂN-I KERÎM'DE PEYGAMBERLERİN FİİLİ TASARRUFLARI	75
3.1. Fiil Sürecinde İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Fiili Tasarruflar	75
3.1.1. Hz. İbrahim'in Rüyası ve Teslimiyeti	75

3.1.2. Hz. Peygamber'in Mescid-i Dırar'da Namaz Kılmaması Hususu	79
3.1.3. Hz. Peygamber'in Münafıkların Namazını Kıldırması Meselesi.....	81
3.2. İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatab Olmayan Fiili Tasarruflar	84
3.2.1. Hz. İbrahim'in Putları Kırması.....	84
3.2.2. Hz. Yusuf'un Sahibinin Hanımına Karşı Koyması	86
3.2.3. Hz. Yusuf'un Zindandan Çıkması İçin Sakiden İsteği.....	89
3.2.4. Hz. Musa'nın, Hızır as.'ın Yanında Bulunmak İstemesi.....	92
3.2.5. Musa'nın Levhaları Yere Bırakması ve Kardeşi Harun'u Sorgulaması	96
3.2.6. Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı'nda Okçuları Yerleştirmesi	99
3.3. Fiil Sonunda İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Fiili Tasarruflar	101
3.3.1. Hz. Adem'in Yasağı İşlemesi.....	101
3.3.2. Hz. Yunus'un Kavmini Erken Terkedişi	106
3.3.3. Hz. Peygamber'in Âmâ Geldiğinde Yüzünü Asması.....	108
3.3.4. Hz. Peygamber'in Bedir Esirlerinin Bırakılması Hakkındaki Tasarrufu	112
3.3.5. Hz. Peygamber'in Zeyd'i Boşanmadan Engellemesi	115
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.:	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
tah.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Tarih yok
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Yer yok

GİRİŞ

I. TEZİN KONUSU VE AMACI

Araştırmamız, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen bazı peygamberlerin, vahiyden bağımsız olarak yaptıkları kimi zaman da ilahi müdahale ile vazgeçtikleri sözlü ve fiili tasarrufları konu edinmektedir.

Yüce Allah nebevî misyonlarına uygun olması bakımından peygamberlerin beşerî söz ve tutumlarını da gözetmiş, kimi zaman bunları övmüş ve desteklemiş kimi zaman da müdahalede bulunarak onların düzeltilmesini sağlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde peygamberlerin bu tasarruflarından çeşitli vesilelerle bahsedilmektedir. Elbette ki bu konuların bahsedilmesindeki amaç bir hikayeyi anlatmak veya tarihi bir bilgiyi aktarmak değildir. Allah'ın değişmez kanunlarının her daim sürdüğü ve insan davranışlarının da zaman ve şartlara bağlı olmaksızın tekerrür ettiği düşünülürse peygamberlerin sergiledikleri bu tasarruflar ile mü'minlere yol göstermek ve hatalarını fark ettirerek düzeltmek amaçlanmaktadır.

İşte bu konuyu incelemedeki amacımız, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen peygamberlerin şahsi tasarruflarını günümüze bakan yönleriyle ele alarak değerlendirmektir.

II. TEZİN ÖNEMİ

Yüce Allah peygamberleri insanlara yol göstermekle görevlendirmiş ve bunun için onlara şariat vermiştir. Önceki peygamberlere gelen şariatlarda olduğu gibi Hz. Peygamber'e gelen ve evrenselliğini her daim koruyan Kur'ân'da da insanlara yol gösteren birçok hüküm bulunmaktadır. Bu hükümler yanında Kur'ân-ı Kerîm'de, çoğu zaman tarihi bir bilgi aktarımı veya peygamberleri anlatan anekdotlar zannedilen ve yol gösterici yönünün farkına varılmayan dolaylı hitaplar da bulunmaktadır. Bunları tarihi süreçte yaşanıp bitmiş tarihsel bir takım dökümanlar olarak algılayamayız. Çünkü bunlarda ilk hitap, peygamberlerin şahsına yönelik olsa da ders çıkarma amacıyla bizleri de hedef

almaktadır. Bu sebeple peygamberlerin tasarruflarını günümüz insanlarına aktarmak ve ders çıkarmalarını sağlamak gerekir.

Çünkü insan davranışları farklı zaman ve mekanlara göre değişkenlik gösterse de özünde aynıdır. Bu bakımdan peygamberlerin fiil ve sözlerinin özünü oluşturan davranış kalıplarını iyi tespit etmek ve bugün bunlardan bazı çıkarımlarda bulunmak son derece önemlidir. İşte yapacağımız çalışmayla şimdiye kadar yeterince üzerinde durulmamış olan peygamberlerin şahsi tasarruflarını ele alarak değerlendirecek ve böylece bazı ilkelere varmaya çalışacağız. Bu sayede daha sonraları yapılacak araştırmalara da ışık tutmayı hedefliyoruz.

III. TEZİN KAPSAMI VE SINIRLARI

“Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamberlerin Şahsi Tasarrufları“ başlığıyla sunduğumuz tezimiz, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, peygamberlerin dini tebliğ ve beyan ile ilgili söz ve fiilleri dışında kendi iradeleri ve ihtiyarları ile sergiledikleri şahsi tasarruflarının da bulunduğu gösterilmiştir. Peygamberlerden sadır olan bütün ifade ve davranışlar, nebevî ve beşerî özellikleri çerçevesinde ayrı ayrı açıklanarak şahsi tasarruflarının sınırı belirtilmeye çalışılmıştır. Ayrıca onların Kur’ân-ı Kerîm’de aktarılan şahsi tasarruflarının bazılarında ilahi itaba muhatap kılındıkları anlatılmakta olduğundan bu durumun ismet sıfatına karşılık nasıl açıklandığı ile ilgili yorumlardan da kısaca bahsedilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölümlerde de peygamberlerin sözlü ve fiili tasarrufları ele alınmıştır. İncelenen her bir tasarruf, ilahi müdahaleye muhatap olup olmamasına ve eğer olmuşsa bu müdahalenin nasıl olduğuna göre alt başlıklara ayrılmıştır. Araştırmamızda ele alınan tasarruflarda günümüz insanının hayatına uygulayabileceği noktalara dikkat çekilmiştir. Her biri ayrı bir çalışma konusu olabilecek bu tasarruflar, çalışmanın amacı doğrultusunda açıklanmış ve çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Böylece peygamberlerin nebevî misyonu taşımalarına rağmen beşerî bir takım duygularının olduğu belirtilerek insanların bu somut örneklerden öğüt almaları sağlanmaya çalışılmıştır. Tez bir sonuç bölümüyle bitirilmiştir.

IV. TEZİN KAYNAKLARI

Birinci bölümde, peygamberlerin sarf ettikleri bütün ifade ve davranışları, nebevî ve beşerî özellikleri çerçevesinde ayrı ayrı açıkladık, böylece şahsi tasarruflarının sınırını belirtmeye çalıştık. Ayrıca onların sergiledikleri şahsi tasarruflarında bazen ilahi itaba muhatap olmaları dolayısıyla, unutma ve yanılmalarının ismet sıfatına karşılık nasıl açıklandığı hakkındaki yorumlardan kısaca bahsettik. Bu bölümde bazı tefsir ve hadis kaynaklarının yanı sıra peygamberlerin söz ve davranışlarının açıklanmasını, yorumlanmasını, tasnifini, teşri değerini tespitini konu edinen kelim ve fıkıh alanlarındaki klasik ve modern kitaplardan, makalelerden ve DİA'nın "Peygamber", "İsmet" ve "İctihad" maddelerinden faydalandık.

Çalışmamızın isminden de anlaşıldığı üzere araştırmamızın asıl kaynağını Kur'ân-ı Kerîm oluşturmaktadır. Kur'ân'da konumuzla ilgili olan peygamberlerin şahsi tasarruflarının ifade edildiği ayetleri tespit edip bunlar arasından insanların yaşamlarına uygulayabilecekleri örnekleri inceleme konumuz yaptık. Ayetlerin meallerini zikrederken, gerekli gördüğümüz birkaç istisnai yerde kendimiz anlam vermekle beraber Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nın "*Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Mealî*"ni esas aldık.

Çalışmamıza mevzu olan tasarrufları, rivayet ve dirayet tefsirlerindeki açıklamalar doğrultusunda ele aldık. Rivayet tefsirlerinden Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ı, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, el-Endelûsî'nin, *el-Muharreru'l-Veciz*'i, Semerkandî'nin *Bahru'l-Ulûm*'u ve dirayet tefsirlerinden er-Razî'nin *Mefâtihu'l-Ğayb*'ı, Kurtubî'nin *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı başta olmak üzere çağdaş tefsirlerin de içinde bulunduğu pek çok tefsir kitabından yararlandık. Ayrıca zaman zaman tasarrufları konu edinen ayetlerin nuzul sebeplerinin açıklanması için temel hadis kitaplarına da (*Kütübü Sitte*) müracaat ettik.

Böylece çalışmamızın öncelikli kaynaklarını tefsir ve hadis kitapları oluşturdu. Fakat bunları tamamlayıcı mahiyette İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târih* ve İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adındaki tarih kitaplarından da yararlandık. Gerekli gördüğümüz hususlarla ilgili dipnotlarda açıklamalar yaptık. Peygamberlerin şahsi tasarruflarından güncel çıkarımlarda bulunurken de kendi yorumumuz süzgecinde çağdaş çalışmalardan, kitap, makale ve ansiklopedi maddelerinden yararlandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERLERİN TASARRUFLARI

Yüce Allah, ilk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar gönderdiği bütün elçilerini, kendisi ile insanlar arasında dini iletişimi sağlamak için görevlendirmiştir. Muhatabı insan olacağı için onları da insanlar arasından seçmiş, önder ve örnek olmaları sebebiyle vahiy, onu açıklayıcı hikmet¹ vererek ve fetanet, emanet, sıdk, ismet gibi bir takım meziyetlerle donatarak onlar için beşer üstü bir konum belirlemiştir. İnsanlar için onlarda örnekler olduğunu bildirmiş, bu örneklerle uymanın kendisine ittibâ etmek olacağını haber vermiştir.² Geçmişten günümüze kadar insanlar da bu örnek alınmanın peygamberlerin bütün söz ve fiillerini kapsayıp kapsamadığını, bunların kendileri için bağlayıcılığının nihai olup olmadığını tartışmışlardır. Zira peygamberlerin bütün söz, fiil ve davranışları vahye dayanırsa, örneklik ve tebliğ dışında kalan bir davranışından söz edilemez ve hepsi insanlar için bağlayıcı olur. Fakat bunların içerisinde onların beşerî tabiatı ile ihtiyaçları gereği sergiledikleri davranışları yahut bilgi, duygu ve tecrübeye dayalı tasarrufları da varsa insanlara örnekliği veya bağlayıcılığı yönünde bu sarf edilenler arasında bir ayırım yapılması zaruri olacaktır.

*“O hevasına göre konuşmaz, o (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir.”*³ ayeti bazı kişiler tarafından, peygamberlerin her söylediği sözün yada yaptığı davranışın vahiy kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁴ Buna göre “Vahyedilenden başkası değil” ifadesi ile Hz. Peygamber'in bütün sözleri kastedilmektedir.⁵ Dolayısıyla onun bildirdiği hiç bir şey vahiy dışına çıkmamakta, o kendi tasarrufu ile hiçbir söz ve davranışta bulunmuş olmamaktadır.

¹ Âli İmrân (3): 48, 81, 164; Nisâ (4): 113.

² Bkz. Nisâ (4): 80, Ahzâb (33): 21.

³ Necm (53): 3-4.

⁴ H. Yunus Apaydın, “İctihad”, DİA, İstanbul 2000, XXI, 432.

⁵ Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö: 606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihi'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, XXVIII, 281; Muhammed İzzet Derveze, (ö: 1404/1984), *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Kahire, 2000, III, 288.

Ancak ayetin Kur’ân vahiy hakkında nazil olduğu, ayrıca ayette yerilen hevanın, nefsanî arzulara dayalı batıl duygulardan ibaret olup aklın ve şer’in aslına dayalı rey olmadığı ifade edilmektedir.⁶ Yani Yüce Allah, bu ayet ile Hz. Peygamber’in Kur’an olarak bildirdiklerinin, rastgele söylenmiş şahsî arzuları olmadığını, sadece Allah’ın kendisine vahiy yolu ile iletmiş onun da hiçbir ilave ve noksanlık yapmadan kâmilan tebliğ ettiği ilahî kelâmı olduğunu bildirmektedir.⁷ Zaten özelde ayet Hz. Peygamber’in kendisine vahyedilenleri tebliğ etmesine karşılık “Onun sözü kahin sözüdür, şair sözüdür” diyen müşriklere cevap olarak o sözlerin vahiy olduğunu bildirmek için indirilmiştir.⁸

Allah Resulü’nden duyduğu her şeyi yazmakta olan Abdullah b. Amr’ı gören Kureyş ileri gelenlerinin, kendisine ‘Sen her duyduğunu yazıyor musun? Halbuki Allah Resulü hoşnutluk halinde de hiddetli iken de konuşan bir beşerdir’ demeleri üzerine, onun durumu Allah Resulüne iletmesi karşılığında Hz. Peygamber’in ‘Yaz, hayatım elinde olan Allah’a yemin ederim ki buradan (bu sırada parmağı ile ağzına işaret etmiştir) ancak hak çıkar’ diyerek verdiği cevabı da,⁹ Hz. Peygamber’in her söylediği şeyin vahiy kaynaklı olduğu şeklinde anlaşılmaya müsahittir.¹⁰

Hiz. Peygamber’in her davranışının vahiyden kaynaklandığını bildirdiği düşünülen bu gibi naslar, iyi anlaşılmalıdır. Ayrıca beşer özelliğini ortaya koyan ve her davranışının vahye dayanmadığını gösteren pek çok karine ile birlikte değerlendirilmelidir. Zira Hiz. Peygamber’in yukarıdaki haberde işaret ettiği sözlerini başka ifadelerinde takyid ettiğini müşahade ediyoruz. Hiz. Peygamber’in, peygamberlik görevleri arasına girmeyen tecrübeye dayalı dünyevî işlerdeki tutumları ile tebliğ etmekle mükellef olduğu dinî hususlara taalluk eden söz ve fiillerini ayırmasını burada örnek olarak gösterebiliriz:

“Hiz. Peygamber, Medine’ye geldiğinde halkın daha iyi ürün alabilmek için erkek çiçek tozlarını dişileri ile birleştirerek hurma ağaçlarını aşıladıklarını görür ve bu işlemin pek fayda vermeyeceği şeklinde kanaatini belirtir. Bunun üzerine Medineliler bu işten

⁶ Ebû Zeyd ed-Debûsî, *Takvîmu’l-Edille fî Usûli’l-Fıkh*, (tah. Halil Muhyiddîn Meys), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 252. Ayrıca bkz. Muhammed et-Tâhîr b. Âşur (ö. 543/1148), *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tûnusiyye, Tunus 1984, XXVII, 93; İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, (tah. Muhammed b. Abdîrahman), el-Mektebetü’l-İslamiyye, Beyrut 1984, VIII, 63.

⁷ Vehbe Zuheyli, *Tefsîru’l-Münîr*, Dâru’l-Fikri’l-Muâsır, Beyrut 1991, XXVII, 100.

⁸ *Mefâtihu’l-Ğayb*, XVIII, 282; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud el-Ferra’ el-Begavî (ö. 516/1122). *Meâlimu’t-Tenzîl*, Dâru Tayyibe, Riyad 1409, VII, 400.

⁹ Ebû Dâvud Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani (ö. 275/889), *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, İlim 3 (IV, 60).

¹⁰ Hayrettin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meselesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 524.

vazgeçerler. Fakat o yıl hurma mahsulünde azalma olur. Durumu Hz. Peygamber'e iletirler, o da: 'Ben ancak bir beşerîm, size dininize ait bir şey emredersem bunu uygulayın, size şahsi görüşten bir şey söylersem ben ancak bir beşerîm' der."¹¹ Hz. Peygamber, kendisinin insani yönüne dikkat çekerek ve kişisel kanaat bildirdiği, vahyin kapsamı dışında kalan dünyevî meselelerde belirleyici olanın tecrübe olduğunu göstererek her söylediğinin vahiy kaynaklı olmadığına işaret etmiştir.

Hz. Peygamber'in, vahyin ve dini meselelerin kapsamı dışında kalan tecrübeye dayalı bazı hususlarda karar vermek için ashabıyla istişare ettiği de olmuştur. Mesela Hendek savaşı öncesi ashabıyla görüşmüş, Selmân-ı Fârisî'nin teklifi ile şehrin etrafına hendek kazılması kararını almıştır.¹²

Bazen de karar verdiği bir meselede sahabenin başka yönde görüş bildirmesi üzerine bu kararından vazgeçtiği olmuştur. Nitekim Bedir savaşı sırasında konaklamak için seçtiği yerin vahiyle mi yoksa kendi ictihadıyla mı belirlendiğini soran Hubab b. Münzir'e, kendi reyyle olduğunu haber verince Hubab b. Münzir, burasının konaklamaya elverişli olmadığını söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber konaklama yerini değiştirmiştir.¹³ Bu haberden anlaşılan başka bir husus da sahabenin, Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının vahiy mi kendi rey mi olduğunu sorup buna göre hareket etmiş olmalarıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan, Hz. Peygamber'in helal olan bir şeyi kendisi için yasaklaması,¹⁴ Uhud savaşında okçuları uygun mevzilere yerleştirmesi,¹⁵ Hz. Musa'nın Hızır as.'ın yanında bulunmak istemesi¹⁶ ve Hz. Yusuf'un sahibinin hanımına karşı koyması¹⁷ gibi davranışlarını da onların dünyevî meselelerde beşerî yönleriyle sergiledikleri davranışlara örnek olarak ekleyebiliriz.

Buraya kadar verdiğimiz örnekler ile peygamberlerin dünyevî meselelerde, vahiy haricinde söz ve fiiller sarf ettiklerini, bilgi ve tecrübelerini kullanarak karar verdiklerini göstermeye çalıştık. Peygamberlerin vahiy dışında da sözlerinin ve eylemlerinin olduğunu

¹¹ Ebû Hüseyin b. el-Haccac Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Fedâil 140 (II, 1835).

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1952, XIV, 129.

¹³ Abdulcelil İsa, *Peygamberimizin İctihadları*, (çev. Hilmi Merttürkmen-Abdülvehhab Öztürk), y.y., Ankara 1976, s. 131.

¹⁴ Tahrîm (66): 1.

¹⁵ Âli İmran (3): 121.

¹⁶ Kehf (18): 60-82.

¹⁷ Yûsuf (12): 23.

kabul eden çoğunluk, onların dünyevî meselelerde karar vermeleri hakkında ihtilaf etmemiştir. Ancak dinin alanına giren meselelerde vahiy haricinde rey ve ictihad ile söz veya davranış sarf etmelerinin mümkün olup olmadığı hakkında ayrılmışlardır. Bazıları onların dinin alanına giren bu açıklama ve davranışlarının, tıpkı Kur’ân gibi vahiy kaynaklı olduğunu, bazıları da rey ve ictihad ile ortaya çıktığını savunmuşlardır.¹⁸

H. Peygamber, “*Hakkında vahiy nazil olmadığı konularda aranızda kendi reyimle hüküm veririm*”¹⁹ diyerek henüz hakkında vahiy inmemiş bir konuda bilgi ve tecrübeleri ile kararlar verebileceğini ifade etmiştir. Onun ve diğer peygamberlerin, sadece dünyevî konularda değil dinin alanına giren meselelerde de henüz vahiy inmemişse kendi rey ve ictihadına göre karar verip davranış sergilediği ile ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan pek çok örnek vardır. H. Peygamber’in, Bedir savaşından sonra alınan esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması görüşünü tercihi,²⁰ münafıklar için af dilemesi,²¹ bir münafığın cenaze namazını kıldırma istemesi;²² H. Lut’un sapkınlıktaki kavmine kızlarını söylemesi;²³ H. Nuh ve H. İbrahim’in inkarcı yakınları için bağışlanma dilemeleri;²⁴ H. Davud’un iki kişi hakkında hüküm vermesi²⁵ bu konuda verilecek örneklerin bazılarıdır.

Peygamberler sarf ettikleri bu tür söz ve davranışlar sonunda uyarıcı veya en uygunu hatırlatıcı olarak ilahi müdahaleye muhatap olabilmişlerdir. Uyarı ve hatırlatma şeklinde gerçekleşen ilahi müdahaleler, yanılma veya hatanın var olduğunu göstermektedir. Peygamberlerin söz ve davranışlarının vahiy olması durumunda, meydana gelen bu yanılmalar ve onlara yapılan uyarı ve hatırlatmalar nasıl izah edilebilir? “Peygamberlerin İsmet Sıfatı” başlığında ele alacağımız üzere bu tür söz ve fiillerin vahiy olduğunu ileri sürenler, onların yanılmaları meselesine zorlama yorumlarla açıklama getirmişlerdir. Onlar, peygamberlerin bu hata ve yanılmalarının da ilahi irade doğrultusunda gerçekleştiğini, Allah’ın onlara unutma ve yanılmayı emrettiğini ileri sürmüşlerdir.²⁶ Ancak bu durum, onların beşerî-nebevî tabiattan olmalarına aykırıdır. Zira peygamberler nebevî özellikleri de bulunan beşerlerdir. Onlara risalet görevinin verilmesi, hatta bazı

¹⁸ H. Yunus Apaydın, “İctihad”, XXI, 432.

¹⁹ Ebû Davud, Akdiye 7 (IV, 15).

²⁰ Enfâl (8): 67.

²¹ Münâfikûn (63): 6.

²² Tevbe (9): 84.

²³ Hûd (11): 78.

²⁴ Hûd (11): 45; Şuarâ’ (26): 86.

²⁵ Sâd (38): 22-25.

²⁶ Kâdî İyaz, eş-Şifâ bi Ta’rifi Hukûki’l-Mustafa, (trc. Suat Cebeci), Rehber Yay., Ankara 1992, s. 446.

mucizeler ihsan edilmesi onların da beşer oldukları gerçeğini ortadan kaldırmamıştır. Peygamberler de her insan gibi bir beşerin ihtiyaç duyabileceği bir takım şeylere muhtaç olmuş, çektiği bütün zorluk ve sıkıntılara katlanmış, bu ihtiyaçları tedarik etmek yahut zorluklardan kurtulmak için çaba ve gayret göstermişlerdir.²⁷ Onlar, sarf ettikleri bu tür söz ve fiilleri de böyle bir yaşam sürecinde kendi iradeleri ve ihtiyaçları ile ortaya koymuşlardır.

Bizim kanaatimiz, peygamberlerin Allah'ın kendilerine verdiği irade ve kesb ile de hareket edebildikleridir. Bu anlayıştan hareketle onların bu tür söz ve fiillerini de çalışmamız içerisinde “kişinin kendi iradesiyle sarf ettiği ve şeriatın üzerine bir takım sonuçlar terettüp ettirdiği söz ve fiil”²⁸ anlamına gelen “tasarruf” kelimesi ile ifade ettik.

Elbette insanın kendi fiili de dahil her türlü tasarrufun gerçek sahibi Yüce Allah'tır. Ancak O, yaratmış olduğu varlıklar arasında insana da sorumluluğa esas teşkil edecek bir irade ve meyelan veya kesb vererek belirlediği esaslar çerçevesinde tasarrufta bulunma yetkisi sağlamıştır.²⁹ İşte insanlardan sadır olan her söz ve fiil de bu irade ve kesb ile kişiye sorumluluk yüklemiştir. Sıradan insanların ortaya koyduğu bu tür söz ve fiiller ile peygamberlerden sudur eden söz ve fiiller tasarruf olmaları bakımından birbirine benzemektedir. Fakat peygamberlerinki nebevî misyonları gereği diğer insanları da bağlayıcıdır. Bu sebeple Yüce Allah'ın sıradan insanlardan farklı olarak peygamber tasarruflarına bazen müdahalede bulunduğunu, onları itaba veya övgüye muhatap kıldığını görürüz.

Bütün bu açıklamalar ile peygamberlerin, Yüce Allah'tan emir olarak aldıkları ilahi irade doğrultusunda gerçekleşen söz veya fiillerinin yanı sıra hem dünyevî hem de dini meselelerde kendi iradeleri ile sergiledikleri şahsi tasarruflarının da olduğunu göstermeye çalıştık. Bundan sonra bütün peygamber davranışlarını nebevî ve beşerî özellikte olmalarına göre ayıracağız. Amacımız, peygamberlerin şahsi tasarruflarını, uyulmasının emredildiği nebevî söz ve fiilleri ile hiçbir bağlayıcılığı bulunmayan günlük sıradan ihtiyaçları olarak yaptıkları beşerî hareketlerinden ayırmak ve bu tasarruflarının insanlar için örneklik değerini ortaya koymaktır.

²⁷ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, s. 288.

²⁸ Mahmud Abdurrahman Abdülmin'im, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Elfâzi'l-Fıkhiyye*, Dâru'l-Fâzıla, Kahire t.y., I. 456; Vehbe Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1984, IV, 83.

²⁹ Abdülhakim Yüce, “Kozmik Yetki: Tasarruf”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 15, Ankara 2005, s. 39-40.

1.1. Peygamberlerin Nebevî Tasarrufları

Yüce Allah “...Her toplumun bir yol göstericisi vardır”³⁰ ve “Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık...”³¹ mealindeki ayetler ile peygamberlerin topluma yol gösteren rehberler konumunda olduklarını bildirmektedir. Bu doğrultuda onların başlıca görevi, kulluk yöntemlerini öğretmek suretiyle insanın hidayetine vesile olmaktır. Zira nübüvvet, insanoğlunun yaratılışından itibaren ona yol gösteren bir hidayet makamı olarak yerini almıştır.³² Bu rehberlik Yüce Allah’ın insanlara bildirilmek üzere indirmiş olduğu kitaplar ile gerçekleşmiştir. Peygamberler, kendilerine gelen kitabı veya önceki şariatlardan devam ettirecekleri ilahi emirleri tebliğ ve beyan etmekle görevlidirler. Onların, ilahi ahkâmı açıklamak için söyledikleri sözlerin ve yaptıkları fiillerin hepsi de nebevî özellik taşımaktadır.

Muhatabı olduğumuz Kur’ân-ı Kerîm’in tebliğ ve beyan edicisi Hz. Peygamber, bu tür söz ve fiiller ile ilgili bilgi kaynağımızdır. Yüce Allah diğer peygamberlerden bazılarının sadece tebliğ sırasında kullandıkları ifadeleri bize Kur’ân-ı Kerîm’de aktarmıştır. Nebevî sözler kapsamında değerlendirdiğimiz bu ifadeler, ayetler içerisinde şöyle geçmektedir:

*“İbrahim’i de gönderdik. O kavmine şöyle demişti: Allah’a kulluk edin. O’na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır. Siz Allah’ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızık Allah katında arayın. O’na kulluk edin ve O’na şükredin. Ancak O’na döndürüleceksiniz.”*³³

*“Ad kavmine de kardeşleri Hud’u (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka ilahınız yoktur. Siz yalan uyduranlardan başkası değilsiniz.”*³⁴

“Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltilesinden sonra

³⁰ Ra’d (13): 7.

³¹ Enbiyâ (21): 73.

³² Şerafettin Gölçük, *İslam Akaidi*, Esra Yay., Konya 1999, s. 139-140.

³³ Ankebût (29): 16-17.

³⁴ Hûd (11): 50.

yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”³⁵

“Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik de dedi ki: «Ey kavmim! Allah'a ibadet edin, sizin için O'ndan başka bir ilah yoktur. Hala sakınmaz mısınız?»³⁶

Hız. Peygamber'in nebevî beyanı ise söz, fiil veya takrir şeklinde olmuştur. Bunlar sünnet ismini almıştır. Hız. Peygamber'in “Her iyi iş sadakadır”³⁷ ifadesi sözlü, namaz için tekbir aldığı zaman ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırması³⁸ fiili, bazı sahabelerin güneş battıktan sonra akşam namazından önce kıldıkları iki rekat nafile namaz hakkında herhangi bir müdahalede bulunmaması³⁹ takriri sünnetine örnek gösterilebilir.

Hız. Peygamber'in bu tür söz, fiil ve tavırları Kur'ân-ı Kerîm karşısında üç görev üstlenmiştir.⁴⁰

- 1) Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği hükümleri teyit ve tekit etmiştir. Anne-babaya itaatsizliği, yalancı şahitliği, cana kıymayı yasaklayan sözleri böyledir.
- 2) Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği hükümleri açıklamış, onları tamamlayıcı bilgiler vermiştir. Mesela Kur'ân-ı Kerîm'de namaz kılmak, zekat vermek, haccetmek emredilmiş fakat bunların nasıl olacağı belirtilmemiştir. Bunların nasıl yapılacağını beyan eden sözleri ve gösterdiği fiilleri vardır.
- 3) Kur'ân-ı Kerîm'in hiç temas etmediği konularda hükümler koymuştur. Kişiyeye nikah yolu ile kimlerin helal olduğunun bildirildiği ayetin⁴¹ nüzulünden sonra Hız. Peygamber'in, “Kadının halası ile aynı nikah altında birleştirilmesi haram olur. Nesep yoluyla haram olan, süt emme yoluyla da haram olur.”⁴² şeklindeki istisnai ifadesi bu hususta örnektir. Onun ehli merkeplerle yırtıcı kuşların etinin

³⁵ A'râf (7): 85.

³⁶ Mü'minûn (23): 23.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahih*, Mektebetü's-Selefiyye, Kahire 1400, Edep 33 (IV, 95).

³⁸ Müslim, Salât 15 (I, 301).

³⁹ Müslim, Salâtu'l-Misâfirîn ve Kasrihâ 55 (I, 573).

⁴⁰ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî (ö. 676/1277), *Riyâzü's-Sâlihîn*, (trc. M. Yaşar Kandemir-İsmail Lütü Çakan-Raşit Küçük), Erkam Yay., İstanbul 2001, I, 21-22.

⁴¹ Nisâ: (4): 24.

⁴² Buhârî, Nikâh 27 (III, 365).

yenmesini yasaklaması,⁴³ diyetlerle ilgili birçok hükmü belirten sözleri de böyledir.

Kur’ân-ı Kerîm’in açıklayıcısı olma özelliğini taşıyan Hz. Peygamber’e nispeti sabit olan sahih bütün söz, fiil ve takrirler insanlar için bağlayıcıdır. Nitekim müfessirler “*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, sizden Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*”⁴⁴ ayetini tefsir ederken de, Hz. Peygamber’in dini açıklayıcı bu tür söz, fiil ve takrirler ile olan örnekliğine uymanın gerekli olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵

Peygamberlerin bu tür söz, fiil ve takrirlerinin bağlayıcı olması, nebevî özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte onlar vahiy kontrolünde hareket eden birer beşerdirler. Bu özellikleriyle Yüce Allah’tan aldıkları mesajı insanlara ileten aracı varlıklardır. Bütün tasarruf ve hareketleri vahiyyle belirlenen, insana özgü tercihlerden soyutlanmış bir varlık konumunda değillerdir. Onlar, peygamber olmakla beşerî özelliklerini kaybetmemişlerdir.⁴⁶ Her insan gibi fitri davranışlar sergilemiş, hayatın değişik alanlarında ihtiyaç oluştuğunda beşerî bilgi ve tecrübeleri ile de hareket etmişlerdir. Dolayısıyla bağlayıcılığı hiç bulunmayan ya da tebliğleri ve sünnetleri kadar kesin bağlayıcı olmayan söz ve fiilleri de vardır. Şimdi peygamberlerin beşerî özelliklerine bağlı olarak sarf ettikleri söz ve fiillerini inceleyeceğiz.

1.2. Peygamberlerin Beşerî Tasarrufları

Yüce Allah, ilahi mesajını ulaştıracak elçilerini insanlar arasından seçmekle beraber onları insanlık tabiatının dışına çıkarmayı dilememiştir. Ayrıca elçilerinin, ilettikleri mesajlarında, kavimlerine kendilerinin de onlar gibi bir beşer olduklarını ifade etmelerini istemiştir. Nitekim Hz. Peygamber, kendisinin onlar gibi bir insan olmasını yadırgayan ve peygamberin insanüstü bir varlık olması gerektiğini düşünen Mekkelilere Yüce Allah’ın “*Eğer yeryüzünde mutmain olarak yürüyüp dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.*”⁴⁷ buyruğunu iletmiştir.⁴⁸

⁴³ Ebû Dâvûd, Et’ime 33 (IV, 160).

⁴⁴ Ahzâb (33): 21.

⁴⁵ *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 156.

⁴⁶ Adem Yerinde, “Hz. Peygamber’in İctihadı Meselesi”, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara 2003, Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayı, Ankara 2003, s. 363.

⁴⁷ İsrâ (17): 95.

⁴⁸ Adem Yerinde, “Hz. Peygamber’in İctihadı Meselesi”, s. 363.

Peygamberler birer beşer oldukları, dolayısıyla her insanda bulunan normal vasıflar, ihtiyaç ve temayüller kendilerinde de bulunduğu için bunlara bağlı hareket etmeleri tabiidir. Ayrıca vahyin dışında kalan dini ve dünyevî meselelerde çözüm bulma ya da seçim yapma ihtiyacı hâsıl olduğunda “nebevî akıl” diyebileceğimiz beşerî aklın vahiy sürecinde kazandığı tecrübe ile davranış sergilemeleri mümkündür. Günah ve yasak sınırını aşmamak şartıyla gerek dini hayatlarında gerekse dünya işlerinde bu türden davranışlarda bulunmuşlardır.

Biz de araştırmamızda peygamberlerin beşerî yönleriyle sarf ettikleri bu davranışlarını, fitri ihtiyaçları gereği yerine getirdikleri doğal hareketlerine ve yaşam içerisinde karşılaştıkları meseleler hakkında karar verme, istekte bulunma, aralarında seçim yapma şeklindeki temayüllerine göre iki kısımda ele alacağız.

1.2.1. Peygamberlerin Beşerî Söz ve Fiilleri

Peygamberlerin yeme, içme, yatma, oturma, yürüme gibi hareketleri fitri ihtiyaçlarını karşılamak üzere sergiledikleri hareketlerdir. Beşerî yönleriyle yaptıkları bu hareketlerin, insanlar üzerinde her hangi bir bağlayıcılığı yoktur. Ancak Hz. Peygamber’in yapılış tarzı ile ilgili sözlü ifadesi bulunan bir kısım hareketler edep kuralı olarak kabul edilmiş, mendup veya müstehap olarak değerlendirilmiştir. Sağ elle yemesi, sağ tarafa uzanıp yatması, üç nefeste içmesi gibi hareketleri böyledir. Yapılış tarzına yönelik hakkında herhangi bir karine bulunmayan hareketleri ise teşri bir değer taşımamaktadır. Mesela yediği muayyen yiyecekleri seçip yemek, çamurdan inşa edilen ve hurma dallarıyla örtülü evlerde oturmak, lif ile doldurulmuş deriden mamul döşeklerde yatmak bağlayıcı özellikte değildir.⁴⁹

1.2.2. Peygamberlerin Şahsi Tasarrufları

İrade ve ihtiyarın yansıması ile sahibine sorumluluk yükleyen her söz ve fiil tasarruf kavramı ile karşılık bulmaktadır. Bu anlamıyla tasarruf, insanların iradeyi yansıtan karar alma, seçim yapma, istekte bulunma, kabul etme, reddetme gibi yetileri ile dini ve dünyevî meselelerde sarf ettikleri her türlü söz ve fiili kapsamaktadır.

⁴⁹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin ...*, s. 288-289.

Peygamberler de nebevî vasıfların yanı sıra insani özellikler taşımaktadırlar. Her insanda var olan bilgi, duygu, düşünce ve temayüller kendilerinde de bulunmaktadır. Onlar vahyi tebliğ ve beyan dışında, dini ve dünyevî meselelerde bu bilgi, duygu ve düşünceler ile hareket edebilmişlerdir. Dolayısıyla onlardan kendi iradeleri ile şahsi tasarruf kabilinden söz ve fiiller de sadır olmuştur.

Hız. Peygamber'in; hicret ederken bütün mal ve servetini Mekke'de bırakan muhacirler ile ensar arasında kardeşlik anlaşması yapıp ensara ait arazilerde yarıcı usulü ile ortaklık kurması,⁵⁰ Usame b. Zeyd'i aralarında Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer'in bulunduğu Mute'ye gönderilen ordunun komutanlığına ataması,⁵¹ Mekke fethedildiğinde Ebu Süfyan'ın evine sığınanlarla evlerine girip kapılarını kapatanların güvende olduğunu bildirmesi⁵² gibi davranışları Hız. Peygamber'in şahsi tasarruflarındandır.

Biz bu çalışmamızda, peygamberlerin şahsi tasarruflarını Kur'an-ı Kerim'de anlatılanlar ile sınırladık. Kur'an'da onların adalet, eğitim, savaş, tebliğ metotları, beşerî ilişkiler gibi çeşitli konularda sergiledikleri şahsi tasarrufları anlatılmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerde bunları ayrı ayrı inceleyeceğimiz için burada zikretmeyeceğiz. Sadece bu tasarruflar hakkında genel açıklamalarda bulunacağız.

Peygamberlerin bu tasarruflarının vahiy kapsamında bizlere aktarılması, beşerî özellikte dahi olsa her türlü söz ve fiilleri ile bize örnek olduklarının mesajını barındırmaktadır. Bu tasarruflar ile doğrudan şer'i bir hüküm koyulmamıştır. Ancak söz ve fiillerden genel ilkeler çıkarılabilir ve bu ilkeler davranışlarda uygulanabilir. Mesela Hız. İbrahim'in yıldız, ay ve güneşin ilah olamayacaklarını kavmine göstermesinden ve putları kırmasından,⁵³ tebliğ metodunun insanların inanışlarına ve bilgi seviyelerine göre değişkenlik arzettiği; Hız. İbrahim ve Hız. Yakup'un oğullarına vasiyetinden,⁵⁴ ebeveynin yaşadığı müddetçe çocuklarının dini eğitimine verdiği önemi sürdürmesi gerektiği; Hız. Peygamber'in Uhud savaşında okçuları uygun mevzilere yerleştirmesinden,⁵⁵ tedbir almanın tevekkülün bir parçası olduğu ilkeleri çıkarılabilir. Kur'an-ı Kerim'in emir, nehiy ve tavsiyelerinin tafsilatı niteliğinde olan bu ilkeler ile insan davranışları en uygun olana yönlendirilebilir. Zira peygamberler söz ve davranışlarını karşılaştıkları kişilere, olaylara

⁵⁰ Müslim, Cihad ve's-Sîre 70 (II, 1391).

⁵¹ el-Buhârî, Fedâilu'l-Ashab 17 (III, 28).

⁵² Ebû Dâvûd, Harac 25 (III, 416).

⁵³ En'âm (6): 78-79; Sâffat (37): 91-93.

⁵⁴ Bakara (2): 132-133.

⁵⁵ Âli İmrân (3): 121.

veya ihtiyaçlara binaen sarf etmişlerdir. İnsanlar da onların davranışlarına sebep olan aynı veya benzer durumlarla karşılaşabilmektedirler.

Ayrıca insanlar, sergiledikleri şahsi tasarruflarda dünyevî ve uhrevî yönlerden sorumlu olmuşlardır. Yüce Allah, peygamber olmakla beraber insanlık vasfını taşıdıkları için onları da bütün davranışlarından sorumlu tutmuş, sıradan insanlar gibi ilahi denetime almıştır. Onlar şahsi tasarruflarını, “nebevî akıl” diyebileceğimiz beşerî aklın vahiy sürecinde kazandığı tecrübeler, fetanet özellikleri, kişisel tercihleri, beşerî bilgi ve duyguları ile meydana getirmişlerdir. Fakat bu söz ve davranışlarında en uygun olanı terk etme, unutma, olayın aslına vakıf olamama gibi nedenlerle bazen en doğru davranış şeklini gerçekleştirememişlerdir. Bu sebeple de sıradan insanlardan farklı olarak ilahi denetim sürecinde uyarıya muhatap olmuşlardır. Hz. Nuh ve Hz. İbrahim’in inkarcı yakınları için bağışlanma istemeleri,⁵⁶ Hz. Peygamber’in Tebuk savaşına katılmak istemeyen münafıklara izin vermesi,⁵⁷ Hz. Yunus’un kavminin arasından erken ayrılması,⁵⁸ onların uyarıldığı tasarruflardandır.

Yüce Allah, elçilerinin bu davranışlarına, beşerî yönden en mükemmel şekli yakalayabilmeleri için müdahalede bulunmuştur. Aksi takdirde onların bu yanlışları peygamberliklerine hanel getirecek nitelikte bir günah özelliği taşımamıştır. Fakat peygamberlerin ismet sıfatlarına karşılık, davranışlarında meydana gelen bu hata ve yanlışların nasıl açıklanacağı hususunda farklı görüşler ifade edilmiştir. Aslında onların ilahi itaba muhatap oldukları her tasarrufu kendi şartları içerisinde değerlendirmenin, meseleyi daha anlaşılır kılacağı kanaatindeyiz. Bu sebeple çalışmamızda peygamber tasarruflarını incelerken ilgili başlıklar altında bu hususa da değineceğiz. Ancak öncesinde konu hakkında serdedilen görüşler üzerinde durarak genel bir bakış açısı kazandırmanın da faydalı olacağını düşünüyoruz.

1.2.2.1. Peygamberlerin İsmet Sıfatı ve Yanlışları Meselesi

İsmet sıfatı,⁵⁹ peygamberlerin kötülük yapma, günah işleme ve yalan söyleme hususunda Allah tarafından korunduklarını ifade etmektedir.⁶⁰ Yüce Allah, peygamberleri

⁵⁶ Hûd (11): 45; Şuarâ’ (26): 86.

⁵⁷ Teybe (9): 42-43.

⁵⁸ Kalem (68): 48.

⁵⁹ Eş’arî’ye göre ismet, Allah’ın peygamberlere itaat gücü verip masiyet gücü vermemesidir. (Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Kitâbu Usûli’l-Dîn*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, Beyrut 1981, s. 169.) Buna göre

örnek almayı ve onlara uymayı emrettiğine göre peygamberlerin her türlü günden uzak bulunmaları aklın ve dinin bir gereğidir. Eğer peygamberlerin günah işlemeleri caiz olsaydı, o takdirde ümmet için de günah işlemek meşru olurdu veya peygamberlere uymak vacip olmazdı. Bu nedenle peygamberler için ismet sıfatı gereklidir.⁶¹

Peygamberlerin ismet sahibi olmaları yani hatadan korunmuş olmaları hususunda ittifak vardır.⁶² Ama bu özellikleri ile peygamberlerin hangi davranışlarında hatadan korunmuş oldukları hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Onların her çeşit davranışında hata veya unutmadan masum ve korunma altında olduklarını ileri sürenler vardır. Bu düşüncelerine delil olarak da “O arzusuna göre konuşmaz, o (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir.”,⁶³ “Resulümüz Muhammed, size rabbinizden gönderilmiştir ve hakikati getirmektedir.”⁶⁴, Resul size ne getirdiyse alın, sizi hangi şeyden yasakladıysa onu terk edin.”⁶⁵ mealindeki ayetleri zikrederler.⁶⁶ Peygamberlerin uyarıya muhatap olan tasarruflarını ise, Allah’ın insanlara yol göstermek için peygamberine -unutmak suretiyle- kasten terk etmeyi emretmesi ile meydana geldiği şeklinde açıklarlar. Bu açıklamalarını da “Ben de unuturum veya sünnet (dinde bir hüküm) koymak için unutturulurum”⁶⁷ hadisine dayandırırılar.⁶⁸

Bu görüşte olanların zikrettiği ayetler, tebliğle ilgili sözlü beyanlar ile ilgili olup Hz. Peygamber’in kendisine bildirilen hususlarda muhalefet etmesinin, unutmasının, hataya düşmesinin mümkün olmadığı; doğrudan tebliğe girmeyen hususlarda veya bazı tatbikatta ise yanılma, unutma gibi bir durum meydana geldiğinde ilahi müdahale ile düzeltileceği

peygamberlerin masiyet işlemeye güçleri yetmeyeceğinden onların günah işlemeleri mümkün değildir. (Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî; *Muhassalü Ef’kârî’l-Mütekaddimîn ve’l-Müteahhirîn*, (tah. Taha Abdurraûf Sa’d), Dâru’l-Kütübî’l-Arabiyye, Beyrut 1984, s. 287). Mâtürîdî’ye göre ismet, iradeleri baki kalmakla beraber hayır yapmaya ve günden uzak durmaya sevkeden ilahi bir lütuftur. (Ahmed b. Mahmud Nûreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûliddîn*, (trc. Bekir Topaloğlu), DİB. Yay., Ankara 1980, s. 122-123.) Seyyid Şerif Cürçânî ise ismeti günah işlemeye gücünün yetmesine rağmen ondan uzak kalmak olarak tanımlamıştır. (Seyid Şerif Cürçânî, *Ta’rîfât*, y.y., 1283, s. 100.)

⁶⁰ Zeki Yıldırım, “Kur’ân’da Peygamberlerin İsmeti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, 2003, s. 87.

⁶¹ Fahrüddin er-Râzî, *İsmetu’l-Enbiyâ*, s. 42; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlu’s-Serahsî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1973, s. 68; Zeki Yıldırım, “Kur’ân’da Peygamberlerin İsmeti”, s. 93.

⁶² Mehmet Bulut, “İsmet”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 135.

⁶³ Necm (53): 3-4.

⁶⁴ Muhammed (47): 2.

⁶⁵ Haşr (59): 7.

⁶⁶ İbrahim Canan, “Sünnetin Dindeki Yeri”, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul 1997, 18-20 Kasım 1995, s. 286.

⁶⁷ Muvatta, Sehv 2 (I, 100).

⁶⁸ Kâdî İyaz, eş-Şifâ, s. 446. Ehli Sünnet alimlerinin hepsi bunu kabul etmeyerek peygamberlerden sadır olan hatanın ancak unutma ve yanılma ile olabileceğini söylemişlerdir. (Alî el-Kârî, *Fıkḥ-u Ekber Şerhi*, (çev. Yunus Vehbi Yavuz), Çağrı Yay., İstanbul 1982, s. 118.)

şeklinde tevil edilmiştir.⁶⁹ “*Unuturum veya unutturulurum*” sözü ile de Hz. Peygamber’in, kendisinde unutmak ve unutturulmak durumlarından birinin sabit olduğunu, bunun zıddı olan kasıtlı davranışın bulunmadığını ifade etmek istediği söylenmiştir.⁷⁰

Buradan da anlaşıldığı üzere, dini tebliğin dışında kalan peygamber tasarrufları için unutma ve hatayı caiz görenler de bulunmaktadır. Bu anlayış ile fıkıhçıların ve kelimcilerin çoğu, peygamberlerin tebliği ile şahsi davranışlarını birbirinden ayırmışlardır. Onlar, tebliğde hatayı caiz görmezlerken şahsi davranışlarda sehven hata yapmanın caiz olduğu görüşündedirler. Bu görüşlerini mucizeler ile de desteklerler. Nitekim peygamberler ilahi mesajın doğruluğunu ispatlamak amacıyla Allah’ın izniyle mucize gösterirler. Tebliğde yanılmak mucizeye aykırı düşer. Oysa şahsi davranışlarda yanılmak mucizeye aykırı düşmez. Davranışlardaki yanılğı peygamberlerin peygamberliğinin itham edilmesini gerektirmez. Aksine bu bir yanlışlık ve kalbin yanılması sonucu ortaya çıkan beşerî bir özelliktir. Nitekim Hz. Peygamber, “*Ben de sizin gibi bir beşerim. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Ben unutursam bana hatırlatın.*”⁷¹ diyerek kendisi için unutmanın mümkün olduğunu belirtmektedir.⁷²

Peygamberlerin unutma ve yanılmalarının caiz olduğunu söyleyenler, itaba sebep olan bu tasarrufları ya zelle olarak kabul etmekte ya da söz konusu hataların nübüvvetten önce işlenmiş olması, daha iyi olanı tercih edememek, yanılmak gibi mazeretler sebebiyle onların peygamberliklerini zedelediğini söylemektedirler.⁷³ Ayrıca peygamberlerin bu tür yanılmalarının hikmetine dikkat edip onunla ortaya çıkan hükmü öğrenmeyi de gerekli görmektedirler.⁷⁴ Zira onların yanılma kelimesiyle özetleyebileceğimiz unutma, hata, sehiv, gaflet gibi zahiren menfi olan söz ve fiillerinin Kur’ân-ı Kerîm’de aktarılmasının,

⁶⁹ İbrahim Canan, “Sünnetin Dindeki Yeri”, s. 286; Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 260.

⁷⁰ Kâdî İyaz, *eş-Şifâ*, s. 446.

⁷¹ Müslim, *Mesâcid* 89 (I. 400); Ebû Dâvûd, *Salât* 196 (I, 620).

⁷² Kâdî İyaz, *eş-Şifâ*, s. 443.

⁷³ Ali Galip Gezgîn, *Kur’ân’da Hz. Peygamber’e Yapılan Uyarılar*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2003, s. 136. Maturidiyye, Eş’ariyye ve Mu’tazile’nin dahil olduğu çoğunluk, peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra büyük veya önemli sayılabilecek küçük günahı kasten işlemediği, buna karşılık unutarak veya yanılarak nübüvvetten önce ve sonra küçük günah (zelle) işledikleri görüşünü benimsemişlerdir. (Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, Dâru’l-Mısriyye, Kahire 1965, XV, 279; Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, XXXIV, 260.) Bu bağlamda peygamberlerin ilahi itaba muhatap olan şahsi tasarrufları zelle olarak değerlendirilmiştir.

⁷⁴ Kâdî İyaz, *eş-Şifâ*, s. 443. Ayrıca bkz. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *Menhûl min Ta’lîkâtî’l-Usûl*, (tah. Muhammed Hasan Heytu), Dâru’l-Fikr, Dimeşk 1980, s. 224; Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, s. 283.

onların beşerî özelliklerinin de olduğunu ortaya koyma ve ümmetin hata karşısında nasıl hareket edeceğini göstermek gibi müsbet yönleri bulunmaktadır.⁷⁵

Sonuç olarak alimlerin, peygamberlerin tebliğ ettikleri konularda yalan söylemekten korunmuş oldukları hususunda ittifak ettiğini söyleyebiliriz.⁷⁶ Zira onların tebliğ ettikleri hususlarda yalan söylemeleri, Allah'ın kendilerini görevlendirmekle kastettiği hikmete ters düşmektedir. Bu husus, *“Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık, hiçbiriniz buna mani de olamazdınız.”*⁷⁷ mealindeki ayette de ifade edilmektedir.⁷⁸ Peygamberlerin beşerî yönlerine bağlı olarak meydana getirdikleri şahsi tasarruflarında hata ettikleri ise itaba muhatap olan bazı peygamber tasarrufları ile sabittir. Bu tasarruflarına yapılan müdahaleler, onların ilahi denetim altında bulunduklarını, dolayısıyla beşerî yönlerinden de kaynaklansa asla hataları üzerine bırakılmayacakları ve zaman geçmeden bu durumlarının düzeltileceği mesajını vermektedir. Bu kapsamda yer alan tasarruflarını gereksiz zorlama yorumlarla başka anlamlara çekerek onlara beşer üstü bir vasıf yüklemek doğru değildir. Zira bu kabildeki hataları peygamberliklerine bir halel getirmeyeceği için onları yüceltmeye yönelik teşebbüslere girişmek gereksizdir. Yüce Allah onların bu hatalarına hemen müdahalede bulunarak ve bu sayede en uygun olanı göstererek zaten onları yüceltmıştır.

Bu bölümde peygamberlerin nebevî yönünün yanı sıra beşerî özelliklerinin de bulunduğunu, dolayısıyla bütün söz ve fiillerinin vahyi tebliğ ve beyan kapsamında olmadığını, onların bilgi ve tecrübelerine dayalı şahsi tasarruflar da sergilediklerini ayet ve hadisler çerçevesinde izah ettik. Sarf ettikleri bütün söz ve fiilleri, nebevî ve beşerî özellikte olmaları yönünden ayrı ayrı açıklayarak şahsi tasarruflarının sınırını belirtmeye çalıştık. Ayrıca onların sergiledikleri şahsi tasarruflarında bazen ilahi itaba muhatap olmaları dolayısıyla, ismet sıfatına karşılık bu unutma ve yanılmalarının nasıl açıklandığı hakkındaki yorumları serdettik.

⁷⁵ İbrahim Canan, “Sünnetin Dindeki Yeri”, s. 288; Zeki Yıldırım, “Kur’ân’da Peygamberlerin İsmeti”, s. 116.

⁷⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, XXXIV, 260.

⁷⁷ Hâkka (69): 44-47.

⁷⁸ Mehmet Bulut, “İsmet”, XXXIII, 136.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE PEYGAMBERLERİN SÖZLÜ TASARRUFLARI

Yüce Allah insanların dünya ve ahiret saadetine kavuşmaları için kanunlar belirlemiş ve bu kanunları ulaştıracak, onları yaşamda uygulayarak örnek olacak peygamberler seçmiştir. Dolayısıyla insan hareketlerine yön veren ve onları iyilerle sınırlandıran iki kaynak olduğunu söyleyebiliriz ki bunlar kitap ve peygamberdir.

Peygamberler kendilerine inen ya da devam ettirdikleri kitabın yaşayanları, bu cihette insanlara emsal olanlarıdır. Bu sebeple Yüce Allah Kur'ân'ın muhatabı olan müminlere *“Andolsun ki, Resulullah, sizin için, sizden Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”*¹ buyruğunu iletmektedir. Yine bunun yanı sıra Kur'ân'da hem Hz. Peygamber hem de geçmiş peygamberlerden ifadeler ve davranış modelleri aktarmaktadır. Kur'ân'da, peygamberlerin tebliğe yönelik ifade ve davranışlarının yanı sıra insan olmalarının gereği yaşam içerisinde karşılaştıkları kişi ve durumlardan etkilenerek sergiledikleri söz ve fiilleri de anlatılmaktadır. Peygamberlerin insani vasıflarının öne çıktığı “şahsi tasarruf” adını verdiğimiz bu söz ve fiiller, Kur'ân'da anlatılması dolayısıyla teşri bir değer kazanmakta ve dinin konuları içerisinde yer almaktadır.

Bu bölümde peygamberlerin söz şeklinde sarf ettiği tasarruflarını ele alacağız. Sözlü olan bu peygamber tasarruflarını, ilahi hitaba muhatap olup olmadığına, eğer olmuşsa ilahi hitabın sarfedilen tasarrufa hangi aşamasında etki ettiğine göre sınıflandırarak inceleyeceğiz. Ayrıca bunlardan her birinin bilhassa günümüz insanına ne mesaj ilettiği hakkında bazı yorumlarda bulunacağız.

¹Ahzâb (33): 21.

2.1. Fiil Sürecinde İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Sözlü Tasarruflar

2.1.1. Hz. Nuh'un Allah'tan Oğlunun Kurtulmasını İstemesi

Aile bireylerinin birbirine destek vermesi, kişileri başarıya götüren en önemli unsurdur. Onlarla kazanılan mutluluk nasıl ki mutlulukların en büyüğü ise, onlardan gelecek cefa da insanlara sıkıntıların en ağırını yaşatır. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan peygamberlerden bazılarının, aileleriyle imtihan olarak sıkıntı yaşadıklarını, insanlara Allah'ın dinini anlatırken en yakınlarının kendilerinden yüz çevirdiğini görüyoruz. Kimi zaman eşi, kimi zaman babası veya oğlu onların karşı safında yer alabiliyor. İşte bu peygamberlerden biri de Hz. Nuh'tur. Onun oğlu da peygamberine inanmayan topluluk tarafındadır. Oğlunun iman etmeyişi Hz. Nuh'a en ağır sıkıntıyı yaşatmış ve yüreğini derinden sızlatmıştır.

Hz. Nuh'un, inananların helaktan kurtulmaları için binmeleri emredilen gemiye oğlunu ısrarla çağırması, oğlunun da bu gemiye binmemesinden sonra onun helaktan kurtulmasını istemesi şeklindeki tasarrufu ve buna karşılık Yüce Allah'ın kendisine uyarıda bulunması Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılmaktadır:

“Gemi dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna: ‘Yavrucuğum! Sen de bizimle beraber bin, kafirlerle beraber olma’ diye seslendi. Oğlu: ‘Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım’ dedi. Nuh: ‘Bugün Allah’ın emrinden (azabından) merhamet sahibi Allah’tan başka koruyacak kimse yoktur’ dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o boğulanlardan oldu. Nihayet ‘Ey yer suyunu yut! Ve ey gök suyunu tut!’ denildi. Su çekildi; iş bitirildi; gemi de Cudi dağının üzerine yerleşti. Ve: ‘O zalimler topluluğunun canı cehenneme’ denildi. Nuh Rabbine dua edip dedi ki: ‘Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vadin ise elbette haktır. Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.’ Allah buyurdu ki: ‘Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.’ Nuh dedi ki: ‘Ey Rabbim! Ben hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmezsen, ben ziyana uğrayanlardan olurum.’”²

² Hûd (11): 42-47.

Hız. Nuh bütün iman edenleri gemiye aldıktan sonra oğluna³ seslenmiş, o da suyun ulaşamayacağını zannettiği yüksek bir yere çekilip gemiye binmemekte ısrar etmişti.⁴ Hız. Nuh'un ikazlarına aldırınmayarak kurtulmak için daha yüksekler çıkınaya çalışırken büyük bir dalga gelmiş ve boğulmuştu.⁵ Hız. Nuh da, “*Ey Rabbim sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin*” sözleriyle Yüce Allah'a karşı gelmeksiz “*Sen ailemi helaktan ve boğulmaktan kurtaracağını vaadetmiştin, oğlum helak oldu*” diyerek üzüntüsünü ifade etmişti.⁶ O, ailesinin tamamının kurtarılacağını zannetmiş, bu sebeple oğlunun helak edilmesine anlam verememişti.⁷

Yüce Allah da Hız. Nuh'a boğulan oğlunun, kurtarmayı vaadettiği ailesinden olmadığını, salih olmayan bir amel işlemesi sebebiyle onun ailesi olmaktan çıktığını bildirdi.⁸ Böylece oğlunu neden helak ettiğini açıklıyordu. Ayrıca bilmediği bir şeyi

³ Hız. Nuh'un Allah'tan kurtulmasının istediği oğlunun ismi Kenan (Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö. 373/983), *Bahru'l-Ulûm*, (tah. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 127; Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), *ed-Durru'l-Mensûr fî'l-Tefsiri'l-Me'sur*, (tah. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin), Dirâsetu'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kahire 2003, VIII, 77; Abdulvehhab en-Neccâr, *Kasasu'l-Enbiyâ*, Dâru İhyâü't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1986, s. 41.) ve Yam (Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö: 310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (tah. Hânî'l-Hâc; İmâd Zekiyyu'l-Bârûdî; Hayrî Saîd), el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Beyrut 2004, XII, 48; Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Ebî Hâtım (ö: 327/939), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, Mekke 1997, IV, 256.) olarak rivayet edilmiştir.

⁴ *Câmiu'l-Beyân*, XII, 48-49.

⁵ Hûd (11): 43.

⁶ *Câmiu'l-Beyân*, XII, 52.

⁷ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr (ö: 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tah. Muhammed İbrahim el-Bennâ - Muhammed Ahmed Âşûr - Abdulaziz Ganîm), Kahraman Yay., İstanbul 1984, IV, 258. Buna göre İbn Kesîr'in şu iki ihtimali düşünmüş olabileceği varsayılabilir: Bu durumda Hız. Nuh, ya ayette geçen *وَأَهْلِكَ إِنَّهُ لَنَاسٍ مِّنْ* (Hûd (11): 40 -Boğulacağına dair- hakkında söz geçmiş olanlar başka aileni ve iman edenleri gemiye yükle.) kısmını o an için hatırlayamamıştır -ki bu bir unutma olur-; ya da *إِنَّكَ إِلهٌ غَيْرُ صَالِحٍ* (Hûd (11): 46 O senin aileden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir.) kısmı ile, ilk ayetteki “ehl” ifadesinin kan bağı ile sınırlı olduğunu anlamıştır. İkinci ihtimaldense ilk ihtimal daha akla yakın gözükmektedir. Ancak her iki halde de bu durum, o an içinde bulunduğu ağır psikolojik durum sebebiyle ondan sudur eden hatalı bir yargı mesabesindedir. (Fehmi Ahmed Polat, “Seçkin Bir Soy İddiasının Kur'ân Açısından Değeri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, Konya, 2005, s. 134.) Bazı tefsirlerde Hız. Nuh'un oğlunu müslüman sanmasından dolayı helakına anlam veremediği zikredilmektedir. (Abdû'l-Hak b. Ğalib b. Atiyye el-Endelûsî (ö: 541/1147), *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Aziz*, (tah. Abdu's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001, III, 176; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîr*, (tah. Abdurrahman Umeyre), Dâru'l-Vefâ', y.y. 1994, II, 700.)

⁸ *Câmiu'l-Beyân*, XII, 52-53; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 46. Hız. Nuh'un oğlunun ailesinden olmadığı ifadesi ile karısının kendisinden olmayan oğlu veya kendisinden habersiz karısının zinadan olan oğlu olduğu kastedilebileceği gibi zayıf görüşler vardır. (İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 259; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 46; en-Neccâr, *Kasasu'l-Enbiyâ*, s. 38.) Ancak helak sebebi ile bağlantılı olan iman etmemesinden dolayı ailesinden sayılmadığı görüşü çok daha isabetli ve tercih olanıdır.

kendisinden istediğini⁹ belirterek Hz. Nuh'u ikaz ediyordu.¹⁰ Hz. Nuh bu isteğinin hatalı bir davranış olduğunu anlayınca pişmanlık duyarak af diledi.¹¹

Elbette ki Hz. Nuh, emr-i ilahiye karşı gelmeyi değil, bir babanın evladı için beslediği rahmet ve merhamet duygularının aşırılığını ve son bir ümitle yaratıcıya bulunduğu bir müracaatı gösteriyordu.¹² Fahrüddîn er-Râzî, Yüce Allah'ın kendisine yaptığı uyarıdan onun günah işlediği kanaatini serdedenlere, ortada günahı gerektiren bir durumun olmadığını, Hz. Nuh'un oğlu için dua etmesinin ona olan şefkatinden kaynaklandığını, zaten daha önce onu bundan men eden bir nas olmaması nedeniyle, ortada bir mubahlık söz konusu olduğundan bu istekte bulunduğunu belirterek cevap vermektedir.¹³

Hz. Nuh, sırf şefkat ve merhametinden dolayı kendi sulbünden gelen oğlunun affedilmesi niyazında bulunmuştur. Fakat onun bu isteği, Allah tarafından reddedilmiştir. Yüce Allah onu bilmediği bir şeyi istememesi gerektiği hususunda ikaz etmiştir.¹⁴ Mümin bir kimse ile öz evladı da olsa kafir arasında herhangi bir velayetin olmadığı, mücadelenin onun ailesiyle diğer aileler arasında değil, iman edenlerle inkarcılar arasında olduğu hatırlatılmıştır.¹⁵ Başka bir ifade ile kan bağının insanların kurtuluş vesilesi olamayacağı ifade edilmiştir. Allah katında insanlar arasında kurulması en güzel olacak bağ din bağıdır.

Bununla verilmek istenen mesaj, herkesin babasıyla, atasıyla değil, bizzat kendi amelleriyle değerlendirileceğidir. Peygamber babası bile olsa iman etmeyen oğluna bir faydası olamayacaktır. Bunun için her bir anne-babanın görevi, çocuğunu İslam fıtratından ayırmayarak ve bu fıtratı koruyarak büyötmektir. Hayatlarının sonuna kadar bu görevle mükelleftirler. Hz. Nuh da son ana kadar bunu yapmıştır. Ancak bir gerçek daha vardır ki ne kadar iyi yaşarsak yaşayalım ya da onlara yaşatmaya çalışalım, iman kalplerine nüfuz etmeyebilir, onlar bizim irademiz dışında davranış sahibi olabilirler. Nitekim kalplere hidayeti yerleştirecek olan Allah'tır. Bize düşen, dünya emaneti olarak verilen çocuklarımızı en güzel şekilde yetiştirmeye çalışmak, onların sırat-ı müstakim üzere

⁹ Hz. Nuh'un bu isteğinin, helaktan önce oğlunun boğulmaktan kurtulmasına veya gemi karaya oturup da oğlunun dünyada kurtulmasından üminidini kesmiş olmasından sonra ahirette bağışlanmasına yönelik olduğu görüşleri mevcuttur. (*et-Tahrir ve't-Tenvir*, XII, 83.)

¹⁰ *Bahru'l-Ulûm*, II, 129.

¹¹ Hûd (11): 47.

¹² Fehmi A. Polat, "Seçkin Bir Soy...", s. 133.

¹³ Fahrüddin er-Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1986, s. 59.

¹⁴ Ali Galip Gezgîn, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar*, s. 126.

¹⁵ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yay., İstanbul 2004, s. 135.

olmaları için dua etmek ve sonra da Allah katından gelecek her türlü imtihana teslimiyet göstermektir.

2.1.2. Hz. Davud'un İki Kişi Hakkında Hüküm Vermesi

İnsanlar arasında adaleti gözetmek zor bir iştir. Bunun sağlanması için hakimlik yapacak kişide ilk olarak adil olma şartı muhakkak aranmalıdır. Fakat bazen kişi adil olsa dahi bazı sebeplerden dolayı adil hükümler veya kararlar veremeyebilir. Bu hususta davalıların kendilerini ifade edebilmeleri, durumu olduğu gibi aktarabilmeleri, bilhassa yalana tevessül etmemeleri çok büyük bir etkidir. Çünkü hakim, kendi terazisinde dinlediğini tartacak ve duydukları üzerinden hüküm verecektir. Nitekim Hz. Peygamber de *"Davanızı bana getiriyorsunuz, ben ancak bir beşer'im. (Kimin haklı olduğu konusunda) bana bir vahiy gelmiş değildir. Vahiy gelmeyen konularda ben ancak re'yimle hükmediyorum. Olur ki biriniz, diğerine nisbetle delilini daha tesirli anlatır, daha iyi ortaya koyar, ben de onu haklı zannederek lehine hükmederim. Her kime kardeşine ait bir hakkı hükmeder, verirsem, sakın onu almasın. Ben ona bir ateş parçası vermiş olurum"*¹⁶ diyerek bu muhtemel durumu ifade etmiştir.

Hz. Davud da, insanların yönetiminde aralarında adaletle hükmetmek ve bu hükmü vermeden önce hakikatı araştırmak üzere Allah tarafından vazifelendirilerek imtihan olan bir hükümdar peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Davud'un hakimliği de şu şekilde anlatılmaktadır: *"İki davacı¹⁷ duvarı aşarak mabede girmişlerdi.¹⁸ Hz. Davud onlardan korkmuştu. Onlar, 'Korkma! Biz iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme, bize doğru yolu göster' dediler. İçlerinden biri şöyle dedi: 'Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken <<Onu da bana ver>> dedi ve tartışmada beni yendi.' Davud dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakların çoğu birbirinin haklarına tecavüz ederler. Yalnız iman edip salih ameller işleyenler başka. Bunlar da ne kadar az' dedi. Davud bizim kendisini*

¹⁶ el-Buhârî, Ahkâm 20 (IV, 335); Ahmed b. Hanbel (ö: 241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, VI, 307, 320.

¹⁷ en-Nekkaş, kıssada anlatılan davacıların iki insan olduğunu söylemektedir. Çoğunluğun görüşü iki melek olduğu noktasındadır. Bazıları da bu meleklerin Cebail ve Mikail olduklarını belirtmişlerdir. (*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV, 166.) Onların, ibadet ettiği bir günde Allah'ın Hz. Davud'a gönderdiği insan suretinde iki melek olduğu da ifade edilmiştir. (*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV, 166; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 132.)

¹⁸ Sâd (38): 21.

imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlanma dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi. Biz de bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır.”¹⁹

Ayette Hz. Davud'un korktuğu söylenmektedir. Müfessirler, Hz. Davud'un korkmasının sebebinin, mihrabının yüksek olması ve oraya kolayca çıkılamamasına rağmen²⁰ davacıların onun yanına kapıdan değil de duvara tırmanarak geceleyin girmeleri olduğunu ifade etmişlerdir.²¹ Rivayete göre bekçiler içeri girmekten alıkoymak isteyince onlar ibadet ettiği yerin duvarını aşarak yanına girmişlerdi. Hz. Davud, namaz kılarken onların geldiklerini fark etmemiş, ansızın önünde oturmakta olduklarını görünce de korkmuştu.²²

Davacılar kendilerini, birinin diğerine haksızlık ettiği iki kişi olarak tanıtmışlar ve Hz. Davud'dan adil bir hüküm vererek bu haksızlığı gidermesini istemişlerdi. Bunlardan birisi aralarında geçen hadiseyi anlatarak diğerinin kendisini tartışmada yendiğini söylemişti. Tartışmada yenmesi; zekasının kıvraklığı ve delillerini dile getirmedeki becerisi ile kendini haklı göstermesi veya tartışma sırasında güç kullanma tehdidinde bulunması olarak yorumlanmaktadır.²³

Kitab-ı Mukaddes'te de Hz. Davud'un suçunu itiraf etmesinden önce, Kur'an'dakine benzer olan koyun sahibi biri zengin diğeri fakir iki kişinin hikayesi, kendisine teşbih edilerek anlatılmaktadır. Burada Hz. Davud'un, tesadüfen yıkanmakta olan bir kadını gördüğü, güzelliğinden çok etkilendiği, onun Uhriya isimli bir kumandanın eşi olduğunu öğrenince kadınla evlenebilmek için kocasını öldürtmeyi planladığı, emriyle savaşa katılıp ön safta çarpışan adam ölünce de karısıyla evlendiği ifade edilmektedir. Hemen arkasından da biri zengin diğeri fakir koyun sahibi iki kişiden bahsedilerek çok koyuna ve sığıra sahip olan zengin, fakirin elindeki tek kuzuyu kendisine gelen yolcuya hazırlamak için kestiği söylenmektedir. En sonunda da burada anlatılan zengin ve çok koyuna sahip olanın Hz. Davud, fakir ve tek kuzusu olanın da kadının kocası olduğu belirtilmektedir. Yani çok

¹⁹ Sâd (38): 22-25.

²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 132.

²¹ *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 144.

²² *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV, 166.

²³ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'an Yolu*, DİB. Yay., Ankara 2007, IV, 575.

karısı olmasına rağmen Davud, Uhriya'nın karısına göz dikmiş ve haksız yere Uhriya'yı öldürmüştür. Bu durum kendisine anlatılınca da Hz. Davud suçunu itiraf etmiştir.²⁴

Hz. Davud'un bağışlanmasını istemesini gerektiren hususun ne olduğunun açıklanmasına gidilirken müfessirlerin bazen Kitab-ı Mukaddes'teki bu habere veya benzer türden İsraili haberlere dayanan sebepler naklettiklerini gördük.²⁵ Yahudi kültüründe, Hz. Davud kral olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bu anlayış Yahudi geleneği açısından normal görülebilmektedir. Ancak Kur'an'da Hz. Davud, peygamberler arasında zikredilmektedir. Ehli Sünnet anlayışına göre peygamberlerin böyle kötü ve nefsanî işler yapması kesinlikle kabul edilmemektedir. Bu sebeple de çalışmamızda itibar etmediğimiz bir başka haberi daha nakletmeyi uygun bulmadık.

Müfessirler Hz. Davud'un secdeye kapanıp af dilemesinin sebebini; yanına gelenlerin onun huzurundan ayrılmasından sonra imtihana tabi tutulduğunu düşünerek yanılmış olma kaygısı,²⁶ bunların kendisine zarar vereceğini düşünmesi fakat daha sonra durumun böyle olmadığını görmesi,²⁷ davacılarından birini dinlemesinden sonra ikincisini dinlemeksizin tek tarafın ifadesine göre hüküm vermiş olması²⁸ şeklinde farklı yorumlar ile de açıklamışlardır.

Aslında Hz. Davud'un hüküm verme tasarrufunda nasıl bir hata yaptığı veya Allah'tan af dilemesinin sebebi Kur'an'da tebeyyün edilmemiştir. Bu konulardaki açıklamalar yorumlardan hali değildir. Ancak Hz. Davud'un hata yaptığı meselenin koyun meselesine benzer olması da en muhtemel olandır. Çünkü karar verdiği esnada veya biraz sonrasında imtihan olunduğunu hatırlamış ve bağışlanma istemiştir. Buna göre Allah da kendi kendine pişman olması ve tevbe ile secde etmesi sebebiyle onu affetmiştir.²⁹

Üzerinde durmayı istediğimiz başka bir husus da, Kur'an'da bu davanın taraflarından birinin iddiası anlatılırken diğerinin savunmasının zikredilmediğidir. Hz. Davud'un iki taraf arasında yanlış hüküm verdiği yorumu da bundan kaynaklanmaktadır. Halbuki, onun "Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle..." şeklindeki ifadesi, davalının

²⁴ II. Samuel, 11: 2-3, 15-17, 27; 12: 1-4, 7, 13.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, 180-181; *ed-Durru'l-Mensûr*, XII, 532-535; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Mehâsinu'l-Te'vîl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire 1957, XV, 5088.

²⁶ *fi Zilâli'l-Kur'an*, XXIII, 97.

²⁷ Esiruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf Ebû Hayyan el-Endelûsî (ö: 745/1344), *el-Bahru'l-Muhîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, VII, 377.

²⁸ *Mefâtihu'l-Gayb*, XXVI, 198; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, 181.

²⁹ Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul 1986, V, 61.

ikrarıyla davacının iddiasının sübut bulunduğunu ve buna dayalı olarak da Hz. Davud'un hükmünü vermiş olduğunu muhtemel kılmaktadır.³⁰

Belli ki Kur'ân geçmişteki bu olayı naklederken kendi muhataplarını eğitmeyi amaçlamaktadır. Mesela davacıların Hz. Davud'u "doğruluktan sapma" diyerek uyarmaları, yargıdan temel beklentinin tarafsızlık olduğu ve bu niteliği yitirdiğinde yargının da anlamını yitirmiş olacağı anlamını düşündürmektedir. "Bize de doğru yolu göster" ifadesi de yargılama sırasında hakimin, tarafların ifadelerinde dürüst davranmaları, bile bile haksız iddialar ileri sürmemeleri ve gerçeği saklamaktan kaçınmaları yönünde uyarılar yapmasının uygun olacağına işaret etmektedir.³¹ Ayrıca Kur'ân'da kıssanın anlatılarak Hz. Davud'un affedildiğinin söylenmesinin hemen ardından, insanlar arasında hak ile hüküm vermesi ve nefsin arzusuna uymaması³² öğütlenmektedir. Bu öğütte hitap her ne kadar Hz. Davud'a yönelik ise de insanlara hükmeden bütün kişiler için geneldir. Hak ile hükmetme, heva ve hevese uymamayı gerektirmektedir. Heva ve hevese uymak, kişiyi adalet ve haktan sakındırır. Bilhassa insanlar arasında hüküm veren kişilerden sadır olan hatalar ve zararlar, insanların maslahatını engellemektedir. Bu kişilerin görevi, Allah'ın yeryüzünde kulları üzerinde koymuş olduğu sınırı gözetmektir.³³

Kur'ân'da, Hz. Davud'un bu tasarrufu hakkında açıklanmayan pek çok husus bulunmaktadır. Hz. Davud iki kişi arasında nasıl bir hüküm vermiştir veya ne için bağışlanma dilemiştir gibi soruların cevabı müphem bırakılmıştır. Yüce Allah sadece bilinmesi gerekli olanı bizlere aktarmıştır. O halde verilen hükmün ne olduğundan ziyade, hükmün nasıl verilmesi gerektiği ve hüküm verme esnasında tavsiye edilen kurallar daha çok dikkati cezbetmesi gerekenlerdendir. Bütün bunlardan çıkaracağımız sonuç da, hüküm verecek kişinin adaleti sağlamak için gerekeni yapmasının asıl vazifesi olduğudur. Bu da hakimin tarafları iyi bir şekilde analiz etmesi, nefesine değil hakka uyarak ve aralarında adaleti gözeterek hükmetmesi esasına dayanmaktadır.

³⁰ Kur'ân Yolu, IV, 575.

³¹ Kur'ân Yolu, IV, 574.

³² Sâd (38): 26.

³³ et-Tefsîru'l-Hadîs, II, 309.

2.2. İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olmayan Sözlü Tasarruflar

2.2.1. Hz. İbrahim'in Yıldız, Ay ve Güneşin İlah Olamayacaklarını Tespiti

Yüce Allah, ulaştırdığı vahiy ile insana; yaratılışını, var olma sebebini, etrafında var olan her bir şeyin anlamını açıklayarak bütün varlıkların sebebi olan yaratıcısını düşündürmüştür. Bu düşündürmeyi bazen yarattıkları şeylere doğrudan işaret ederek, bazen de geçmişte düşünmüş ve idrakine varmış olan insanların örneklerini göstererek sağlamıştır. İşte Yüce Allah'ın bunun için örneklendirdiği insanlardan birisi de Hz. İbrahim'dir. O, ihtiyaçsız görünen yıldız, ay ve güneşin kaybolup gittiğinin farkına vararak onların arkasındaki gerçek güç sahibi ve her şeyin yaratıcısı olan Allah'a ulaşmıştır. Yüce Allah Kur'an'da Hz. İbrahim'in bu istidlalini şöyle anlatmaktadır:

“(İbrahim) gecenin karanlığı onu kaplayınca, bir yıldız gördü, ‘Rabbim budur’ dedi. Yıldız batınca, ‘batanları sevmem’ dedi.

Ay’ı doğarken görünce de, ‘Rabbim budur’ dedi. O da batınca, ‘ Rabbim bana doğru yolu göstermezse, elbette yoldan sapan topluluklardan olurum’ dedi.

Güneşi doğarken görünce de, ‘Rabbim budur, zira bu daha büyük’ dedi. O da batınca dedi ki: ‘Ey kavmim! Ben sizin Allah’a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, hanif olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.’³⁴

Ayetlerin zahirinden, Hz. İbrahim'in, her biri sırasıyla daha ihtişamlı olan yıldızı, ayı ve güneşi takip ederek onların kaybolmasını görmesi ile yaratıcı olamayacaklarını anladığı ve gerçek yaratıcının her şeyi yaratan mutlak güç sahibi Allah olduğu bilgisine ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak Hz. İbrahim'in bunu o anda mı anladığı, yoksa önceden biliyor olup da muayyen bir sebeple mi bu şekilde dile getirdiği gibi sorular hep tartışıla gelmiştir.

Müfessirler, Hz. İbrahim'in yıldız, aya ve güneşe bakarak buradan gerçek ilah olan Allah'a ulaşmasının bizzat kendisi için bir arayış çabası veya gerçeği göstermek amacıyla kendi üzerinden kavmine sunduğu bir tür tebliğ metodu olduğu hakkında farklı rivayetler sunmuşlardır.

³⁴ En'âm (6): 76-79.

Onun ulaştığı sonucun, bizzat kendi arayışı ile vardığı bir tespit olduğunu söyleyenler, Nemrut'un erkek çocukları öldürmesi sebebiyle bir mağarada saklanarak büyüdüktan sonra dışarı çıkınca -henüz çocukken ya da nübüvvetten önce- yıldızı, ayı ve güneşi rabbi zannettiği fakat onların geçici olduklarını görünce ilah olmadıklarını anladığı ve hakiki mabud olan Allah'ı idrak ettiği haberini aktarırlar.³⁵

İslam alimlerinin çoğunluğu ise, çocukluk ya da nübüvvetten önce bile olsa bir peygamberin yıldız, ay ve güneşe Rabbim demeyeceği, bu durumda Allah'ın böyle bir insanı peygamber yapmasının mümkün olmadığı düşüncesi ile bu görüşe karşı çıkmışlardır. Hz. İbrahim'in yıldız, aya ve güneşe "İşte benim Rabbim budur" demesinin, onların gerçekten rab olduğunu kabul ettiğinden değil, putlara tapan kavmine delil getirmeyi istemesinden dolayı olduğunu belirtmişlerdir.³⁶ Zira onun işaret ettiği yıldız, ay ve güneş, kavminin tapmış olduğu putlardan daha parlak, güzel ve faydalı şeyler olmalarına rağmen tapılmaya layık değillerdir. Çünkü gözden kaybolup giden kalıcı olmayan şeylerdir. Hz. İbrahim bununla kavmine bunlardan daha basit şeyler olan putların tapılmaya layık olmadıklarına³⁷ nazar ve istidlal yoluyla dikkati çekerek onları yaratan, doğuşlarını, batışlarını, bir yerden diğer yere intikallerini idare eden ilahın varlığını göstermek istemiştir.³⁸ Böylece zahiren kavmine onlar gibi düşündüğünü göstermiş³⁹ ve sonrasında delili ile bu inançlarını boşa çıkarıp onları hakka tanıklık ettirmiştir.⁴⁰

Hz. İbrahim'in yıldız, ay ve güneş için rabbim demediği, "İşte benim Rabbim budur" ifadesinde hazfedilmiş bir soru edatı olduğu görüşü de vardır. Bu görüşe göre o, kavminin yaptıklarını reddeden bir üslup ile soru ve azar olarak "Bu mudur benim Rabbim?" veya "Bunun gibi birisi nasıl rab olur?" anlamında bir ifade kullanmıştır.⁴¹

Biz çoğunluğun görüşünü tercihe şayan bulmaktayız. Bize göre Hz. İbrahim, kavminin inanç hatasını kendi üzerinden göstererek onlara doğruyu buldurma çabasıyla

³⁵ Daha fazla bilgi için bkz. *Câmiu'l-Beyân*, VII, 261-263; *Bahru'l-Ulûm*, I, 496; *Mefâtihu'l-Ğayb*, XIII, 49-50; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 25; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 285.

³⁶ *Câmiu'l-Beyân*, VII, 262; *Bahru'l-Ulûm*, I, 497; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö: 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvî'l fî Vucûhi't-Te'vîl*, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad 1998, II, 366; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 26; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 285; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'âni'l-Ker'im, Beyrut 1981, I, 456.

³⁷ *Câmiu'l-Beyân*, VII, 262.

³⁸ *el-Keşşâf*, II, 366.

³⁹ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 26.

⁴⁰ *el-Keşşâf*, II, 366.

⁴¹ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 26; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1936, III, 1966.

hareket etmiştir. Ayrıca kendi tanıklığı ile de mabudluk atfettikleri şeyler üzerinde onları düşünmeye sevk etmiştir.

Hız. İbrahim putperest bir toplumun içerisinde yetişmiş olduğundan mücadelesini de bunun üzerine vermek durumunda kalmıştır. Ku'an'da onun babasına, hükümdar Nemrut'a ve kavmine karşı tevhidi çeşitli tebliğ metotları ile sunduğunun örnekleri anlatılmaktadır. O, tebliğini muhatabına özel metotlar ile yapmaktadır. Nitekim ay, güneş ve yıldızlarla bu gök cisimlerini sembolize eden putlara tapan kavminin karşısına da inançlarına uygun bir ispat delili ile çıkmıştır. Yani yıldız, ay ve güneşin Allah'a tanıklık etmede istidlal olarak seçilmesi tesadüfi değildir. Bununla, kaybolup batması yönünden asıllarının bile mabud olamayacakları idrak edilen putların değersizliği gözler önüne serilmektedir.

Hız. İbrahim kavmine doğru yolu gösterirken onları etkilemek için en uygun aracı - yıldız, ay ve güneş- en uygun yöntemle –nazar ve istidlalle- sunmuştur. Tebliğde başarıya ulaştıran, metotunun döneme ve insanlara uygunluğudur. Yüce Allah'ın insanlar üzerinde etkinlik sağlamalarına bir vesile olarak peygamberlere verdiği mucizeler bile o dönemin şartlarına ve insanlarına uygun seçilmiştir. Hız. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'an, edebiyat ve belagatin en zirvede olduğu bir dönemde indirilmiştir. Onun kıyamete kadar korunacak olması da bu uygunluğunu hiç kaybetmeyeceği anlamına gelmektedir. Öyleyse etkin bir ispat delili ile kavmini gerçek yaratıcıya yönelten Hız. İbrahim gibi bizler de Kur'an'ı günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verecek bir metot ve sunuş tarzı ile açıklar ve doğrular-yanlışlar üzerinde düşündürürsek tebliğde en doğru yolu sürdürmüş oluruz.

2.2.2. Hız. İbrahim'in Allah'tan Babası İçin Bağışlanma Dilemesi

İnsanın mutluluğu sevdikleriyle güzellikleri paylaştıkça artar, üzüntüsü ise sevdiklerinin menfi yönde ömrünü tüketmesine şahit olmakla katlanır. Hız. İbrahim'in, babasının imansızlığı karşısında üzüntüsü de çok derindi. Bu sebeple ona, bir insanın sevdiğini kurtarmak uğrunda yapabileceğinin en fazlasını yapmıştı. Ona nezaket çerçevesinde hitap ederek ışıtmeyen, görmeyen ve hiçbir faydası olmayan putlara tapmanın yanlışlığını anlatmaya çalışmıştı. Allah'tan kendisine onun bilmediği bilgilerin geldiğini söyleyerek mesajının kaynağını açıklamıştı. Ondan, putlara taparak Allah'a isyan etmiş olan şeytana uymamasını istemiş, uyduğu takdirde onun adına üzüleceğini ifade etmişti. Hız. İbrahim'in babası ise oğlunun uyarılarına kulak asmamış, hatta bu davetten

vazgeçmezse onu taşlamakla tehdit etmişti.⁴² Bu duruma rağmen Hz. İbrahim babasına Rabbinden onun için bağışlanma dileyeceği hususunda söz vermişti.⁴³ Nitekim “*Babamı bağışla, o sapmışlardandır*”⁴⁴ diyerek bu sözünü yerine getirdi.

Hz. İbrahim’in müşrik babasına istiğfar dilemesinin sebebi ve bu istiğfara ne kadar devam ettiği hususları “*İbrahim’in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah’ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.*”⁴⁵ ayeti ile açıklığa kavuşmuştur.

Zikrettiğimiz ayetten anlaşılacağı üzere Hz. İbrahim’in af dilemesi babasına verdiği sözü yerine getirmek içindir. Müfessirlere göre o, yaptığı istiğfarı, babasının kendisine asla iman etmeyeceği şeklinde vahiy gelmesiyle bırakmıştır.⁴⁶ Veya istiğfara babası hayatta kaldığı müddetçe devam etmiş, babasının vefatından sonra Yüce Allah’ın, onun küfür üzerine öldüğünü bildirmesi ile de vazgeçmiştir.⁴⁷

Hz. İbrahim’in babası için bağışlanma istemesi, Hz. Nuh’un oğlunun hakkında kurtuluşunu istemesi gibidir. Bu onların şefkat ve sevgisinin tezahürü olmuştur. Ancak Allah’ın takdir ettiği sınırı aşmak niyetinde olmamışlardır. Doğruyu idrak ettikleri anda yanlış gönüllerinden söküp atmışlardır. Allah sevgisini ve Allah korkusunu diğer tüm duygulardan üstün tutmuşlardır. Hz. İbrahim hakkında bunun açığa çıktığı en güzel örnek de Hz. İsmail’i kurban etmeyi emir olarak telakki alıp teslimiyet göstermesidir. Onun için Allah’ın rızasının ve emrinin başladığı yerde diğer tüm duygular önemini yitirmektedir. Bu sebeple babası için bağışlanma dilemeyi de, Yüce Allah’ın rızasına uygun olmadığını öğrendiği anda bırakmıştır.

Gerçekte Hz. İbrahim’in bu tasarrufunun zikredilmesinin asıl amacı, sadece bu olayla ilgili bir hüküm veya açıklama getirmek değil, bu konuda bir ilkeye dikkat çekmektir. Bu da hayatındaki bütün fırsatları bir kenara itip Allah’a şirk koşmakta ısrar ettiği ve o hal

⁴² Meryem (19): 42-46.

⁴³ Meryem (19): 47; Mümtahine (60): 4.

⁴⁴ Şuarâ’ (26): 86.

⁴⁵ Tevbe (9): 114.

⁴⁶ *el-Bahru’l-Muhît*, V, 108; *Tefsîru’l-Münîr*, XI, 61.

⁴⁷ *Bahru’l-Ulûm*, II, 77; *Fethu’l-Kadîr*, II, 582; *et-Tefsîru’l-Münîr*, XI, 62-63. Başka bir görüşe göre, sözü veren Hz. İbrahim’in babasıydı, Çünkü iman edeceğine dair oğluna söz vermişti, (*el-Muharreru’l-Vecîz*, III, 91.) İbn Abbas diyor ki: Hz. İbrahim’in babası Allah’a iman edeceğine, putları kaldıracağına dair oğluna söz vermişti. Küfür üzerine ölünce Hz. İbrahim onun Allah’ın düşmanı olduğunu iyice anladı, onun için dua etmeyi bıraktı. (*et-Tefsîru’l-Münîr*, XI, 62.)

üzere öldüğü bilinen kişilerin bağışlanması için duada bulunmanın Allah katında tasvip edilen bir davranış olmadığıdır.⁴⁸ Nitekim bu ilke “*Cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar, Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de inananlara.*”⁴⁹ ayeti ile genellenmiştir. Ne oğul ne de baba Allah’ın koyduğu sınırların dışına çıkmaya müsebbib tutulamaz. Aslolan kan bağının din bağı ile kuvvetlenmesidir. Çünkü Hz. Nuh ve oğlunun örneğinde gösterildiği gibi din bağının olmadığı bir kan bağına Yüce Allah değer vermemiş, hatta onları aynı aileden bile saymamıştır. Yine bir peygamber dahi olsa hiçbir kimsenin mümin olmayan akrabası için bağışlanma dilemesinin meşru olmadığı ve bağış dilese bile o kişiye hiç bir fayda sağlayamayacağı kesin bir şekilde ifade edilmiştir.

2.2.3. Hz. İbrahim’in Allah Hakkında Kendisiyle Tartışan Kimseye Deliller Sunması

Peygamberler risalet görevini ifa ederlerken çeşitli sıkıntılarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Bunlardan biri de dönemlerindeki varlık ve iktidar sahibi kişiler tarafından tebliğlerinin engellenmeye çalışılmış olmasıdır. Bu kişiler sahip oldukları dünyevî servet ve kudret ile şımarıp ellerindeki nimetlerin asıl sahibini görmezden gelerek gerek yaratıcıya gerek onun elçisine kafa tutma ameliyesi sergilemişlerdir. Ellerindeki güç ve kudret ile her şeyi yapabileceklerini tasavvur etmişlerdir. İşte Hz. İbrahim’in de böylesine fütursuz düşünce sahiplerinden biri ile karşılaştığı Kur’ân-ı Kerîm’de bizlere şöyle anlatılmaktadır:

“Allah kendisine mülk verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni görmedin mi? İşte o zaman İbrahim: ‘Rabbim hayat veren ve öldüren’ demişti. O da: ‘Hayat veren ve öldüren benim’ demişti. Bunun üzerine İbrahim: ‘Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir’ dedi. Bunun üzerine kafir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.”⁵⁰

⁴⁸ Kur’ân Yolu, III, 66.

⁴⁹ Tevbe (9): 113.

⁵⁰ Bakara (2): 258.

Müfessirlerin çoğunluğu bu ayette Hz. İbrahim ile tartışmaya girenin Babil kralı Nemrut olduğu görüşündedir.⁵¹ Zira ayetin tafsilatını sağlayan rivayetlerde de onun isminin zikredildiğini görmekteyiz.

Nemrut kendisine verilen hükümlerle şımarmış ve büyüklenmişti. Zaten Hz. İbrahim ile tartışmaya başlamasının temelini de davranışlarını bu durum üzere iştigal ettirmesi oluşturmaktaydı.⁵² Kavmi diğer tanrılarla birlikte kendisine tapınıyordu. Hz. İbrahim'den de kendisine ve diğer tanrılara ibadet etmesini, bu anlayışa uymayan yeni dininden dönmesini istiyordu.⁵³ Hz. İbrahim, inandığı Rabbi'nin hayat veren ve öldüren olduğunu söyleyince kendisinin de bu kudrete haiz olduğunu belirtti, "Ben de hayat verir ve öldürürüm" dedi.

Rivayetlerde Nemrut'un bu hayat verme ve öldürme işini, hakkında idam hükmü verilmiş bir kısım kimseleri affederek, diğer bir kısmını da öldürerek yapacağını söylediği yer almaktadır.⁵⁴ Hatta bunun ardından Nemrut'un iki kişiyi getirtip birisini bağışlayıp diğerini öldürdüğü⁵⁵ veya başka dört kişiyi eve koyup yiyeceksiz ve içeceksiz bırakarak sonrasında ikisine yemek yedirip onları canlandırdığı, diğer ikisini de aç bırakıp öldürdüğü anlatılmaktadır.⁵⁶

Hız. İbrahim'in Rabbinin özellikleri arasında zikrettiği yaşatma ve öldürme olguları, yok olan bir şeyi var edip ona hayat vermek, verdiği canı alıp onu öldürmektir. Nemrut'un yaptığı gibi bir insanı öldürüp diğerini affetmek değildir. Aslında Hız. İbrahim'in söylediği manada, ne Nemrut ne de bir başkası diriltmeye ve öldürmeye kadir değildir. Hatta ecelleri geldiğinde kendilerini ölümden kurtarmaya da güçleri yetmeyecektir.

Nemrut basit bir kelime oyunuyla bu özelliği kendi isteği doğrultusunda anlamlandırmıştır. Hız. İbrahim de bu durum üzerine tartışmadan sonuç almanın güçlüğünü görmüş ve tevîl götürmez başka bir delil sunmuştur. "Allah güneşi doğudan getirmektedir;

⁵¹ *Câmiu'l-Beyân*, III, 29; İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 498; *Meâlimu't-Tenzîl*, I, 315; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 283; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 462; *el-Keşşaf*, I, 488; *Tefsîru'l-Münîr*, III, 27.

⁵² Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö: 710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 172.

⁵³ en-Neccâr, *Kasasu'l-Enbiyâ*, s. 81.

⁵⁴ *Medâriku't-Tenzîl*, I, 172.

⁵⁵ *Câmiu'l-Beyân*, III, 29; *el-Keşşaf*, I, 489; *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 346; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 463; Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), Celâluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî (ö.h. 891), *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru İbn Kesîr, y.y. t.y., s. 43.

⁵⁶ *Câmiu'l-Beyân*, III, 29; *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 346; *Tefsîru'l-Münîr*, III, 28.

haydi sen de onu batıdan getir” demiştir. Güneşin doğudan doğması ve batıdan kaybolması herkesin gözleriyle gördüğü bir gerçektir. Nemrut’tan önce de bu böyle olduğundan onun, “bunu ben yapıyorum” demesi de mümkün değildir. Nemrut’un, iddiasında haklı ise yapabileceği şey, güneşin doğuş ve batış yerlerini değiştirmektir. İşte Hz. İbrahim bunu teklif ettiğinde Nemrut söyleyecek söz bulamamış ve iddiasının asılsız olduğu artık açıkça ortaya çıkmıştır.⁵⁷

Görüyoruz ki Nemrut’un isyanındaki inadına karşılık Hz. İbrahim de onunla cedelleşmekten geri durmamıştır. Karşısındakinin dünyevî güç ve kudretinden çekincesi olmadan davasının haklılığına güvenerek sonunda tartışmada galip gelmiştir. Aslında bizlerin de Hz. Musa gibi kimseden çekinmeden, korkmadan doğrularımızı yanlış paradigmalara karşı savunabilmemiz gerekmektedir. Bunun için gerekli olan da Hz. Musa örneğinde olduğu gibi, doğruyu etkili bir şekilde ortaya koyacak kıvrak bir zekaya sahip olmamızdır. Neyin ne şekilde savunulduğunun önemi büyüktür. Doğru bu çerçevede savunuluyorsa batıl yok olmaya mahkum olur. Ayet-i kerimenin "*Allah, zalim kimseleri doğru yola sevketmez*" ifadesi ile sonlandırılmasında da böyle bir mesaj barınmaktadır. Burada Yüce Allah, inkara düşerek kendisine zulmeden kişilere, müminleri mağlup edecek herhangi bir delil göstermeyeceğini, dolayısıyla hak ehlinin karşısında aciz kalıp susmaya mahkum olduklarını anlatmaktadır.⁵⁸ Allah, onların kalp ve basiretlerini mühürlemiştir. En zorlu zamanlarda ve en sıkıntılı hallerde insan kitleleri önünde onların içyüzlerini açığa çıkartır ve onları rezil eder.⁵⁹ Buna karşılık davasını samimi olarak sürdürebilen mümin ile beraber olup⁶⁰ onu vezir eder.

2.2.4. Hz. İbrahim’in Mekke Şehri ve Mekke Halkı İçin Duası

Hz. İbrahim’in Hacer’den İsmail adında bir oğlu olmuştu. Kendisi onları Allah’tan aldığı bir işaretle Mekke’ye götürüp Kabe yakınlarında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdi.⁶¹ Ayrıca bu bölgeye yerleştirirken orada ekin veya canlı hayvanın olmayışından dolayı onların aç ve susuz kalacakları düşüncesiyle soyundan gelecek iman sahiplerini de anarak oranın kıtlık ve bitki eksikliğine karşı bol rızıklı; sel, deprem gibi afetlere ve zorba

⁵⁷ *Kur’ân Yolu*, I, 409.

⁵⁸ *Câmiu’l-Beyân*, III, 29.

⁵⁹ *el-Bahru’l Muhît*, II, 301.

⁶⁰ *Enfâl* (8): 19.

⁶¹ *Tefsîru’l-Münîr*, XIII, 262.

insanlara karşı da güvenli bir yer olması için Yüce Allah'a dua etti.⁶² Onun bu duası Kur'ân ayetleri ile şöyle aktarılmaktadır:

*“İbrahim demişti ki: ‘Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap. Halkından Allah’a ve ahiret gününe iman edenleri türlü ürünlerle rızıklandır’. Allah buyurdu ki: ‘Kim inkar ederse onu az bir süre faydalandırır, sonra onu cehennem azabına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası!’”*⁶³

Onun, Mekke yerleşim yeri haline geldikten ve Hz. İsmail ile birlikte Kabe’yi inşa etmesinden sonra da⁶⁴ bu duasını farklı ifadelerle tekrarladığını görüyoruz:

“Hani İbrahim şöyle demişti: ‘Rabbim! Bu şehri emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.

*‘Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem’inin yanında ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver, umulur ki bu nimetlere şükrederler.’”*⁶⁵

Hz. İbrahim, zürriyetini namazı dosdoğru kılmaları için Kabe’nin yakınlarına yerleştirdiğini söylüyor. Böylece Allah’a kulluğun önemli bir şiarı olan namaz ile zürriyetinden bazılarının teslimiyet şuuru içerisinde yetişmesini istediğini vurguluyor. Bunun sağlanması için de önce güvenli bir ortam, sonra da bol rızık talep ediyor. Çünkü hem dünya ile hem de ahiret ile ilgili maslahatlar ancak güven ortamında tamamlanabilir. Bununla birlikte rızık bolluğu da insana kolaylık sağlar. İnsan, güvenli bulmadığı ve geçimini sağlayamadığı yerleri terk eder. İşte Hz. İbrahim bu sebeple güveni ve rızık dünyevî bakımdan insanları oraya bağlama vesilesi yapmıştır. Yani o, yerin kutsallığından dolayı zürriyetini buraya yerleştirmiş ve dini bakımdan nasiplenmeleri için ayrılma istemediğinden dolayı güven ve rızık onlar için talep etmiştir. Buna karşılık Yüce Allah da, Hz. Adem’in hayatta olduğu dönemde mamur olan ancak sonradan kaybolup giden Kabe’yi tekrar açığa çıkartıp⁶⁶ harem oluşunu yenileyerek hürmete şayan kılan Hz. İbrahim’in duasını kabul etmiştir.

⁶² Câmiu’l-Beyân, I, 628.

⁶³ Bakara (2): 126.

⁶⁴ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, IV, 432; Tefsîru’l-Münîr, XIII, 263.

⁶⁵ İbrâhîm (14): 35, 37.

⁶⁶ Hac (22): 26.

Ayrıca Yüce Allah Kur’ân’da buranın bol rızık sağlanan güvenli bir bölge olduğunu “...Oraya giren emniyette olur...”⁶⁷, “...Biz onları kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler”⁶⁸, “Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken bizim güven içinde kudsî bir yer yaptığımızı görmediler mi?...”⁶⁹ ayetleri ile de göstermiştir.

Hız. İbrahim’in Mekke için istediği güven ve rızık, Hız. Peygamber’in de Medine için istediğini görüyoruz. O, “Şüphesiz İbrahim Peygamber Mekke’yi harem kıldı ve orası için bereketle dua etti. İbrahim Peygamber’in Mekke’yi harem kılışı gibi bende Medine’yi harem kıldım ve Medine için müddü ve sa’ı hakkında İbrahim as.’ın Mekke için yaptığı dua gibi dua ettim.”⁷⁰ demiştir.

Bütün bunlardan Hız. İbrahim’in, güven ve rızık talebini, zürriyetinin orada Allah’ın salih kulları olarak yaşamlarını sürdürebilmesi için araç yaptığı ve Hız. Peygamber’in de Medine için yaptığı duasını aynı araca matuf kıldığı sonucunu çıkarabiliriz. Bu sonucu kendi açımızdan değerlendirecek olursak da, Mekke dışında –Hız. Peygamber’in yaşadığı ve kabrinin orada bulunduğu şehir olması bakımından Medine’ye gösterilen hürmet hariç-yeryüzünde hiçbir yere kutsiyet atfedilemeyeceğini ancak yaşadığımız yerde dinin yaşanabilirliği açısından kolaylık olması ve bu bakımdan önümüze çıkacak güvensizlik ve fakirlik gibi engellerle karşılaşmamak hususunda dua etmenin bizim için Hız. İbrahim’den aldığımız bir davranış örneği olacağını söyleyebiliriz. Nitekim onun bu örnekliği nimetlerin, şükür için istenebileceği ve dini daha iyi yaşamaya bir vesile yapılabileceği konusunda bizlere yol gösterici de olacaktır.

2.2.5. Hız. İbrahim ve Hız. İsmail’in Nesillerinden Peygamber Gelmesini İstemeleri

Hız. İbrahim, oğlu İsmail as. ile birlikte Kabe’nin temellerini yükseltirken Yüce Allah’tan yaptıkları amelin kabul edilmesini isteyerek soylarından Allah’a teslim olmuş bir

⁶⁷ Âli İmrân (3): 97.

⁶⁸ Kasas (28): 57.

⁶⁹ Ankebût (29): 67.

⁷⁰ el-Buhârî, Büyü’ 53 (II, 97); Ebû Abdillâh Malik b. Enes (ö. 179/795), el-Muvattâ, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Câmi 1.

ümme ve onun içinden de ayetleri okuyan, bütün kötülüklerden arındıran, kitabı ve hikmeti⁷¹ öğreten bir peygamber gönderilmesini niyaz etmişlerdi.⁷²

H. İbrahim ve H. İsmail, şuuruna vardıkları iman nurunun ve teslimiyet ruhunun nesilleri tarafından idrak edilmesinin arzusu içindeydiler. Buna vesile olması için de yol göstericiye ihtiyaç olduğu noktasından hareketle Yüce Allah'tan kendi içlerinden peygamber tayin etmesini talep ediyorlardı.

Onların bu niyazının icabet bulduğu “*Kendi içinizden, size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti talim edip, bilmediklerinizi size öğreten bir peygamber gönderdik.*”⁷³ ayetinde belirtilmiştir.⁷⁴ Bütün müfessirler bu dualarının karşılığında Yüce Allah'ın H. Peygamber'i gönderdiğini söylemektedirler. Pek çok müfessir de eserlerinde H. Peygamber'in “*Ben, atam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi, annemin de rüyasıyım.*”⁷⁵ sözünün buna işaret ettiğini beyan etmektedir.⁷⁶

Bu iki peygamber, şuurunu yaşadıkları imanın kendilerinden sonraki nesiller tarafından da idrak edilmesini istemektedirler. Onlar kendi zamanlarına kadar olan tarihi süreci göz önüne alarak bütün peygamberlerin kendi toplumlarından ayrılmasının ardından hükümlerin uygulanmasında ifsathar yaşandığını dikkate almış olacaklar ki kendilerinden sonra da aynı durumun gerçekleşeceğini düşündüklerinden bu düzenin ancak bir peygamber ile korunacağını bilerek böyle bir istekte bulunmuşlardır. Yüce Allah da, onların samimi isteklerine mukabil asırlar sonra onlara ayetleri okuyan, kitabı ve ondaki hükümleri pratikte gösteren, insanları cehalet karanlığından aklın ziyasına erıştiren son peygamber H. Muhammed'i göndermiştir.

Yüce Allah gönderdiği bu son peygamberle dini tamamlamıştır. Dolayısıyla dinin hükümleri ebede kadar devam edecektir. İnsanlara bu hükümlere rehberlik eden yüce peygamberin yolundan gitmek kalmaktadır. Bu da peygamberlerden sonra o dini nesillere aktarmada aracılık eden ilim sahibi insanlar ile kolaylaşmaktadır. İşte günümüze bakan yönüyle de H. İbrahim ve H. İsmail'in nesilleri için peygamber istemelerine mukabil

⁷¹ Müfessirler kitap ile Kur'ân-ı Kerîm'in, hikmet ile de onu açıklayan ve anlaşılmasına vesile olan sünnetin kastedildiğini zikretmektedirler. (*Câmiu'l-Beyân*, I, 645; *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 212; *Medâriku't-Tenzîl*, I, 89; *ed-Durru'l-Mensûr*, I, 718; *Fethu'l-Kadîr*, I, 276; *Mehâsinu't-Te'vîl*, II, 259.)

⁷² Bakara (2): 127-129.

⁷³ Bakara (2): 151.

⁷⁴ *el-Muharreru'l-Vecîz*, I, 226.

⁷⁵ el-Müsne, IV, 127,128.

⁷⁶ *Câmiu'l-Beyân*, I, 644; *Medâriku't-Tenzîl*, I, 89; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul 1986, I, 364.

bizler nesillerimizden ilim sahibi ve ilmi ile amel eden insanlar gelmesi için dua edebilir ve bunun için fiili desteklerimizi gösterebiliriz. Çünkü bilginin olduğu yerde öğrenenin de öğretenin de olması ihtiyaçtır.

2.2.6. Hz. İbrahim'in ve Hz. Yakub'un Oğullarına Vasiyeti

Anne-baba için iyi ve salih çocuk göz aydınlığı, kötü ve isyankar çocuk da daimi bir keder vesilesidir. Bunun farkında olan müminler, “*Rabbimiz, bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler ver...*”⁷⁷ diye dua ederler. Hayatları boyunca çocuklarının İslam üzere olması ve öyle kalması için büyük bir çaba gösterirler. Küçükken eğitirler, büyüdüğünde takip eder, yönlendirirler. Bu konuda Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de, bizlere yol gösterici olarak çocuklarını eğiten, onları yönlendiren, hatta ölürken onlara vasiyet bırakan peygamberlerin örneklerini göstermiştir.

Mesela Hz. İbrahim, oğulları İsmail ve İshak’a Allah’a teslim olmayı, diğer bir deyişle müslüman olmayı vasiyet etmiştir.⁷⁸ Yine onun torunu Yakup as. da kendi oğullarına aynı vasiyeti yapmış⁷⁹ ve “*Oğullarım! Allah sizin için İslam’ı seçti. Siz de ancak müslümanlar olarak ölün.*” demiştir.⁸⁰ Bundan sonra vasiyetine uyup uymayacaklarını “*Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?*” sorusuyla öğrenme yoluna gitmiştir. Nihayetinde oğulları onun duymak istediği cevabı vermiş, “*Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı olan tek bir ilaha ibadet edeceğiz.*” demişlerdir.⁸¹ Bu cevaptan Hz. Yakub’un, çocuklarının sahih inanç sahibi olmalarında tam bir muvaffakiyet sağladığını anlıyoruz.

İleride Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütlerden bahsederken, çocuğun dini eğitiminde ebeveynin sorumluluğuna da değineceğiz. Ancak Hz. Yakub’ta dikkatimizi çeken en önemli husus, canını teslim edecekken bile çocuklarının kendisinden sonraki inanç durumunu merak ederek onlar hakkında endişelenmesi olmuştur. Buradan anlıyoruz ki çocuğa karşı olan dini sorumluluk hayatta kalındığı müddetçe devam etmektedir.

⁷⁷ Furkân (25):74.

⁷⁸ Bakara (2): 132.

⁷⁹ Hz. Yakup, çocuklarına ölüm kendisine yaklaştığında bu vasiyeti yapmıştır. (Bakara (2): 133; *ed-Durru’l-Mensûr*, I, 721; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 240.) Bir rivayette Mısır şehrine girdiğinde çocuklarının putlara, ateşe ve ineklere taptıklarını gördükten sonra bu vasiyeti yaptığı nakledilmiştir. (*Meâlimu’t-Tenzîl*, I, 154; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, II, 136)

⁸⁰ Bakara (2): 132.

⁸¹ Bakara (2): 133.

Şu bir gerçek ki, anne-babasına itaatsiz ve inatçı çocuk, onlara bir işkence olup hayatlarını zehir eder. Buna rağmen ebeveyn, çocuğuna öğüt vermekle, yol gösterip yönlendirmekle yükümlüdür. Evladının kendisini dinlemediğini ve öğütlerini kabul etmediğini gerekçe göstermemelidir. Çünkü Yüce Allah, çocuğunun bu öğütleri kabul edip etmemesinden onu sorumlu tutmadığı gibi mükafatını da onun kabul etmesine bağlamamıştır. Ancak öğüt verip yönlendirmeye çalıştığı için mükafat verecektir, öğüt vermeyecek olursa o zaman sorumlu tutacaktır.⁸²

Ölüm kendisine yaklaştığında bile Hz. Yakup'un bu sorumluluğun bilinciyle hareket etmesi onun hayatı boyunca duyduğu samimiyeti göstermektedir. İşte gerek Hz. İbrahim'in gerek Hz. Yakup'un bu tasarrufları ile bize örnekliği de çocuklarının inancı konusuna verdikleri önem ve gösterdikleri samimiyet olmuştur. Nitekim günümüzde maddi ve manevi her türlü ihtiyacını gidermeye çalışırken çocuklarının din ihtiyacını ihmal eden ebeveynlere asırlar öncesinden sunulan bu örnek, önemli bir hatırlatma mahiyetindedir.

2.2.7. Hz. Lut'un Sapkınlıktaki Kavmine Kızlarını Söylemesi

Kur'an-ı Kerim'de helak ile cezalandırıldığı anlatılan topluluklardan biri de Hz. Lut'un kavmi olmuştur. Onlar, diğer helak edilen topluluklar gibi peygamberine karşı haddi aşmışlardı. Ancak onların haddi aşması helak edilen diğer kavimlerden farklı olarak işlemeye devam ettikleri suç sebebiyleydi. Bu suç, erkeklerin kadınları bırakıp şehvetle kendi cinslerine yaklaşmalarıydı.

Hz. Lut, onların isyanlarında ve günahlarında direnmeleri üzerine Rabbinden onlara karşı yardım istemişti.⁸³ Yüce Allah da, onları helak etmek ve peygamberine yardım etmek için onların üzerine elçiler⁸⁴ gönderdi.⁸⁵ Nakledildiğine göre elçiler, Hz. Lût'un bulunduğu şehre ulaştıklarında, onu tarlasında çalışırken buldular. Başka bir rivayete göre de, Hz. Lut'un kızını Sedum nehrinden su alırken gördüler. Ona kendilerini misafir edip ağırlayacak bir kimse göstermesini söylediler. O da, onların güzel endamlarını görünce kavmi tarafından onlara kötülük gelmesinden korktu. "Olduğunuz yerde durunuz" deyip

⁸² Salah Abdulfettah Halidi, *Kur'an Öyküleri*, (çev. Ahmed Sankaya), Kitap Dünyası Yay., Konya 2005, III, 159.

⁸³ Ankebût (29): 30.

⁸⁴ Hz. Lut'un yanına gelen elçilerin insan (erkek) suretine bürünmüş melekler olduğu söylenmiştir. (Ebu'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdilkerim ibnu'l-Esîr (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, Dâru Sâdır, Beyrut 1965, I, 119) Bu meleklerin sayısı da bir rivayette üç -ki bunlar Cebrail, Mikail ve İsrail'dir- (*el-Kâmil fi't-Târih*, I, 119), başka bir rivayette on iki olarak belirtilmiştir. (*el-Muharreru'l-Vecîz*, III, 367.)

⁸⁵ *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 118.

babasına gitti ve durumu haber verdi. Hz. Lut yanlarına geldiğinde ona “bu gece bizi misafir etmeni istiyoruz” dediler. Neticede Hz. Lut, gelenlerle birlikte şehre girdi.⁸⁶ Onları tanımıyordu.⁸⁷ Kavminin onlara zarar vereceğinden ve kendisinin de onları koruyamayacağından korkmuştu.⁸⁸ “*Bugün benim için çetin bir gündür*” diyerek kaygısını belirtti.⁸⁹ Elçiler, onun bu halini gördüklerinde, kavminin şüphe ettiği azabı haber vermek için gelenler olduklarını söylediler.⁹⁰ Hz. Lut, kavmine duyurmadan onları evine getirdi. Ancak karısı dışarı çıkarak kavmine güzel yüzlü ve hoş kokulu misafirlerin geldiklerini haber verdi. Bunun üzerine onlar koşarak oraya geldiler.⁹¹

Hz. Lut bütün ısrarlarına rağmen o şeni’ fiillerinden ve kötü emellerinden vazgeçemediklerini görünce onlara “*Ey Kavmim! İşte şunlar kızlarımdır (onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir. Allah’tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?*” diyerek misafirlerine sarkıntılık etmelerini engellemeye ve onları kızlara yönlendirmeye çalıştı. Fakat onlar, “*Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin*” diyerek karşılık verdiler. Hz. Lut, çabasının dikkate alınmadığını ve kavminin bu konuda ısrarcı olduğunu görünce “*Keşke size karşı koyacak bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim*” dedi.⁹² Allah da bu suçta ısrarcı olmalarına karşılık gözlerini kör ederek uyarılarının sonucu olan azabını onlara tattırdı.⁹³

Rivayetlerde, Hz. Lut’un “İşte kızlarım” önerisi ile kendi kızlarını⁹⁴ ya da ümmetinin kızlarını⁹⁵ kast ettiği zikredilmektedir. Aslında bizi onun hangisini kast etmiş olmasından ziyade bu teklifi kavmine neden yaptığı konusu ilgilendirmektedir. Müfessirler, yorumları ile bu konuya açıklık getirmeye çalışmışlardır. Şimdi onların, Hz.

⁸⁶ *el-Muharreru’l-Vecîz*, III, 193; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 75.

⁸⁷ Hicr (15): 62.

⁸⁸ Ankebût (29): 33.

⁸⁹ Hûd (11): 77.

⁹⁰ Hicr (15): 63.

⁹¹ *el-Kâmil fi’t-Târih*, I, 120.

⁹² Hûd (11): 78-80.

⁹³ Kamer (54): 37.

⁹⁴ Hz. Lut’un üç veya (Zîta ve Zaûra isimli) iki kızı olduğu söylenmiştir. (*el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 76.)

⁹⁵ Hz. Lut’un ümmetinin kızlarını kendisine nispet etmesi, (manevi) babaları olması (*Bahru’l-Ulûm*, II, 137) nedeniyle açıklanmaktadır. Her peygamber kavminin babası sayılmaktadır. (*ed-Durru’l-Mensûr*, VIII, 109; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 76.) İbn Mesud’un “Peygamber müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri onların analarıdır.” (Ahzab (33): 6) ayetine “Peygamber onların babasıdır” şeklinde verdiği anlam bütün peygamberler için genellendiğinde bu görüşü destekleyen bir ergüman olmaktadır. (*el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 76.)

Lut'un kendi kızlarını veya ümmetinin kızlarını hangi amaca matuf olarak takdim ettiğini belirten görüşlerini burada aktarmak istiyoruz.

Bir görüşe göre Hz. Lut, kavminin itaat ettiği iki kişiye kendi kızlarını vermek suretiyle onları nikahlanarak evlenmeye teşvik etmek istemiştir.⁹⁶ Başka bir görüşe göre de, kavmine kızlarını ciddi olarak teklif etmemiştir. O, bu temsili teklifi, onların kendisinden utanıp da bu davranıştan vazgeçmeleri veya çekip gitmeleri için yapmıştır.⁹⁷

Ümmetinin kızlarını kast ettiği doğrultusunda olan bir görüşe göre, bunu mecaz bir ifade ile zikretmiştir. Onların hanımlarını kendi kızları gibi düşünerek “hanımlarınız varken niye bunları istiyorsunuz” demek istemiştir.⁹⁸ Başka bir görüşe göre de “Eğer siz evlenmek istiyorsanız bu kavmin kızlarını size nikahlayayım” demeyi kast etmiştir.⁹⁹

Hz. Lut, kendi kızlarını da kavminin kızlarını da kast etmiş, onlara yaptığı teklifi gerçek de mecazen de yapmış olsa, bu görüşlerin hepsinde onun tek bir hedefe yöneldiğini görmekteyiz. O, tamamına yakınının aynı konumda bulunmasından dolayı ne yaptıklarının farkında olmayan kavmini aşırı sapkın davranışlarından vazgeçirmeye çabalamıştır.

Onun kavmini bu davranışlarından vazgeçirmek isterken kullandığı metot bizlere örnek teşkil etmektedir. Hz. Lut, sadece onlardan bunu sakındırmakla kalmıyor, onlara alternatif de sunuyordu. Yani zararlı olandan sakındırarak fitratlarına daha uygun olanı teklif ediyordu. Erkekleri bırakıp “kızlar ile nikahlanabilecekleri” yolunu gösteriyordu. Bizler de onun bu metotunu bilhassa tebliğ ve irşad faaliyetlerinde kullanabiliriz. Hz. Lut'un, erkelerle ilgili sapkın fikirlere sahip kavmine helal yoldan kızları alternatif sunmakla eğitmeye çalışması gibi haramlardan sakındırmak için onun zıddı olan helaline işaret ederek insanlara yol gösterebiliriz. Mesela zina, yalan, gıybet gibi haramlardan sakınılması gerektiğinden bahsederken bunların amelde zıtları olan evlilik, doğruluk ve hüsnü zannı ön plana çıkartıp, dikkatleri helal olana çekebiliriz.

⁹⁶ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 76.

⁹⁷ *en-Neccâr, Kasasu'l-Enbiyâ'*, s. 116.

⁹⁸ *en-Neccâr, Kasasu'l-Enbiyâ'*, s. 115.

⁹⁹ *Bahru'l-Ulûm*, II, 222.

2.2.8. Hz. Musa'nın Daha Fazla Çeşit Yemek İstemelerine Karşılık Kavmine Cevabı

Yüce Allah, Hz. Musa'ya İsrailoğulları ile birlikte zorbaların yaşadıkları belde olan Eriha'ya yani Beytü'l Makdis'e gitmesini emretmişti.¹⁰⁰ Hz. Musa kavminden oraya girmelerini istediğinde *“Ey Musa! Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz”* diyerek karşılık vermişlerdi. Bunun üzerine Hz. Musa, onların üzerinde hakim olamadığını söyleyerek Yüce Allah'a bu yoldan çıkmış toplum ile aralarının ayrılması için dua etti. Yüce Allah da bu duasına karşılık onlar için orayı kırk yıl yasakladı. Bu müddet içerisinde onların yeryüzünde şaşkın bir şekilde dolaşacaklarını bildirdi.¹⁰¹ Çölde geçirdikleri bu zaman içerisinde yiyecek olarak onlara men ve selva¹⁰² gönderdi.¹⁰³

İsrailoğulları bir imtihan sürecinden geçiriliyordu. Onların eski yurtları olan kutsal topraklara dönüp bağımsız ve onurlu bir toplum hayatı yaşamaları için Allah'a ve onun elçisi, kendilerinin de rehberi ve kurtarıcısı olan Hz. Musa'ya tam bir sadakatle inanıp bağlanmaları, onun öğretisini benimseyip hazmetmeleri, amaçlarını gerçekleştirme yolunda maddi sıkıntılara katlanmaları gerekiyordu. Fakat İsrailoğulları, ikinci sınıf insanlar olarak muamele gördükleri Mısır'da putperest bir kültürün içerisinde dejenere olmuşlar ve iman, özgürlük, bağımsızlık gibi yüksek değerler uğruna sıkıntılara katlanmayı göze alamayacak bir toplum haline gelmişlerdi. İşte bu haleti ruhiye ile Mısır'daki sıradan yaşantılarını özlemişlerdi ve Hz. Musa'ya bir tek yemek¹⁰⁴ ile yetinemeyeceklerini söyleyerek ondan çeşitli sebzeler istemişlerdi.¹⁰⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de onların bu istekleri ve isteklerinin nasıl karşılık bulduğu şöyle anlatılmaktadır:

“Hani siz: ‘Ey Musa! Biz bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın’ demiştiniz. Musa ise: ‘Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi

¹⁰⁰ *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 195.

¹⁰¹ Mâide (5): 21, 24-26.

¹⁰² İlgili rivayetlerde المن, zamk gibi ağaçlar üzerine yağan ve şeker gibi tatlı olan bir madde, kudret helvası, yufka ekmek ve her insan için bir sâ' ölçüsünde gökten inen bal, السلوى ise bıldırcına benzeyen bir kuş olarak izah edilmiştir. (*el-Kâmil fi't-Târih*, I, 196)

¹⁰³ *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 196.

¹⁰⁴ Kurtubî, المن والسلوى 'nın iki ayrı yemek olmalarına rağmen “tek bir çeşit” olduğunun kinaye yoluyla ifade edilmesinin, bu yemeklerin birlikte yenilmesi veya her gün gıda olarak aynı şekilde alınması sebebiyle olduğunu beyan etmektedir. (*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 422.)

¹⁰⁵ *Kur'ân Yolu*, I, 129.

istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var.’ dedi. Sonra onların üzerlerine aşâğılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah’ın gazabına uğradılar. Bu musibetler onların başına, Allah’ın ayetlerini inkara devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.”¹⁰⁶

İsrailoğullarının çölde yedikleri men ve selva (kudret helvası ve bıldırcın eti), kayadan fışkıran on iki çeşme sıradan yiyecek ve içecekler olmayıp Allah tarafından özel olarak lutfedildiği için ayrı bir önem taşımaktaydı. Zaten bu sebeple de Hz. Musa onları, *"Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz?"* diyerek uyarıyordu.¹⁰⁷

Ama onlar, çölde verilen nimetleri az görerek kendilerine yakıştırmıyor, kendi hatalarını kabullenmeyip içinde bulundukları durumu sorguluyor, nimetin Allah katından gelen bir lütuf olduğunu idrak edemeyerek nankörlük ediyor ve onun fazlasını talep ediyorlardı. Bunu talep ederken de içinde bulundukları durumun farkındalığından uzak ve sanki isyankar bir tavır takınarak mevcut nimetler ile yetinemeyeceklerini söylüyorlardı. Üstelik ihtiyaç olarak gördükleri ifade tarzı ile değil, almaya hak sahibi bir eda içerisinde istiyorlardı.

Halbuki mübah olan şeyleri arzulamakta bir sakınca yoktur. Ama onlar bu arzularını izhar ederken isyankar bir tavır takınmışlar, mevcut rızka karşı artık sabredemeyeceklerini, bir çeşit yemeğe katlanamayacaklarını söylemişler ve böylece her türlü terbiye, saygı ve nezaket kaidelerini çiğnemişlerdi. “Bizim için Rabbimize dua et” dememişler, “Rabbine dua et” diyerek küstahlık etmişler, itikatsızlık ve kanaatsizlik göstermişlerdi.¹⁰⁸ Hz. Musa da bu isteklerinin kendileri için mevcut nimetlerden daha iyi olmadığını söyleyerek aslında şükürsüzlük ve nankörlük hallerine dikkati çekmek istemiştir. Onlar bu isyankarca isteklerinin izini sürünce de şehre inmelerini söyleyerek istedikleri şeylere orada karşılık bulacaklarını ifade etmiştir.

Bazı müfessirlere göre Hz. Musa’nın “*O halde şehre inin*” ifadesindeki “şehir” ile şehirlerden herhangi bir şehir veya Firavun’un Mısır’ı kastedilmektedir.¹⁰⁹ Bunlara göre

¹⁰⁶ Bakara (2): 61.

¹⁰⁷ *Kur’ân Yolu*, I, 129.

¹⁰⁸ *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, I, 216.

¹⁰⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 124; Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî (ö. 468/1076), *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1994, I, 147; *el-Muharreru’l-Vecîz*, I, 154;

Hız. Musa, İsrailoğullarının isteklerini çölde bulamayacakları için (şehirlerden herhangi bir) şehre gitmelerini¹¹⁰ veya Allah'ın yüce davasını bırakarak alışageldikleri (Mısır'daki) hayatlarına dönmelerini kast etmiş¹¹¹ olabilir. Ama ister herhangi bir şehir, ister Mısır şehri kastedilmiş olsun, bu ifadede önemli olan nimetlerin değerini bilmeme konusunda bir kınamanın var olduğu meselesidir.

Onlar, Allah'ın ayetlerini inkara devam ettikleri, haksız yere peygamberleri öldürdükleri, isyan ve taşkınlıkta bulundukları bir fıtrat içerisinde bu türlü yiyecekleri istiyorlardı. Hız. Musa da “Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz?” şeklindeki sözlü tasarrufu ile onların ne istediklerinin farkına varmaları gerektiğine dikkati çekiyordu.

Hız. Musa'nın burada bize örneklığı, Allah yolunda kendisiyle birlikte bulunan ancak tam bir teslimiyet göstermeyen insanlara yanlış düşüncelerini hatırlatarak doğru yolu göstermesi olmuştur. Hız. Musa'nın kavminin tinetinde; Allah'ın kendilerine verdikleri nimetin farkında olmayan, o nimetleri görmezden gelen, nankörlükte ve isyankarlıkta ısrarcı olan, iman ve küfür ayırımında orta noktada bulunan insanlar her dönem olduğu gibi günümüzde de vardır. Öyleyse Hız. Musa'nın örneklığında bize düşen, günümüzde aynı tinet sahibi insanları Hız. Musa'nın kavmine doğru yolu gösterip uyardığı gibi uyarıp onların nankörlüklerinin farkında olmalarını sağlamaya çalışmaktır.

2.2.9. Hız. İsa'nın Allah'tan Havariler İçin Sofra İndirmesini İstemesi

Kur'an'da havarilerin, sofranın indirilmesi için Hız. İsa'dan Allah'a dua etmesini istedikleri şöyle anlatılmaktadır:

“Hani havariler, ‘Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten donatılmış bir sofranın indirebilir mi?’ demişlerdi. İsa da, ‘Eğer müminler iseniz, Allah'a karşı gelmekten sakının’ demişti. Onlar, ‘Ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın, bize doğru söylediğini bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz’ demişlerdi. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: ‘Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofranın indir ki; bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bir bayram ve senden bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Zaten sen rızık verenlerin en

Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, I, 89; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I, 146; *ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsiri'l-Me'sur*, I, 387.

¹¹⁰ *Câmiu'l-Beyân*, I, 388.

¹¹¹ Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut t.y., I, 92.

*hayırlısısın' dedi. Allah da şöyle buyurdu: 'Ben onu size indireceğim. Ama bundan sonra içinizden kim inkar ederse, kainatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ona ederim.'*¹¹²

Zemahşerî, havarilerin Allah'ın gökten sofrayı indirmeye kadir olması hususunda şüpheye düşüklerini ve Hz. İsa'nın da bu konuda onları sakındırdığını naklederken,¹¹³ Hasan Basri onların Allah'ın gökten sofrayı indirip indirmeyeceğine dair kudretinden şüpheye düşmediklerini, sadece indirip indirmeyeceğine dair bilgi isteyen kimsenin sorusu gibi soru sormakta olduklarını, eğer indirecekse kendileri için onu istemesini talep ettiklerini beyan etmektedir.¹¹⁴

Havarilerin, Hz. İsa'ya olan imanlarının artması, onun risaletine dair bilginin daha da pekişmesini istemeleri,¹¹⁵ bu durumun kendileri ile birlikte gelecekteki kişilere de şahit olması,¹¹⁶ Hz. İsa'nın böyle bir şeyi isteyebileceğinin ve Allah'ın da bu isteğine karşılık verip vermeyeceğinin merakı,¹¹⁷ veya acıkmış olmaları¹¹⁸ sofrayı indirilmesini istemelerinin sebepleri arasında zikredilmektedir.

Bir rivayete göre, Hz. İsa'nın "Çalışanın ücretini çalıştıran verir, sizler Allah için otuz gün oruç tutup sonra ondan bir şey dileyecek olursanız size dilediğini verir" demesi üzerine havariler de otuz gün oruç tuttuktan sonra Hz. İsa'ya gökten bir sofrayı indirebilir mi? diye sormuşlardı.¹¹⁹

Başka bir rivayette de, sofranın inmesini isteyenlerin havariler değil Hz. İsa ile birlikte bulunan bir takım insanlar olduğu nakledilmektedir. Bunlar Hz. İsa'nın yanında kendisiyle alay etmek için duran kimselerdir. Bir gün Hz. İsa ile birlikte giderken mağaraya varırlar, yiyecek bir şey bulamamışlardır. Bunun üzerine havarilere Hz. İsa'ya sofrayı isteklerini bildirmesi için müracaat ederler. Havarilerden Şem'un da bu isteklerini Hz. İsa'ya bildirir.¹²⁰

Görüldüğü üzere havarilerin Hz. İsa'dan sofrayı talepleri müfessirler tarafından değişik arka planlarla izah edilmeye çalışılmaktadır. Onları bunu istemeye sevkeden arka planın ne

¹¹² Mâide (5): 112-115.

¹¹³ *el-Keşşâf*, II, 314.

¹¹⁴ *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 57.

¹¹⁵ *et-Tefsîru'l-Münîr*, VII, 118.

¹¹⁶ *Mefâtihu'l-Ğayb*, XII, 139; *et-Tefsîru'l-Münîr*, VII, 116.

¹¹⁷ *Câmiu'l-Beyân*, VII, 140.

¹¹⁸ *Mefâtihu'l-Ğayb*, XII, 139; *et-Tefsîru'l-Hadîs*, IX, 260.

¹¹⁹ *Câmiu'l-Beyân*, VII, 141; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, III, 221.

¹²⁰ *Bahru'l-Ulûm*, I, 467.

olduğunu kesin olarak bilemesek de, istemelerinin sebebini Kur’ân’da belirtildiği kadarıyla bilmekteyiz. Havariler, Hz. İbrahim’in Bakara suresinin 260. ayetinde aktarılan konuşmada geçen isteği gibi¹²¹ kalplerinin mütmain olup yatışmasını istemektedirler.¹²² Yani bunu isterken gösterdikleri sebep İbrahim peygamberinki ile aynıdır.

Hz. İbrahim, insanları Allah’a imana çağıracaktı. Bunu konumu ve üstlendiği görev gereği istiyordu. İşte onlar da Hz. İbrahim gibi böyle bir görsel itmi’nan bulmak istiyorlardı.¹²³ Böylece Hz. İsa’nın doğru söylediğinden, önce kendileri emin olacaklar, gözleriyle görüp tanık olunca onun öğretilerini tebliğ ederken bu tanıklıklarını tekrar tekrar ifade edip bundan güç alacaklardı.¹²⁴

Hz. İsa bu istek üzerine Allah’a dua etmiş, Yüce Allah da duasını kabul ettiğini ancak bu olayın gerçekleşmesinden sonra her kim inkar edecek olursa onu kainatta hiçbir kimseye vermeyeceği azap ile cezalandıracağını açıklamıştır. Bundan sonra Kur’ân’da sofranın gönderilip gönderilmediği hususuna değinilmemiştir. Sofranın gönderilmiş olması ihtimal dahilinde ise de, Yüce Allah’ın sofra indirdikten sonra kendilerini ilahi azaptan korkutması üzerine havarilerin isteklerini geri almaları ve sofranın inmemesi de mümkündür.¹²⁵

İbn Kesîr, sofranın indirilmediğini ifade eden rivayetlerin isnadlarının sahih olduğunu zikretmekle beraber bu konunun Hristiyanların kitaplarında yer almadığına ve onların böyle bir vakıayı bilmediklerine de işaret etmektedir.¹²⁶ Fakat müfessirlerin çoğu sofranın indirilmiş olduğu kanaatini serdederler.¹²⁷ Mesela Taberî, Yüce Allah’ın “*Sofrayı indirdikten sonra her kim inkar ederse onu alemlerde hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim*” deyip de inkar edeni cezalandırmaması gibi “*Ben şüphesiz sofrayı indireceğim*” dedikten sonra indirmemesinin uygun olmayacağını, O’nun vaadettiğinin gerçekleşeceğini

¹²¹ Bakara (2): 260 “İbrahim Rabbine: ‘Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster’ demişti. Rabbi ona: ‘Yoksa inanmadın mı?’ dedi. İbrahim: ‘Hayır, inandım fakat kalbimin mutmain olması için’ dedi...”

¹²² el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân, VI, 365.

¹²³ Ali Küçük, *Besairu’l Kur’ân*, Adım Matbaacılık ve Ofset, Konya 2006, V, 269.

¹²⁴ Kur’ân Yolu, II, 363.

¹²⁵ Câmiu’l-Beyân, VII, 146; et-Tefsîru’l-Hadîs, IX, 260.

¹²⁶ Tefsîru’l-Kur’âni’l- Azîm, III, 225.

¹²⁷ Bahru’l-Ulûm, I, 468; et-Tefsîru’l-Hadîs, IX, 260.

söylemektedir.¹²⁸ Yine bazı müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen sofranın gökten ekme ve et olarak indirildiğini ifade eden hadisi¹²⁹ eserlerinde zikretmektedirler.¹³⁰

Yüce Allah hadisenin anlatılma amacını özü itibariyle aktarmaktadır. Bizim bilmemiz gereken de işte budur. Kişi idrak ettiklerini, inandıklarını bazen müşahade yoluyla pekiştirmek isteyebilir. Bu, merak duygusunun tezahürüdür. Buradaki isteyiş, Hz. İbrahim'in isteyişi gibidir. Hz. İbrahim kendisi bizzat istiyordu. Havariler ise peygamberleri Hz. İsa aracılığıyla bunu talep ediyorlardı.

Yine Hz. İsa'nın havarilerin isteklerine aracılık ettiği gibi Hz. Peygamber'in de kafirler için böyle bir aracılık yaptığını görmekteyiz. Havarilerin kalplerinin itmi'nan kazanması için yapılan istek, bu sefer Kureyşli kafirlerin İslam yolunu bulmaları için yapılmaktadır. *"Kureyşliler Hz. Peygamber'e 'Rabbine dua et de bize Safa tepesini altın yapsın, sana inanalım.' demişlerdi. Hz. Peygamber, 'inanır mısınız?' diye sorunca onlar 'evet' dediler. Hz. Peygamber dua etti, bunun üzerine Cebrail geldi ve 'Rabbimin sana selamı var ve der ki: 'İsterse onlar için Safa tepesi altın olur, ama içlerinden her kim bundan sonra da küfrederse; onu alemlerden hiç bir kimseyi azaplandırmadığım biçimde azaplandırırım. İstersen onlar için tevbe ve rahmet kapılarını açarım.' Hz. Peygamber, 'tevbe ve rahmet kapılarını isterim' buyurdu."*¹³¹

Bütün peygamberler ümmetlerinin doğru yolu bulması için her türlü fedakarlığı göstermiş ve her meşru isteği değerlendirmiştir. İşte Hz. İsa da havarilerin bunu istemelerindeki amacın meşru olduğuna inanmış ve o isteklerine aracılık etmiştir. Esasen günümüzde tebliğ vazifesini üstlenen insanların da, muhatap oldukları kişilerin doğru yolu bulmalarını ve bu yolda sabit kalmalarını sağlamak için talep edilen meşru isteklere elinden geldiğince cevap vermeleri gerekmektedir.

Biz, Hz. İsa gibi mucize talep edemeyiz. Hz. İsa, kalplerin itmi'nan kazanması için böyle bir tasarrufta bulunmuştu. O halde biz de kalplerin itmi'nan bulması için mevcut mucizeleri gösterme yoluna gidebiliriz. Yaşamamızda pek çok mucizenin zaten vuku bulduğunu Kur'ân ile anlatabiliriz. Kısacası bugün itibariyle insanların bizlerden beklediği mucize istemek değildir. Son Peygamber gelmiş, son kitap indirilmiştir. Bizden istenen

¹²⁸ *Câmiu'l-Beyân*, VII, 146; *et-Tefsîru'l-Münîr*, VII, 117.

¹²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892), *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, *Tefsîru'l-Kur'ân* 6 (V, 260).

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 600; *et-Tefsîrü'l-Münîr*, VII, 117; *Safvetü't-Tefâsir*, I, 374.

¹³¹ *el-Müsned*, I, 242.

Rabbimizi ve dinimizi doğru tanıtmaktır. Bunu yaptıktan sonraki görevimiz de Yüce Allah'ın Hz. İsa'nın bu isteğinin gerçekleşmesinden sonra inkar yoluna girecek olanları azap ile uyardığı gibi, insanların öğrendikleri şeylerden sorumlu olduklarını kendilerine hatırlatmaktır.

2.2.10. Hz. Peygamber'in Mağarada Arkadaşını Teskini

Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ediyorlardı. Hz. Peygamber ise Mekke'den ayrılması için Allah tarafından kendisine verilecek emri bekliyordu. Diğer taraftan Kureyşli müşrikler, Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkmasından çekiniyorlardı. Bu amaçla Dârünnedve denen yerde toplandılar ve toplantıda Hz. Peygamber'i öldürme kararı aldılar.¹³²

Hız. Peygamber hicret emrini aldığıında, Hız. Ali'yi yatağında bıraktı, kapısındaki müşrikler uykuda oldukları bir anda evden dışarı çıktı. Başlarına toprak saçarak evinden ayrıldı. Hız. Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den Sevr dağındaki mağaraya doğru yol aldılar. Mağarada kaldıkları müddet içinde Hız. Ebu Bekir'in kızı Esmâ onlara yiyecek getiriyordu, oğlu Abdullah da Mekke'den haber vermek için yanlarına geliyordu. Bu ikisinden sonra Amir b. Fuheyre koyunları ile gelip onların izlerini tanınmaz hale getiriyordu.

Kureyşliler Hız. Peygamber'i bir süre arayıp da bulamayınca iz sürmede becerisi bilinen biri ile onu takibi sürdürdüler. İzler onları Sevr mağarasının önüne götürmüştü.¹³³ O sırada Hız. Peygamber ve Hız. Ebu Bekir içerideydiler ve onların seslerini duyuyorlardı.¹³⁴ Hız. Ebu Bekir o anı şöyle anlatmaktadır: *“Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarını görüyordum. Onlar bu sırada başlarımızın üstündeydiler. ‘Ey Allah Resulü, onlar ayaklarının aşağısına bir bakacak olsa bizi mutlaka görürler’ dedim. Resulullah bunun üzerine: ‘Ey Ebu Bekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun’ buyurdu.”*¹³⁵

Hız. Peygamber bu ifadeyle, Yüce Allah'ın, müminleri de kafirleri de görüp işittiğini, O'nun yardım ve savunmasının kendileri ile birlikte olduğunu kast etmiştir.¹³⁶

¹³² *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 101-102.

¹³³ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 144.

¹³⁴ *ed-Durru'l-Mensûr*, VII, 369.

¹³⁵ Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe* 1 (II, 1854).

¹³⁶ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 146.

Mağaranın ağzına bir örümcek ağ örmüştü ve iki vahşi güvercin orada duruyordu. Ayak izlerini takip edenlerden bir kısmı bu manzarayı gördüklerinde içeriye hiç bakmadan diğerlerinin yanına döndüler. Orada iki vahşi kuş gördüklerini söyleyerek kimsenin olmadığı kanaatlerini bildirdiler.¹³⁷

Onların bu kadar yaklaşmışken Hz. Peygamber'i ve arkadaşlarını görememeleri şüphesiz Allah'ın kudretinin tecellisiydi. Yüce Allah, bu kudreti Hz. Peygamber'in kendisine olan teslimiyetine karşılık göstermişti. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de peygamberinin kendisine olan güvenine sığınarak arkadaşını teskin etmesine karşılık yardım ettiğini şu ayet ile belirtmektedir: *"Eğer siz ona (Resulullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); Allah ona yardım etmiştir. Hani kafirler onu, iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkarmışlardı. Onlar mağaradaydı; o arkadaşına, 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir' diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kafir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir."*¹³⁸

Hz. Ebu Bekir'in endişesi Hz. Peygamber'e herhangi bir zararın dokunması hususundaki korkusu sebebiyleydi.¹³⁹ Mağaraya giderlerken de, Hz. Ebubekir bazen onun önünde, bazen de arkasında yürüyordu. Hz. Peygamber ona niçin böyle yaptığını sorunca, "Ya Rasulallah! arkamızdan gelenlerin olduğunu hatırlayınca arkandan, önümüzde bir gözetleyici olma ihtimalini düşününce de önünden gidiyorum" diye cevap veriyor ve korkusunun sebebini "eğer ben öldürülürsem, ben bir kişiyim; fakat sen öldürülürsen tüm ümmetin helak olur" sözleriyle dile getiriyordu. Mağaraya ulaştıklarında ise Hz. Peygamber'i içeriye sokmadan orayı kontrol etmişti.¹⁴⁰ Böylece ona isabet edecek her türlü zararı bertaraf etmek istemişti.

Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir'i yatıştırmak ve gönlünü hoş etmek için "*Üzülme, Allah'ın yardımı ve zaferi bizimle beraberdir*" diyordu.¹⁴¹ Ona Allah'ın yardımının kendileri üzerinde olduğunu hatırlatarak tevekkül içerisinde bir müddet beklemeleri gerektiğine işaret ediyordu. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in onu teskin etmek için sarf ettiği bu ifadesinin bir benzerini Hz. Musa'nın İsrailoğulları'na söylediğini

¹³⁷ *Bahru'l-Ulûm*, II, 51; Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407, III, 180.

¹³⁸ Tevbe (9): 40.

¹³⁹ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 146; *Safvetü't-Tefâsir*, I, 536.

¹⁴⁰ *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 50.

¹⁴¹ *Safvetü't-Tefâsir*, I, 536.

görmekteyiz: *"İki topluluk birbirini görünce Musa'nın adamları 'İşte yakalandık' dediler. Musa: 'Asla! Şüphesiz Rabbim benimledir, bana yol gösterecektir' dedi."*¹⁴²

Hız. Musa'nın, kavminden kendisi ile birlikte olanlara söylediği söz de aynı anlamı ihtiva etmektedir. Burada korku ile yüzleşilen ilk anda korkuya kapılmayarak sakin olma, telaş sebebiyle yanlış bir harekette ve davranışta bulunmama, Allah'ın yardımının üzerinde olduğunu düşünerek bundan güç alma ve imkanlar dahilinde en doğru şekilde davranma yolu gösterilmiştir. Ayrıca bu iki peygamberin bu söz ve davranış örnekleriyle Yüce Allah'a teslimiyetleri vurgulanmıştır: "Allah bizimle beraberdir, her şeyin en iyisini bilir, durumumuzu da görüyordur, bizlere yardım edecektir."

Müslüman bir kişi Hız. Peygamber ve Hız. Musa örneğinde böylesine bir korku hali ile yüzleştğinde bu düşüncelerle önce kendisini teskin etmeli sonra da etrafındakilere bunu hatırlatarak tevekkül yoluna gitmelidir. Yüce Allah bu teslimiyet karşısında yardımıyla onların muvaffakiyetini sağlamıştır. Demek ki Allah'ın emirlerini yerine getirirken amaç, rızasının kazanılması ise her türlü korku yersizdir. Bu durumda mümin tevekkülü elden bırakmamalıdır. Allah'ın beraberliğini kazanacak niyet, fikir ve eylemlerde bulunulmuş olduktan sonra Allah müminleri zalimlerin karşısında asla yardımsız bırakmayacaktır.

2.3. Fiil Sonunda İlâhi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Sözlü Tasarruflar

2.3.1. Hız. İbrahim'in Allah'tan Ölülerini Nasıl Dirilttiğini Göstermesini İstemesi

İslam dininin özü iman, ibadet ve ahlaktır. Bunlar arasında imanın ayrı bir konumu vardır. Kişinin imanı ne kadar kuvvetli ise dini de o kadar sarsılmaz demektir. Çünkü iman teslimiyetin sembolüdür. Duyu organlarıyla doğrudan müşahade edilmeyenin muakaşefesidir. Buna rağmen insan, inandığını merak duygusuyla duyu organlarıyla da tastik etmeyi istemektedir. İşte Hız. İbrahim'in, ölülerin nasıl diriltildiğini görmeyi istemesi de bu sebeptir: *"İbrahim Rabbine: 'Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster' demişti. Allah ona: 'Yoksa iman etmedin mi?' dedi. İbrahim: 'Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için' dedi. Allah: 'Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra kesip parçala, her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki, Allah azîzdir, hakîmdir' buyurdu."*¹⁴³

¹⁴² Şuarâ' (26): 61-62.

¹⁴³ Bakara (2): 260.

Hız. İbrahim'in insanlar içinde en sağlam imana sahip olduğunu bilmesine rağmen, Yüce Allah'ın Hz. İbrahim'e "Yoksa iman etmedin mi?" diye hitap etmesi, ondan istediği cevabı alması içindir.¹⁴⁴ Yoksa iman bulunup bulunmadığını sorgulamak için değildir. Çünkü Hz. İbrahim peygamber olmasının gereği hiçbir hususta şüphe ve tereddüde düşmemiştir. Allah'ın indirdiği bütün esas ve prensiplere tam bir teslimiyet ile bağlıdır. İkinci kez yaratmanın ilk yaratmadan daha zor olmadığını¹⁴⁵ bilmektedir.¹⁴⁶ Kalbinin mütmâin olmasını istediğini söylemesi ile kalbinin sükuna ermesini, ulaştığı yakîn ile huzura kavuşmayı ve imanını artırmayı hedeflediğini kast etmektedir.¹⁴⁷ Nitekim İmam Maturidi, *Kitâbu't-Tevhîd*'inde Hz. İbrahim'in içinde bulunduğu durumu, kalpte iman oluşmasını sağlayan marifet ve tastik olgularına açıklık getirerek şu şekilde izah etmektedir:

“Bazıları kalp ile, tastik değil sadece marifetin oluşabileceğini zannetmiştir. Halbuki isabetli olan kalp ile tastikin oluşabileceğidir... İman için marifetten öte kalp ile gerçekleştirilen bir tastik olgusu vardır. Şu da var ki marifet tastike sevkeden bir sebeptir, çoğu zaman bilgisizliğin yalanlamaya sevkedişi gibi; aslında ikisinin de iman oluşmasında birbirinin yerini doldurmayacak farklı birer önemi vardır...”

Şayet kişinin kalbinde iman namına marifetten başka bir şey bulunmasaydı o haliyle küfrü izale edemezdi. Yani kalpte böyle bir iman var olması (sadece marifetin bulunması) bir mana taşımazdı. Kişi maruz kaldığı icbarı bertaraf etmek amacıyla kendince doğru olanın dışında bir alternatifi tercih etmiş görünebilir, evet icbarı izale etmek için, ancak kalbinin imanla (tastik ve marifetle) dolu olması şarttır. Cenâb-ı Hakk'ın Hz. İbrahim'e olan hitabı da buna benzemektedir. ‘Yoksa inanmadın mı?’ Hz. İbrahim: ‘Hayır, inandım (fakat kalbim mütmâin olması için)’ dedi. Burada Allah ‘Benim haberime ve benim hakkımda bildiklerine inanmadın mı?’ manasında hitap etmiş, Hz. İbrahim de ‘Hayır, inandım’ demiştir. Allah, Hz. İbrahim'e ‘Bilmedin mi?’ diye hitap etmemiştir.”¹⁴⁸

Yani iman kalp ile tastik ve marifet yönü vardır. İmanın kalpte oluşması için marifet tek başına yeterli değildir, kalpte tastikin gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla burada Hz. İbrahim'in böyle bir istekte bulunmasının amacı kalbinde tastiki

¹⁴⁴ *Medâriku't-Tenzîl*, I, 175.

¹⁴⁵ Rûm (30): 27

¹⁴⁶ *İlmin ışığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, II, 734.

¹⁴⁷ *Câmiu'l-Beyân*, III, 53.

¹⁴⁸ Farklı ifadelerle bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Mâtûrîdî (ö. 333/944), *Kitâbu't-Tevhîd*, (çev. Bekir Topaloğlu), İSAM Yay., Ankara 2002, s. 495-496.

sağlamlaştırmaktır, bilgi zaten vardır. Yüce Allah da “Yoksa iman etmedin mi?” şeklindeki sorusu ile onun imanında tastikin gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgulamaktadır.

Başka bir ifade ile açıklarsak, Hz. İbrahim, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini merak etmiş ve görmek istemiştir. Yoksa, "Allah diriltebilir mi?" şeklinde bir şüpheyne kapılmamıştır. Zira Yüce Allah'ın “Yoksa inanmadın mı?” diye sorması ve buna mukabil Hz. İbrahim'in “inandım” cevabı; onun tastikleme niyetini gözler önüne sermek ve dirilişne olan sağlam inancına dikkat çekmek içindir.¹⁴⁹ Hz. İbrahim'in bu merakı Allah tarafından açıklanmaya değer bulunmuş, dirilişin keyfiyetine dair bir örnek getirilerek kalp ile tastik yönünün de tamamlandığı kesin bir iman sağlanmıştır.

Hz. İbrahim'in Rabbi'nden ölüleri nasıl dirilteceğini sormasının sebebi hakkında daha farklı görüşler de nakledilmiştir. Abdullah b. Abbas, Hz. İbrahim'in, Allah'tan ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini istemesinin sebebinin, hatırına gelen bir şüphe olduğunu söylemektedir. Ona göre ayet, kulun belli hususlarda şüpheyne düşse dahi dinden çıkmış olmayacağını, bu şüphanı giderme yollarını aramasının gerektiğini beyan etmekte ve devamlı olarak şeytanın vesvesesine maruz kalan insan için büyük bir ümit kaynağı olmaktadır.¹⁵⁰

Duasının kabul olup olunmayacağını bilme arzusu,¹⁵¹ Nemrut ile arasında geçen tartışma,¹⁵² şeytanın kalbine Allah'ın ölüleri dirilttiğine dair kudreti hakkında şüphe sokması, Allah'ın kendisini dost edindiğini müjdelemesinden sonra bu dostluk hakkındaki kesin bilgisini pekiştirmek istemesi, ölmüş bir hayvanın yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından parçalanıp yenildiğini görmesi,¹⁵³ onun diriltilmeyi müşahade etme arzusunun sebepleri arasında zikredilmektedir.¹⁵⁴ Belki Nemrut ile arasında geçen tartışma zaman içerisinde tahakkuk ederek bu isteğini pekiştirmiş olabilir. Ancak yukarıda da

¹⁴⁹ *el-Keşşâf*, I, 492.

¹⁵⁰ *Câmiu'l Beyân*, III, 53.

¹⁵¹ *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, III, 300.

¹⁵² Muhammed b. İshak anlatmaktadır. Nemrut, Hz. İbrahim'e şunları sormuştur: "Ey İbrahim, senin kendisine taptığın ve kendisine ibadet etmeye çağırдың ve diğer şeylerden daha büyük olduğunu anlattığın ilahın nedir?" Hz. İbrahim de "Benim rabbim diriltten ve öldürenidir." demiştir. Buna karşılık Nemrut "Ben de diriltir ve öldürürüm." demiştir. Hz. İbrahim ona: "Sen nasıl diriltir ve öldürürsün?" diye sormuş ve neticede âyet-i kerimenin anlattığı şekilde Nemrut'u mağlup etmiştir. O sırada Hz. İbrahim: "Rabbim göster bana ölüleri nasıl dirilteceksin?" demiş Yüce Allah da " Sen inanmadın mı?" diye sormuş, Hz. İbrahim de: "Evet inandım fakat kalbim mutmain olsun diye bunu istiyorum." demiştir. (*Meâlimu't-Tenzîl*, I, 323.)

¹⁵³ Rivayete göre Hz. İbrahim, bir leşi yiyen kuşların ve yırtıcı hayvanların yanına yaklaştığı sırada, dağılıp çeşitli yerlere gittiklerini görünce ölen hayvanın nasıl diriltileceği hususunda tefekkür etmiş ve Rabbinden ölüleri nasıl dirilteceğini bir örnekle kendisine göstermesini istemiştir. (*Câmiu'l-Beyân*, III, 60.)

¹⁵⁴ *Câmiu'l Beyân*, III, 50-53. Taberi, Hz. İbrahim'in kalbine şeytan tarafından sokulan bir şüphe olduğunu söyleyen görüşü tercih etmiştir. (*Câmiu'l-Beyân*, III, 53.)

açıkladığımız gibi onun Yüce Allah'tan böyle bir istekte bulunmasının asıl sebebi, kendi imanının kalpte sükun bulması arzusudur.

Kıyametteki diriliş ve Hz. İbrahim'in isteği arasındaki benzerlik bu misal ile ifade edilmektedir. Hz. İbrahim, Allah'ın ölüleri diriltmesi hususunda ve bu konudaki kudretinde asla şüphe etmemiştir. O sadece diriltme keyfiyetini gözleriyle görmeyi dilemiştir. Çünkü insan ruhu bilmediklerine muttali olmayı, haber verilen şeyleri görmeyi arzulamaktadır. Hz. Peygamber'in "*Haber vermek gözle görmek gibi değildir.*"¹⁵⁵ sözü de bu ifadeyi desteklemektedir.

Nitekim Hz. Peygamber'in, Hz. İbrahim'in ölülerin dirilişine ilişkin merakıyla ilgili olarak söylemiş olduğu "*Biz bu meraklanmaya İbrahim'den daha müstehakız.*"¹⁵⁶ sözü de düşüncemiz doğrultusunda bir mesajı içerisinde barındırmaktadır. Müfessirler bu hadisi delil göstererek Hz. İbrahim'in şüphe etmiş olması ihtimalini reddettiğini savunmuşlardır. Hz. Peygamber, bazı insanların Hz. İbrahim'in, Allah'ın kudretinden şüphe ettiğini sandıklarını görünce bu sözü söylemiştir.¹⁵⁷ Bu, biz şüphe etmediğimize göre Hz. İbrahim'in şüphe etmesi söz konusu olamaz, demektir. ¹⁵⁸ Hz. İbrahim burada yakîninin arttırılmasını istemiş, dış tecrübe ve müşahedenin verdiği bilgi olan ayne'l yakîni talep etmiştir.¹⁵⁹

Allah'ın yakalamasını istediği dört¹⁶⁰ kuşun cinsinin tavus, turna, kartal, horoz, karga, güvercin, kaz, ördek türleri olduğu söylenmiştir.¹⁶¹ Hz. İbrahim, kuşları kendine alıştırdıktan sonra kesip parçalıyor ve rivayetlere göre dört veya yedi dağın, her dağın yahut dünyanın doğu, batı, kuzey ve güney yönlerinde bulunan dört dağın üzerine bırakıyor.¹⁶² Bu olay, Yüce Allah'ın Hz. İbrahim'e gösterdiği bir misalidir. Yüce Allah bununla, dağların üzerine serpilen kuşların bir araya getirilerek diriltildiği gibi kıyamet

¹⁵⁵ *el-Müsned*, I, 271; Ebû Abdillâh ibnü'l-Beyyî Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Mektebu'l-Metbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut t.y., II, 321.

¹⁵⁶ *el-Buhârî*, Enbiyâ' 11 (II, 467); *Tefsîru Sûreti'l-Bakara* 46 (III, 204); *Tefsîru Sûreti'l-Yûsuf* 5 (III, 245).

¹⁵⁷ *et-Tefsîru'l-Hadîs*, VI, 479.

¹⁵⁸ *Meâlimu't-Tenzîl*, I, 323; *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, III, 298; *Rûhu'l-Meânî*, III, 27; *et-Tefsîru'l-Hadîs*, VI, 479.

¹⁵⁹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yay., İstanbul 2004, s. 74.

¹⁶⁰ İbn Aşur, dört sayısı ile tek bir kuşun dört parçası da kastediliyor olabilir demektir. (*et-Tahrir ve't-Tenvîr*, III, 39.)

¹⁶¹ *el-Bahru'l-Muhîr*, II, 310.

¹⁶² Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverîdî (ö. 450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, I, 335. "Dört kuş al" emri, "bizzat tatbik et" değil de "dört kuş aldığını düşün, farzet" şeklinde de yorumlanmıştır. (Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm*, (tah. İbrahim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, III, 47.)

gününde insanların, dünyanın her bir tarafından toplanıp diriltileceğinin mesajını vermektedir.¹⁶³

Hız. İbrahim'in dile getirdiğı bu arzu, Allah'ın yaratma sanatının esrarını görme beklentisine ve özlemine ilişkin olarak O'nun önde gelen kullarının bile kalplerinde nasıl bir çarpıntı meydana geldiğini ortaya koymuştur. Bu durumun, imanın varlığı, sarsılmazlığı, eksiksizliği ve kararlılığı ile ilgisi yoktur. İstenilen şey değişik bir hazzı içermektedir, ilahi sırrın mahiyetine, oluş ve gerçekleşme anında tanık olmaya ilişkin ruhi bir özlemdir. Söz konusu olan kişi Allah'ın dostu, Hız. İbrahim bile olsa bu böyledir.

Hız. İbrahim, Rabbine soru yöneltmekte ve Allah da kendisine cevap vermektedir. Bundan öte bir iman ya da iman delili düşünülemez. Fakat Hız. İbrahim, kudret elini çalışma, işleme anında görmek istemektedir. İçli dışlılığın vereceğı hazzı tadarak doyumuna kavuşmayı, onunla iç içe yaşamayı arzulamaktadır.¹⁶⁴ Başka bir açıdan değerlendirdiğimizde de Hız. İbrahim'in bu isteğı son derece yerindedir. Özellikle şüphelerin çoğaldığı, bazı kimselerin karada, denizde ve havada binlerce yıldan beri ölmüş ceset ve ruhların diriltirme ihtimalinden alayla söz ettiğı şu çağımızda, insanların yaratıldığı günden kıyamet gününe kadar geçmiş bulunan milyonlarca insanın diriltileceğine ilahi bir delil teşkil etmektedir. O bakımdan bu konuda dillerin konuşamaması, kalplerin yatışması, inanç ile ilgili hususlarda şüphelerin ortadan kalkması için Hız. İbrahim'in istek şeklindeki bu tasarrufu çok önemlidir.¹⁶⁵ Zira Hız. İbrahim'e isteğini müşahade edebilmesi için yapması söylenen şey ile bilginin tek başına yeterli olmayacağı, kalp ile tasdikinde oluştuğı bir imanın gerekliliğı gösterilmektedir.

Hız. İbrahim'den, ölülerin diriltilmesi hakkında şüphe hâsıl olsaydı Yüce Allah bunu bizzat yaşatarak gösterme yoluna gitmez, belki de ona itab ile karşılık verirdi. Hız. İbrahim'in "İnanmadın mı" sorusunun karşılığında inandığının ve kalbinin mütmain olması için bunu istediğinin bizlere aktarılması, iman eden insanların da böyle bir merak duyabileceklerini göstermek içindir. Anlatılan kıssa ile insanın bu konudaki merakının ölçüsü de belirlenmektedir. Zira öldükten sonra dirilme olgusu bir iman meselesidir. Allah'ın bildirdiğı ve insanın yaratılış özelliğı gereğı anlamada güçlük çektiğı bu tür imani mevzular için gerekli olanın iman olduğu böylece vurgulanmaktadır.

¹⁶³ *Câmiu'l-Beyân*, III, 59.

¹⁶⁴ *fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 42.

¹⁶⁵ *et-Tefsîrü'l-Münîr*, III, 39.

2.3.2. Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya'nın Salih Çocuk İstekleri

Yüce Allah'ın insana sunduğu nimetler sayılamayacak derecede çoktur. Bu nimetlerden her birinin hayatımızda ayrı bir değeri ve önemi vardır. Onların önemini ve değerini, kaybettiğimiz ya da hiç sahip olamayacağımızı düşündüğümüz zamanlarda daha iyi anlarız. İşte Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya da yaşlarının ilerlemesi sebebiyle artık sahip olamayacağı endişesi içinde eksikliğini hissettiği salih bir evladın özlemine çekiyorlardı. Ancak onlar her ne kadar sebepler dahilindeki güçlüğü görseler de hiçbir isteği cevapsız bırakmayan Mutlak Kudret sahibine teveccüh ederek ihtiyaçlarını O'na arz ediyorlardı.

Hz. İbrahim, Yüce Allah'tan salih bir evlat isteğinde bulunmuştu.¹⁶⁶ Yüce Allah da onun bu duasına icabet etti ve müjdeli haberi misafir olarak gönderdiği elçileri olan melekleri¹⁶⁷ ile ona ve eşine bildirdi. Elçiler, onlara yumuşak huylu¹⁶⁸ ve bilgin¹⁶⁹ olan bir oğullarının olacağını söylediler.¹⁷⁰ O ve eşi bu haberi aldıklarında şaşkınlıklarını gizleyemediler. Hz. İbrahim “*Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen mi müjdeliyorsunuz?*”¹⁷¹, hanımı “*Ben bir kocakarı, kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım?*”¹⁷² diyerek yaşlarının bir hayli ileri oluşunu dile getirip hayretlerini belirttiler. Zira rivayetlere göre onlara müjde geldiğinde Hz. İbrahim doksan dokuz veya yüz yirmi, eşi de doksan sekiz veya doksan dokuz yaşlarındaydı.¹⁷³ Bu şaşkınlıklarına karşılık melekler bu müjdenin Allah'ın bir emri olarak gerçekleşeceğini söyleyerek O'nun rahmeti ve bereketinin bol olduğunu hatırlatmışlar¹⁷⁴ ve onları ümitsizliğe düşmekten sakındırmışlardı.¹⁷⁵

Hz. Zekeriyya da kendisine ihtiyarlık geldikten sonra arkasından onu takibedecek akrabasının olamayacağından dolayı korkuya kapılmıştı. Çünkü çocuğu yoktu ve karısı kısırdı. Bunun için korkarak, kabul edileceğini umarak, içten bir yalvarışla “*Rabbim, sana ettiğim dua sayesinde hiç bedbaht olmadım*” diyerek Yüce Allah'tan hem kendisine hem

¹⁶⁶ Sâffât (37): 100.

¹⁶⁷ Hûd (11): 69, Hicr (15): 52.

¹⁶⁸ Sâffât (37): 101.

¹⁶⁹ Hicr (15): 53, Zâriyât (51): 28.

¹⁷⁰ Hûd (11): 71. İslam alimlerinin çoğunluğu, Kur'ân'da Yüce Allah'ın Hz. İbrahim'e müjdelediğini haber verdiği çocuğun İsmail olduğunu söylemiştir. (Câmiu'l-Beyân, XXIII, 78; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, VII, 23; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebu's-Suûd, İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru'l-Mushaf, Kahire t.y., VII, 199; Safvetü't-Tefâsîr, III, 40).

¹⁷¹ Hicr (15): 54.

¹⁷² Hûd (11): 72. Ayrıca bkz. Zâriyât (51): 29.

¹⁷³ Bahru'l-Ulûm, II, 135; Mefâtihu'l-Ğayb, XXVIII, 215; Tefsîru'l-Celâleyn, 522.

¹⁷⁴ Hûd (11): 73.

¹⁷⁵ Hicr (15): 55.

de Yakup oğullarına varis olacak bir oğul niyazında bulunuyordu.¹⁷⁶ Allah mabette namaz kıldığı sırada meleklerini gönderip kendisinden bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hakim ve salihlerden bir peygamber olan Yahya'yı müjdeleyerek duasını kabul ettiğini haber verdi. Bunun üzerine Hz. Zekeriyya'yı, Hz. İbrahim ve eşi gibi şaşkınlık bürüdü. O, “*Rabbim, bana ihtiyarlık gelip çattığına, üstelik karım da kısır olduğuna göre benim nasıl oğlum olabilir?*” diyordu. Bu sözüne karşılık ona, kendisinin hiç yoktan var edildiği söylenerek¹⁷⁷ insanın kendi kendine koyduğu sebeplerle örülmüş görelî kanunların üstünde dilediği gibi hükmeden bir kudretin olduğu hatırlatılıyordu.

İhtiyaç duyduğumuz nimetlere bazen hemen ulaşabilir, bazen ulaşmamız için çok çaba sarf etmemiz gerekebilir, bazen de bunları elde etmemiz imkan dahilinde olmayabilir. Hem tek bir nimete ulaşmak bile kimisi için çok basit iken, aynı şartlara uygun olmayan başka biri için imkansız kabilindendir. İşte Yüce Allah bu iki hadise üzerinden, sebepler dahilinde imkansız gibi görünen ancak iradesi cihetinden hiç de güç olmayan bir takım olayların gerçekleşebileceğine tanıklık ettirerek ümitsizliğe düşüren bir kabullenmişlik yerine dua ve yakarıyla mucizevi bir sürece girilebileceğinin mümkün olacağını göstermektedir.

Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya'nın münacaatı evlat sahibi olmaktı. Ama dikkat edilecek olursa onlar sadece babalık duygusunun tatmini için değil, hem hayatta iken hem de arkalarından kendilerinin ve insanlığın dini temayülünü belirlemek ve ifsadı önlemek için evladın salih olanını istiyorlardı. Hz. Zekeriyya da “kendisine ve Yakup oğullarına varis olacak bir evlat” duasında bulunurken peygamber olarak geride bırakacağı misyona, geleneğe ve ahlaka sahip çıkan bir mirasçıyı kastediyordu. Böylece onlar evladın bile hangi amaçla istenebileceğini kendi örneklikleriyle bizlere göstermiş oluyordu.

Evlat aslında insanlar için dünyaya ait bir süstür. Ama bu dünya süsüne ahireti mamur etme için sahip olma arzusu gerçek amaç olmalıdır. Neslin devamında şerefi sürdürecektir kemniyetten çok keyfiyettir. Bu sebeple peygamberlerin dualarında çok çocuk değil salih olacak çocuk talep ettiklerini görürüz. Yine bu sebeple peygamberlerin çocuklarına hak yoldan ayrılmamalarını tavsiye ederek onları öğüt ve vasiyet ile korumaya

¹⁷⁶ Meryem (19): 3-6. Ayrıca bkz. Enbiyâ' (21): 89.

¹⁷⁷ Âli İmrân (3): 39-40, Meryem (19): 7-9. İncil'de de Hz. Zekeriyya, Yahya adında bir oğul ile müjdelanmaktadır. (Luka, 1: 13) Rivayetlerde Hz. Zekeriyya'ya müjde verildiği sırada yetmiş küsur, doksan beş ve yüz yirmi yaşlarında olduğu söylenmiştir. (*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 79; XI, 79; *Tefsîru'l-Münîr*, XVI, 58.)

çalıştıklarına şahit oluruz. İşte çalışmamızda konu edinmeyi uygun gördüğümüz bu iki peygamber tasarrufu ile, Yüce Allah'ın, evlat sahibi olan veya olmak isteyen müminlere, onları değerli kılacak ölçütün salihlik olduğunu ve bu vasıf için ebeveynin fiili çabalarını dua ile de desteklemelerinin önemini kavratıldığını göstermek istedik.

2.3.3. Hz. Musa'nın Allah'ı Görmek İstemesi

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı peygamberlerin Yüce Allah'tan bir takım isteklerde bulundukları anlatılmıştır. Daha önceden bazı başlıklar altında bunları inceleyerek yapılan taleplerin amaçlarını açıklamaya çalışmıştık. Bu talepler, akrabalarının bağışlanması, kavminin hidayete kavuşması veya kalbin teskini için olmuştu. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa'nın da Yüce Allah'ı görme talebinde bulunduğu anlatılmaktadır. Ama onun bu talebi diğerlerinden farklı olarak önceden belirlenmiş bir amaca matuf olarak dillendirilmemiştir. Yüce Allah ilahi kelimasında onun bu talebini ve sonrasında yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca ‘Rabbim bana kendini göster, seni göreyim’ dedi. Rabbi ‘Sen beni asla göremezsın. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksın’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: ‘Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim.’”¹⁷⁸

Bu ayetteki ru'yetullah konusu Ehli Sünnet ve Mu'tezile arasında önemli bir tartışma konusudur. Çalışmamız doğrultusunda doğrudan bir ilgi bulunmadığı için burada bu tartışmalara girmeyeceğiz. Ancak bu görüş farklılıklarının Hz. Musa'nın bu istekte bulunmasının sebebi hususunda yapılan yorumları etkilediğini de söylemekte fayda buluyoruz. Nitekim, Allah'ın ne dünya da ne de ahirette görülemeyeceği görüşünde olan Mu'tezîlî alimler, Hz. Musa'nın böyle bir istekte bulunmasının sebebini; Allah'ın görülebileceğinin mümkün olmadığını bilmemesine ya da kendisinin bilip de kavminin bilmediğinden dolayı onlara göstermesini amaçlamasına veya açık ve net mucizelerle kavmine gelmeyi istemesine bağlamışlardır.¹⁷⁹ Allah'ın dünyada görülemeyeceği ancak

¹⁷⁸ A'râf (7): 143.

¹⁷⁹ Mefâtihu'l-Ğayb, XIV, 238-239.

ahirette müminler tarafından görülebileceği görüşünde olan Ehli Sünnet alimleri ise onun Yüce Allah ile konuşmasının görme arzusunu arttırmış olduğunu söylemişlerdir.¹⁸⁰

Hız. Musa'nın isteğinin mümkün olup olmadığı daha sonra insan kitleleri tarafından tartışılacaktı.¹⁸¹ Ama istenen şey, isteyen kişinin gücünün, dirayetinin, bilgisinin, samimiyetinin ölçüsünü gösterir ve Hız. Musa da isteği ile Allah'a olan hasbiliğini ortaya koyuyordu. Yani nasıl ki soru soran kişinin sorusu o kişinin ilmini ortaya koyuyorsa istenilen şeyin derinliği de kişinin istediği şeye yakınlığını gösterir. İşte Yüce Allah'ın kendisiyle konuştuğu Hız. Musa'nın, O'nu görmeyi istemesi insan olarak ötesi olmayan bir ilahi yakınlığın derecesini gösteriyordu.

Ancak Yüce Allah, fani olanı görmeye muktedir olmayan bir göz ile bu isteğin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, o gözlerin sadece baki olanı görebileceğini nurunu dağa tecelli ettirmesi ile gösterdi.¹⁸² Hız. Musa tecelli ettiği şeye bile dayanamayarak bayılmıştı. Rivayete göre böyle bir istekte bulunduğu için de¹⁸³ tevbe etmişti.

Bu isteğinin kabul edilmemesinden dolayı "Allah 'Ey Musa ben risaletimle ve sözlerimle seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol' dedi."¹⁸⁴ ayeti ile teselli verildiği söylenmiştir. Sanki "Sana kendimi göstermemişsem de bil ki alemlerde kimseye vermediğim büyük nimetleri sana verdim. Onu ganimet bil ve ona şükretmeye devam et" denilmiştir.¹⁸⁵

Bu da demek oluyor ki, Yüce Allah'ın, onun isteğini reddetmesi kendisi ile ilgili değil, istediği şey ile ilgiliydi. Nitekim alimlerin ittifakı O'nun dünyada görülemeyeceği üzerindedir. Yüce Allah insanlar için koyduğu kendi ilahi sınırını Hız. Musa'yla konuşması ile kaldırmıştı. Hız. Musa o heyecan anında kendisi için kaldırılan bu sınırı ne kadar aşacağını bilme arzusuyla kulaklarının işittiği şeyi gözlerinin de görmesini istemişti. Ancak Yüce Allah, sonunda insanlar için koyduğu sınırın aşılmazlığını kendisine tekrar hatırlattı.

¹⁸⁰ Bahru'l-Ulûm, I, 567; Meâlimu't-Tenzîl, III, 275; el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, VII, 278.

¹⁸¹ Mu'tezile, "Sen beni asla göremeyeceksin." (A'râf (7): 143) ve "Gözler O'nu idrak edemez." (En'âm (6): 103) ayetlerine dayanarak, Allah'ın dünyada ve ahirette görülemeyeceğini söyler. Ehli Sünnet ise, "O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rablerine bakıcılarıdır." (Kıyâme (75): 22-23) ayetine ve "Şüphesiz siz, şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi açık seçik göreceksiniz." (el-Müşned: IV, 360; et-Tirmizî, Sıfatü'l-Cenne 16 (IV, 687) hadisine dayanarak Allah'ın ahirette görülebileceğini söyler. (Tefsîru'l-Münîr, IX, 88.)

¹⁸² Bahru'l-Ulûm, I, 567.

¹⁸³ el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, VII, 279.

¹⁸⁴ A'râf (7): 144.

¹⁸⁵ İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm, III, 270; Tefsîru'l-Münîr, IX, 89.

Kanaatimizce Yüce Allah, Hz. Musa'ya verdiği ilahi kelamını, görülme isteğine karşılık hem dünya hem de ahiret hayatı için bir işaret kılmıştı. Emirlerinin, dünyada kendisini bilip tanınması için yeterli olduğunu, ahirette ise O'nu görebilme mazhariyetine kavuşmaya vesile olacağını kulun idrakine sunuyordu. Böylece O'nu görmeden iman etmenin önemi ortaya konmuş oluyor ve görme isteğinde samimi olanlar için dünya hayatında bunun alameti olarak emirlerine uymanın daha isabetli bir yol olduğunu tahsis ettiriyordu.

2.3.4. Hz. Musa'nın Kardeşi Harun'u Kendisine Yardımcı ve Peygamber İstemesi

Yüce Allah Hz. Musa'ya “*O zalim topluluğa, Firavun'un kavmine git*” diye emretmişti.¹⁸⁶ Hz. Musa da “*Rabbim yüreğime genişlik ver, işimi bana kolaylaştır, dilimden bağı çöz ki sözümü anlayabilsinler. Bana ailemden bir de vezir ver, kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir ve onu işime ortak kıl. Böylece seni çok tesbih edelim ve çok analım. Şüphesiz sen bizi görmektesin.*”¹⁸⁷ diyerek bu işin yerine gelmesi için kolaylık istemişti.

Hz. Musa, peygamberlikten önce bir kıptiyi hataen öldürmesi sebebiyle¹⁸⁸ kabilesinin kendisine yönelttiği bir suçun olduğu, bu sebeple öldürmeye azmedecekleri hakkında endişe duyduğu, kardeşi Harun'un konuşmasının kendisinden daha düzgün olduğu ve onun kendisini tastik ettiği gibi sebepleri dile getirerek onu yanına yardımcı olarak vermesini Cenâb-ı Hakk'tan niyaz etti.¹⁸⁹ Fahrüddîn er-Râzi de, Hz. Musa'nın kardeşini kendisine yardımcı istemesinin ya kendisinin bu işi hakkıyla yerine getirebileceğinden endişe duymasından ya da Allah'a davet etme işi hususunda onda büyük bir meziyet bulunduğunu görmesinden dolayı olabileceğini ifade etmiştir.¹⁹⁰

Başka bir ayette kavminin kendisini yalanlamasından korktuğu, bu yüzden göğsünün daraldığı, dilinin dolandığı bir fiziki şartta kardeşi Harun için yardımcılıktan da

¹⁸⁶ Şuarâ' (26): 10-11.

¹⁸⁷ Tâhâ (20): 25-35.

¹⁸⁸ Tefsîru'l-Münîr, XIX, 130.

¹⁸⁹ Kasas (28): 33-34.

¹⁹⁰ Mefâtihu'l-Ğayb, XXII, 48.

öte peygamberlik istediği ifade edilmiştir.¹⁹¹ Yani Hz. Musa kendisine tevdi edilen peygamberlik vazifesinin sorumluluğunu paylaşmak ve bu yolda kendisinden zuhur edecek eksiklikleri tamamlamak için kardeşi Harun as.'ı kendisine destek olarak yanında istiyordu.

Yüce Allah kendisine, istediğinin verildiğini bildirdi¹⁹² ve Hz. Musa'yı endişelerinden bertaraf kılmak için *“Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, ayetlerimiz (mucize yardımlarımız) sayesinde onlar size erişemeyecekler. Siz ve size tabi olanlar üstün geleceksiniz.”*¹⁹³ diye bir müjde de verdi.

Hz. Musa'nın bu isteğinin Yüce Allah tarafından kabul edilmesi, talebinin meşruluğunu ortaya koymaktadır. Bir peygamber olarak üstün meziyetlere sahip olmasına rağmen kardeşi Harun'u da peygamberlik vazifesinde yanında görmek istemesi ve onu yüce vasıflarla anması, kişinin üstleneceği görevi ya da her hangi bir işi başarıyla yürütebilmek için bu konudaki sabrını, becerisini, yeterliliğini, muhatabını göz önüne alıp gerekiyorsa başkasından yardım alabileceğinin yolunu göstermektedir. Bu noktada Hz. Musa'nın kardeşi Harun için ifade ettiği özellikler onun kendisine yardımı dokunması için gerekli özelliklerdir. Dolayısıyla yardım edecek kişinin mevzu olan iş için uygunluğu iyi tespit edilmelidir. Ayrıca onun yardım için seçtiği kardeşinin kendisini ve içinde bulunduğu toplumu en iyi tanıyan kişi olması, yardımı istenilecek kişinin muhatapları iyi tanımasının önemli olduğunu da ortaya koymaktadır.

2.3.5. Hz. Nuh, Lut, Şuayb ve Musa'nın Kavimleri Hakkında Yardım İstemeleri

Peygamberler, Allah tarafından nebi ya da rasul olarak gönderildiğinde, puta tapan paganistler, Firavun ve Nemrut gibi kendilerini ilah yerine koyan, yönetimleri altındaki insanları ezen, küçümseyen, maddi güçlerine dayanarak böbürlenene, Kur'an'ın ifadesiyle *“uluvv eden”*¹⁹⁴ zorbalar veya doğrularla yanlışları yer değiştiren insan kümeleri ile karşılaşmışlardır. Onlar her fırsatta peygamberlere engel olmuş, onları yalanlamış, toplum içerisinde aşağılamış, iftiralarda bulunarak halka yanlış lanse etmiş, öldürme planları yapmış, bunun başarılmadığı durumlarda onları doğup büyüdüğü, uzun süre yaşadığı topraklardan uzaklaştırmışlardır.

¹⁹¹ Şuarâ' (26): 12-14. Bu ayetler, Tevrat'ın Hz. Musa'nın konuşmasında fesahat olmadığı gerekçesiyle kendisine peygamberlik verilmesinden beri durduğu, sonra Allah'ın kendi iradesiyle Harun'u ona yardımcı yaptığı (Ayrıntılı bilgi için bkz. Çıkış, 4: 10-17.) şeklindeki anlatımının geçersizliğini ortaya koymaktadır.

¹⁹² Tâhâ (20): 36.

¹⁹³ Kasas (28): 35.

¹⁹⁴ Kasas (28): 4.

Bazı peygamberler de, başlarına gelecek felaketten kurtulmaları için kendilerine sunulan seçenekleri silip atan bu tip insanların ısrarlı inadı karşısında onlar adına bütün ümitlerin tükendiğine tanık olunca Yüce Allah'tan yardım dilemişlerdir.¹⁹⁵ İşte Hz. Nuh, Hz. Lut, Hz. Şuayb ve Hz. Musa'nın, kavimlerinin kendilerine uymayacaklarından ümitlerini kestiklerinde Yüce Allah'a sığınıp O'ndan yardım istemeleri de bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Hz. Nuh'un kavmi, onun kendileri gibi bir insan olduğunu halbuki Allah'ın dilemesi durumunda bu işe meleklerini göndereceğini, onun üzerlerinde hakimiyet kurmak istediğini, kendisine inananların da halkın düşkünleri olduğunu, hem atalarından da onu duymadıklarını söyleyerek ve delilikle suçlayarak onu yalanlamışlardı.¹⁹⁶ Hatta bir rivayette onların Hz. Nuh ile karşılaştıklarında hemen ona saldırdıkları, bayılıncaya kadar boğazını sıktıkları, ayıldığında ise onun “Ya Rabbi onları bağışla, onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar” diye dua ettiği anlatılmaktadır.¹⁹⁷

Kavmi, tebliğinden vazgeçmezse onu taşılayacaklarını söyledi.¹⁹⁸ Allah daha önce iman etmiş olanlardan başka kavminden kimsenin iman etmeyeceğini bildirince¹⁹⁹ Hz. Nuh, kendisinin de artık ümidini kestiğini²⁰⁰ “*Sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlaksız ve nankör insanlar yetiştirirler.*”²⁰¹ sözleriyle açığa vurdu ve “*Ey Rabbim! Kavmim beni yalancılıkla suçladı, artık benimle onların arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki müminleri kurtar.*”²⁰² diyerek Allah'a sığındı. “*Ey Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden hiç kimseyi bırakma!*”, “*Zalimlerin de ancak helakını arttır.*”²⁰³ ifadeleriyle kavmini şikayet etti. Buna karşılık Yüce Allah “*Andolsun, Nuh bize yalvarıp yakarmıştı. Biz de duayı ne güzel kabul ederiz.*”²⁰⁴ buyruğu ile onun duasını kabul ettiğini bildirdi. “*Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayiverdi.*”²⁰⁵

¹⁹⁵ Ömer Müftüoğlu, *Kur'an'da Hz. Lut ve Kavmi Nasıl Yaşadılar?*, Eskişehir İslami İlimler Vakfı Yay., Eskişehir 1997, s. 198-199.

¹⁹⁶ Müminûn (23): 24-25; Şuarâ' (26): 111; Kamer (54): 9.

¹⁹⁷ Câmiu'l-Beyân, XXIX, 107.

¹⁹⁸ Şuarâ' (26): 116.

¹⁹⁹ Hûd (11): 36.

²⁰⁰ Câmiu'l-Beyân, XXIX, 307; el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an, XVIII, 312.

²⁰¹ Nûh (71): 27.

²⁰² Şuarâ' (26): 117-118.

²⁰³ Nûh (71): 26-28.

²⁰⁴ Sâffât (37): 75.

²⁰⁵ Ankebût (29): 14.

Hız. Lut'un kavminin en belirgin günahı da livataydı. Rivayetlere göre onların bu hayasızlıklarının yanı sıra birbirlerine zulmetme, sövüp sayma, onlar için günah olan zar ve satranç oynama, horoz döğüşürme, koç toslaştırma, parmak uçlarını kınalama, erkeğin kadınınkine benzer, kadının erkeğinkine benzer elbise giymesi, yoldan geçenden haraç alma ve bunlardan en büyüğü Allah'a şirk koşma gibi başka davranışları da vardı.²⁰⁶ Hız. Lut onları bundan dolayı uyardığında “Onları (Lut'u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar bizim adetlerimizi benimsemiyorlar.”²⁰⁷ diyerek alaya aldılar ve tebliğini devam ettirirse bulunduğu yerden sürüleceklerini belirttiler.²⁰⁸ “Doğru sözlü isen Allah'ın azabını getir”²⁰⁹ diyerek alenen meydan okuduklarını gösterdiler. Hız. Lut da “Şu fesatçılar guruhuna karşı bana yardım eyle.”²¹⁰ diyerek Yüce Allah'a tazarruda bulundu. O da onları azaplandırmak üzere melekleri gönderip Hız. Lut'a inanmayanlar için gökten feci bir azabın geleceğini önceden bildirdi.²¹¹ Sonra da gökten taş yağdırarak²¹² kavminden inanmayanların meydan okumalarının karşılığı olan azabı tattırdı.

Rivayetlere göre Hız. Şuayb'ın kavmi de, yol başlarını tutup oradan geçenlere “Şuayb yalancıdır” diyor, ona iman etmek isteyenleri tehdit ederek korkutuyor, salih amel işleyenleri amellerinden alıkoymaya çalışıyordu.²¹³ Hız. Şuayb, kavmine Allah'a karşı gelmekten sakınarak kendisine uymaları, ölçü ve tartıda eksiklik yapmamaları, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmamaları gerektiğini bildirdi. Ancak kavminin inkarcıları onun kendileri gibi bir insan olmakla beraber büyülendiğini söyleyerek onu yalancılıkla itham edip²¹⁴ dininden dönmezse onu ve beraberindeki inananları şehirden çıkarmakla tehdit etti. Hız. Şuayb da Yüce Allah'tan milleti ile aralarındaki hükmü vermesini istedi.²¹⁵ Bunun üzerine onları bulutlu bir günün azabı yakaladı.²¹⁶

²⁰⁶ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIII, 342; *Tefsîru'l-Münîr*, XX, 231.

²⁰⁷ A'râf (7): 82

²⁰⁸ Şuarâ' (26): 167.

²⁰⁹ Ankebût (29): 29.

²¹⁰ Ankebût (29): 30.

²¹¹ Ankebût (29): 33-34.

²¹² A'râf (7): 84.

²¹³ *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 246; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 249; *el-Bahru'l-Muhîr*, IV, 340; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 444.

²¹⁴ Şuarâ' (26): 179, 181, 183, 185-186.

²¹⁵ A'râf (7): 88-89.

²¹⁶ Şuarâ' (26): 189. Bir rivayette gölge gününün azabı şu şekilde anlatılmaktadır: Hız. Şuayb'ın kavmi ilahi hükümlerle amel etmeyi terk etmeleri üzerine Allah onların rızık ve geçimlerini bollaştırdı. Sonra onlar, ilahi hükümleri ihmale devam ettiler, buna karşılık Allah onların rızık ve geçimlerini daha da arttırdı. Nihayet Allah onları helak etmek isteyince onların üzerine bir sıcaklık musallat etti. Hatta onlar, sıcaklığın şiddetinden oldukları yerde duramıyorlardı, ne gölge altında bulunmak ne de suya girmek onlara fayda

Hız. Musa'nın kavmi Mısır'dan çıkınca Yüce Allah onlara, *“Ey kavmim Allah'ın size vatan olarak yazdığı mukaddes toprağa girin”*²¹⁷ diyerek Filistin topraklarında bulunan Erihalılar ile cihat etmeyi emretti. Onlar biz bu ülkeyi bilmiyoruz dediler. Bunun üzerine Hız. Musa İsrailoğulları'nın oniki kabilesinden birer kişi seçerek onların durumunu öğrenmek için Filistin'e gönderdi. Burada yaşayan zorba insanlar yapılı ve azgın kimseler olduğundan Hız. Musa'nın gönderdiği elçiler onları görünce korktular. O zorbalardan birkaç kişi, elçileri yakalayıp başkanlarına götürdü, o da onları görünce *“Bizim elimizden bu şehri alacak siz misiniz?”* diyerek öldürmek istedi. Karısının mani olmasıyla onları serbest bıraktı. Elçiler döndüklerinde kavmine onların durumlarını anlattılar.²¹⁸ Kavmi *“Ey Musa! Onlar orada bulundukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz. Şu halde sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada oturacağız.”* diyerek oraya giremeyeceklerini bildirdiler. Hız. Musa da kavminden ümidini keserek *“Ey Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hakim olamıyorum. Bizimle bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır”* dedi. Bunun üzerine Yüce Allah onlara orayı kırk yıl haram kılıp yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklarını haber verdi.²¹⁹

Bu dört kavmin; atalarından edindikleri yaşam biçimi, kendilerini üstün görme, çıkarlarını koruma ve yaşamış oldukları hayat tarzının en doğru yol olduğu vehmi gibi sebepler ile peygamberlerine tepki gösterdiklerini müşahade ediyoruz. Onlar bu tepkilerini şehirden çıkarma tehdidi, taşlama, yalancılık ve delilikle suçlama, korku sonucu sözünden dönerek yalnız bırakma şeklinde psikolojik baskı, fiziki müdahale ve alay etme gibi metotlarla göstermişlerdir. Ancak peygamberlerin Yüce Allah'tan yardım talep etmelerinin sebebi, kavimlerinin bu davranışlarından hiçbirisi olmamıştır. Onlar, kavimlerini bu durumlarından döndürmenin mümkün olmadığını anladıklarında Allah'a sığınmış ve O'ndan yardım beklemişlerdir.

Eğer bir kişi kanunsuz ve günahkar bir davranış sergilediyse ve aynı zamanda bunun yanlış ve yapılmaması gerektiğini düşünürse, bu insanı iflah etmek için bir umut vardır. Ancak kendisini tümüyle sapkınlığa adayıp doğru olana karşı ilgisini yitiren bir kişiye

vermiyordu. Onlardan birisi gidip bir bulutun altında gölgelenmeye başladı ve serinlik hissedince diğer insanları da yanına çağırdı. Onlar yanına gelip toplandıklarında Allah üzerlerine alevli bir ateş gönderdi. (*el-Kâmil fi't-Târih*, I, 158. Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Beyân*, IX, 5-6.)

²¹⁷ Mâide (5): 21.

²¹⁸ *Bahru'l-Ulûm*, I, 427; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 125-126; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 70. İlgili ayetler: Mâide (5): 20-23.

²¹⁹ Mâide (5): 24-26.

yapılacak şey kalmamış demektir.²²⁰ Bundan dolayı peygamberler, ümitlerinin tamamen kesilmesinden sonra Yüce Allah'tan kavimleri ile aralarındaki hükmü vermesini istemişlerdir. Nitekim Hz. Nuh'un, kavminin arasında dokuz yüz elli yıl kadar uzun bir süre kalması, yardım talep etmesinin kavmine karşı sabır gösteremediğinden değil artık sonuç almanın güçlüğüne gördüğünden dolayı olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer peygamberler açısından da durum değişmemektedir.

Yüce Allah'ın, önceki peygamberlerin başından geçenleri Kur'ân'da anlatması, Hz. Peygamber'in maruz kaldığı sıkıntılara karşı bir teselli kabilindendir. Aynı zamanda günümüz tebliğcilerinin yollarına da ışık tutmaktadır. İnkarda ısrarcı, tebliğe gözlerini kapatmış, kulaklarını tıkamış olan insan tipleri tanıtılarak ve peygamberlerin onlara karşı takındıkları tavır örneklenilerek kişiler üzerinde ısrarla durulmanın bir fayda sağlamayacağı bildirilmekte, buna karşın böyle insanlarla karşılaşıldığında Allah'a sığınarak ondan yardım isteme yolu gösterilmektedir.

2.3.6. Hz. Peygamber'in Helal Olan Şeyi Kendisine Yasaklaması

Dünya nimetleri sınırsızdır. Yüce Allah bu nimetlerden yasak kıldıklarının isimlerini ve özelliklerini kitabında belirtmiştir. Böylelikle yasaklar haricinde kalan helallere büyük bir alan bırakmıştır. Ve insanı bu helallerden dilediğince faydalanma ya da faydalanmama bakımından özgür bırakmıştır. Yani her iki durumda da cezai bir sorumluluk yüklememiştir. Dolayısıyla bazı helalleri tercih etmeme sebebiyle kınama olması da söz konusu değildir.

İşte Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de bunun gibi bir helali sadece hanımını memnun etmek için tercih etmeyen Hz. Peygamber'in davranışını bizlere farklı açıdan şu ifadelerle örnek göstermektedir:

“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

*Allah gerektiğinde yeminlerinizi bozmayı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'dır. O, bilendir, hikmet sahibidir.”*²²¹

²²⁰ Afzalu'r-Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, İnkılap Yay., İstanbul 1996, IV, 393.

²²¹ Tahrîm (66): 1-2.

Ayetlerde Hz. Peygamber'in bir helali tercih etmediğini, onu kendisine yasakladığını, farklı bir durum olarak bundan dolayı da uyarıldığını görüyoruz. Onun neden uyarıldığı konusuna geçmeden önce o helalin ne olduğu konusuna değinmek istiyoruz.

Kuran-ı Kerim'de açıkça belirtilmeyen bu helalin "bal şerbeti" veya "Hz. Peygamber'in eşlerinden biri" olduğu hususunda farklı rivayetler nakledilmektedir. Bu rivayetler arasında geniş kabul görmüş olanı Hz. Aişe'den nakledilen rivayettir. Konuyla ilgili Hz. Peygamber'in hanımlarının farklı olarak anlatıldığı bu rivayette Hz. Aişe şöyle diyor: Hz. Peygamber, Zeynep b. Cahş'ın yanında bir müddet kalır, bal şerbeti içerdi. Bunun üzerine ben ve Hafsa anlaştık. Peygamber hangimizin yanına girerse ona: 'Sende meğafir kokusu alıyorum. Meğafir mi yedin?' diyecektik. Anlaştığımız üzere kendisine bu soruyu sordüğümüzda Hz. Peygamber: 'Hayır, meğafir yemedim, fakat Zeynep'in yanında bal şerbeti içtim. Ama bir daha bunu içmemeye yemin ettim, sen bunu başkasına söyleme.' dedi.²²² Bunun üzerine Tahrim suresinin yukarıda verilen iki ayeti, sonraki iki ayet ile birlikte nazil oldu.²²³

Başka bir rivayette yasaklamaya neden olan konunun, Hz. Peygamber'in cariyesi Mariye'ye yaklaşmamak üzere yemin etmesi olduğu nakledilmektedir. Bu rivayet, değişik varyantlarla aktarılmakta ve hepsinde de hanımlarının kıskançlığına bağlanmaktadır.²²⁴

Bu iki rivayet dışında, eşlerinin nafakalarını artırma talepleri,²²⁵ eşlerinden Hz. Zeynep'in Resulullah as.'ın bir hediyesini iade etmesi ve Hz. Aişe'nin Zeynep'in bu hediye küçümsediğini söylemesi,²²⁶ Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in kendisinden sonra

²²² el-Buhârî, Eymân ve'n-Nuzûr 25 (IV, 227); Müslim, Talak 20 (II, 1100); İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, X, 3362.

²²³ el-Buhârî, *Tefsîru Sûreti't-Tahrim* 1 (III, 312); Ebû Dâvud, Eşribe 11 (IV, 105); Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Eymân ve'n-Nuzûr 20 (VII, 13), İşratü'n-Nisâ 4 (VII, 70); Talak 17 (VI, 151); *Câmiu'l-Beyân* XXVIII, 168; *Bahru'l-Ulûm*, III, 378; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 187-188. Başka rivayetlerde Hz. Peygamber'in, Hz. Hafsa'nın odasında bal şerbeti içtiği, Hz. Aişe ile Hz. Sevde'nin (*Câmiu'l-Beyân* XXVIII, 168; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 177.) ve Hz. Safiyye'nin de anlaştığı (el-Buhârî, Hıyel 12 (III, 291); Müslim, Talak 21 (II, 1101); *Câmiu'l-Beyân* XXVIII, 168; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 177.) aktarılmıştır. Yine bal şerbetini Ümmü Seleme'den içtiği başka bir rivayettir. (Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö: 911/1505), *Lübâbü'n-Nukûl, fi Esbâbi'n-Nuzûl*, Dâru'n-Nâr, Kahire t.y., s. 203.)

²²⁴ *Câmiu'l-Beyân*, XXVIII, 166; *Bahru'l-Ulûm*, III, 378; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vahidî, *Esbâbu'n-Nuzûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, s. 459; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 178-179; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 185; *et-Tefsîru'l-Hadîs*, VIII, 533; *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 407.

²²⁵ el-Buhârî, *Tefsîru Sûreti't-Tahrim* 2 (III, 313); Müslim, Talak 34 (II, 1111).

²²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvinî (ö. 273/886), *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Talak 24 (I, 664).

halife olacağını eşlerinden Hafsa'ya sır olarak söylemesine rağmen onun bu sırrı izhar etmesi²²⁷ gibi sebepler de tahrir meselesiyle ilgili olarak zikredilmektedir.

Aslında tahririnin hangi konuyla ilgili olduğunu bilmenin ehemmiyeti yoktur. Çünkü Yüce Allah'ın kendisine yasaklamasını istemediği şey helal olan bir şeydir. Kişi helal olan şeyi yapmakta veya yemekte muhayyer bırakılmıştır. O halde önemli olan Hz. Peygamber'in bu tahriri kendisine neden yaptığı meselesidir. Zaten Yüce Allah'ın uyarıda bulunması da o helalin ne olduğu ile ilgili olmayıp, Hz. Peygamber'in helal olan bir şeyi kendisine yasaklaması ve belki de bu yasaklamanın altında yatan sebeple ilgilidir.

Yüce Allah mezkur uyarı ile, kınama ihtiva eden bir hitap olduğunu hissettirse de ayetin başındaki "Ey Nebi" ifadesi kınamadan çok bir şeref ve ikram olduğunu düşündürmektedir.²²⁸ Çünkü Hz. Peygamber'in kendisine haram kıldığı şey, Allah'ın önceden helal kılmış olduğu bir şeyi haram kılmak yani ilahi emri değiştirmek değildir. Zira Hz. Peygamber burada o şeyi sadece kendisine yasaklamış olup, herkese haram kılmamıştır.²²⁹ Yüce Allah kendisini sıkıntıya sokacak şeylerle eşlerinin gönlünü almaya çalışmasından dolayı onu uyarmıştır. Böylece onun şeref ve makamının yüceliğini istemektedir.²³⁰ Yani böyle bir yasaklamanın kendisini boş yere sıkıntıya sokmak olacağını belirtmektedir.

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in yaptığı bir çeşit yemin kabul edilmiştir. Belki de Hz. Peygamber, o şeyi yapmamaya yemin de etmiştir ki, ayette helal bir şeyi yapmamak için yapılan yeminlerin kefareti verilerek esasında helal olan o şeyin yapılması istenmektedir.²³¹ Buradan, yapılan yemini bozmakta fayda söz konusu olduğu zaman, kefareti ödemek suretiyle o yemini bozmada bir sakınca olmadığı hakkında genel bir hüküm çıkarabiliriz.

Hz. Peygamber'in yemin kefareti ödeyip ödemediği konusuna gelince, bu konu hakkındaki malumatımız kesin değildir. Hasan Basrî, Resululah as.'ın geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğinden dolayı yemini sebebiyle bir kefareti vermediğini, ilgili ayetin

²²⁷ *el-Keşşâf*; VI, 153-154.

²²⁸ Fahrüddîn er-Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, 156.

²²⁹ Muhammed İzzet Derveze, *Sîretü'r-Resûl*, (çev. Mehmet Yolcu), Ekin Yay., İstanbul 1998, II, 101.

²³⁰ *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 407.

²³¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, IX, 508; Ali G. Gezin, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan...*, s. 249.

müminler için hüküm koyduğunu söylemiştir.²³² Ödediğine dair rivayetlerde de bu kefaretin dini vecibe olan yemin kefareti, ihtiyaten yaptığı bir tasadduk veya bir şükran ifadesi olabileceği şeklinde farklı yorumlar yapılmıştır.²³³

Kısacası Yüce Allah, helal olan bir şeyi kendimize yasaklayarak ondan mahrum kalmamızı ve bu şekilde helalleri daraltmamızı istememektedir. Hz. Peygamber'in böyle bir tasarrufta bulunmasının ümmetine örnekliği açısından ayrıca bir önemi vardır. Zira dinde yer alan bir helalin, sonrakilere harammış gibi intikaline sebep olma tehlikesi mevcuttur.²³⁴ Allah uyarısı ile böyle bir anlayışın zuhuruna engel olmuştur. Ayrıca herhangi bir helali haram kılmayı uygun bulmadığı gibi eşlerin rızasını arama sebebini de meşru görmemekte kendi rızasının her şeyden üstün tutulmasına dikkati çekmektedir.

2.3.7. Hz. Peygamber'in Eşine Sır Vermesi

İnsan yaşadığı bir olayın veya bir düşüncesinin gizli kalmasını arzu edebilir. Bununla birlikte paylaşarak rahatlayacağı veya istişare edeceği amaçlarıyla yakın gördüğü kimseye olayı veya düşünceyi açabilir. Ya da bir olaya buna tanıklık etmiş başka kişiler olabilir, ancak kişi haberi olan kimselerden bunun bir sır olarak kalmasını isteyerek onları uyarır. Bu durumda kimi zaman sır olarak korunan mesele kimi zaman da başkalarına yayılır. İşte Hz. Peygamber de sebebini bilemediğimiz bir düşünce ile eşine gizli kalmasını istediği bir haberi anlatmış, sonrasında muhtemel olan bir durumla karşılaşmış yani sırrının başkaları ile paylaşıldığı haberini almıştır.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in, eşlerinden birine sır verdiği, onun da bu sırrı başkalarına ifşa ettiği şu şekilde anlatılmaktadır:

“Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona haber verince eşi, ‘Bunu sana kim bildirdi?’ dedi. Peygamber, ‘Bilen, herşeyden haberdar olan Allah bana haber verdi’ dedi.

(Ey Peygamber'in eşleri!) Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız

²³² Câmiu'l-Beyân, XXVIII, 169.

²³³ Kur'an Yolu, V, 403.

²³⁴ Süleyman Nedvî, Asr-ı Saâdet, (çev. Ali Genceli), Sebilürreşad Neşriyat Bürosu, İstanbul 1967, I, 179.

*bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır.”*²³⁵

Bahsedilen ayetlerin nuzul sebebi, her ne kadar çoğunlukla Hz. Peygamber’in helal bir şeyi kendisine haram kılması mevzusu ile birlikte zikredilse de onun eşine sır verme tasarrufunu ayrı olarak konu edinmeyi uygun bulduk.

Buna göre yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hz. Peygamber’in eşine verdiği sır, bir daha bal şerbeti içmeyeceği²³⁶ ve Hz. Mariye’ye yaklaşmayacağı²³⁷ ile ilgili olabilir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber, eşlerinden birine bu iki konu üzerinde yemin etmiş veya Hz. Ebubekir ve Ömer’in kendisinden sonra halife olacaklarını söylemiş,²³⁸ sonra da bu konunun aralarında gizli kalmasını istemiştir. Ancak kendisine sır verilen eşi onu başka bir eşi ile paylaşmıştır. Bu hususta genel kabul de kendisine sır verilen eşin Hz. Hafsa, bu sırrın kendisine açıldığı eşin Hz. Aişe olduğu şeklindedir.²³⁹ İşte müfessirler genel olarak, Hz. Peygamber’in eşlerinden birine başka bir kişinin duymasını istemeyerek söylediği sırrın ne olduğu hakkında bu üç hususu zikretmişlerdir.

Rivayetlerde zikredildiği gibi buradaki sırrın Hz. Peygamber’in eşleri ile ilgili olma ihtimalini düşünürsek kendisine sır verilen eşi, sırrın muhatabı olan kişinin kulağına gitmesini kısıktırma amacıyla istemiş olabilir. Eğer hilafetle ilgiliyse de ağırlığı altında kalıp paylaşma ile rahatlamak istemiş olabilir. Ya da bununla ilgili olarak genelin kabulü gibi sırrı açığa vuranın Hz. Hafsa, öğrenenin Hz. Aişe olması durumunda ilgili kişiye bir müjde olarak söylenmiş de olabilir. Çünkü Hz. Peygamber’den sonra hilafete geçecek Hz. Ebubekir, Aişe’nin; Hz. Ömer de Hafsa’nın babalarıydılar.

Bu gibi durumlar ihtimal dahilinde ise sırrın verileceği kişi hakkında dikkati gerektiren bir husus çıkarmamız mümkün olur. Sırrın verildiği kişi, o sır ile ne kadar muhatap ise, başka bir deyişle o sır kendisini ne kadar ilgilendiriyorsa onu açığa vurmama konusunda bir o kadar zayıftır. Sırdaş olacak kişi buna dikkat edilerek belirlenmelidir.

²³⁵ Tahrim (66): 3-4.

²³⁶ el-Buhârî, *Tefsîru Sûreti’t-Tahrim* 1 (III, 312); Müslim, *Talak* 20 (II, 1100); *Câmiu’l-Beyân*, XXVIII, 168; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, X, 3362; *Tefsîru’l-Münîr*, XXVIII, 168.

²³⁷ *Câmiu’l-Beyân*, XXVIII, 169-170; *Bahru’l-Ulûm*, III, 380; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 179; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 188, 192; *el-Bahru’l-Muhîr*, VIII, 286; *et-Tefsîru’l-Hadîs*, VIII, 533; *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, 408.

²³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 192; *el-Keşşâf*, VI, 153-154.

²³⁹ el-Buhârî, *Tefsîru Sûreti’t-Tahrim* 2 (III, 312); *Câmiu’l-Beyân*, XXVIII, 168, 172; el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nuzûl*, s. 459; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 179; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 192; *et-Tefsîru’l-Hadîs*, VIII, 534; *Tefsîru’l-Münîr*, XXVIII, 304; *Kur’ân Yolu*, V, 403.

Ancak bir gerçek vardır ki, Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin bile öğrenmesini istemediği bir sır söz konusudur. Her ne kadar müfessirler bu sırrın ne olduğu konusunda bir kısım rivayetler zikretmiş, biz de yorumlarımızı bu ihtimaller dahilinde yapmışsak da bu sır Hz. Peygamber'in bir mahremiyeti olması cihetinden titizlikle yaklaşmamız elzemdir. Zira Yüce Allah bile Kur'ân'da o sırrın gizliliğini korumuş ve onu açığa vurmamıştır. O halde Hz. Peygamber'in eşine verdiği sırrın ne olduğundan ziyade o sırrın akibeti karşısında Hz. Peygamber'in tutumunu ve Yüce Allah'ın Kur'ân'da bizlere bu olayı aktarma amacını anlamaya çalışmak daha önemlidir.

Bununla ilgili olarak da ayetin devamında Allah'ın bilgisine ve olup biten her şeyden haberdar oluşuna işaret vardır. Zira o bütün gizliliklere müessir bir amildir. Hz. Peygamber de “nereden öğrendin” diye soran eşini, unutmış olabileceği veya farkına varamayacağı bu hakikat ile yüz yüze getirmiştir.²⁴⁰ Unutulmamalıdır ki, verilen sır kişide bir emanettir. Sırrın gizliliğinin korunmadığı, sahibinin bilgisinde olmasa da Allah'ın bilgisi dahilindedir. Yüce Allah, Kur'ân ile kayda aldığı bu hadiseyi de bizlere her an gözetici olduğunu hatırlatmak için örnek göstermiştir. Ayrıca eşi hatasını hemen kabullenmiş, pişman olmuş, bundan dolayı da utanmış olacak ki Hz. Peygamber ona durumun bir kısmını hatırlatmayı yeterli görüp onu daha fazla mahcup etmek istememiştir. Yüce Allah da bu hatadan kendisini affettirme yolunu yani tevbe'yi göstermiştir. Bununla da, hatasından mahcubiyet duyan bir kişinin pişmanlığını tevbe ile göstermesinin mümkün kılındığı ihsas ettirilmiştir.

2.3.8. Hz. Peygamber'in Tebuk Seferinde Münafıklara İzin Vermesi

Münafıklar, özellikleri, düşünceleri ve yaptıklarıyla Medenî pek çok ayetin konusunu oluşturan bir zümredir. Hz. Peygamber'in yaşadığı Medine dönemi İslam devletine sinsice sadakatsizlik göstererek pek çok defa olumsuzluklar yaşatma gayretinde olmuşlardır. Onlar, öz itibarıyla kendi canlarını ve çıkarlarını düşünen insanlardır. Uğrunda mücadele edecekleri bir davaları olmadığından menfaatlerine göre hareket ederler. Tek yaşam gayeleri dünya zevkidir. Dolayısıyla müslümanlar gibi savaşta Allah için meşakkat çekmeyi veya ölmeyi göze alma fedakarlığına sahip olamayarak kaçış yolları arayan, böyle bir sıkıntının dışında kalmayı kurnazlık ve akıllılık addeden bir yapıdadırlar. Bu düşünceleri uğruna kalplerinde olmayan şeyleri ağızlarıyla ifade etmekten de sıkıntı duymazlar.

²⁴⁰ fî Zilâli'l-Kur'ân, XXVIII, 165-166.

İşte bu karaktere sahip olan münafıkların ileri gelenlerinden Abdullah b. Übey b. Selül ve Cedd b. Kays gibi bazıları²⁴¹ çeşitli bahaneler ileri sürerek Tebuk seferine katılmamak için Hz. Peygamber'den izin istemişlerdir.²⁴² Hz. Peygamber de kendilerine istedikleri izni vermiştir. Bu durum karşısında Yüce Allah peygamberini, onların öne sürdükleri özrün doğru olup olmadığını sorgulamadan izin vermesi sebebiyle “*Allah seni affetsin. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?*”²⁴³ ayeti ile uyarmıştır.

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki; Hz. Peygamber'in bu olayda daha uygun olan hareketi yapmaması sebebiyle Yüce Allah'ın sitem etmesinden önce bu davranışını affettiğini bildirmesi ona olan lütfudur.²⁴⁴ Zaten bütün müfessirler, ayetteki “Allah seni affetsin” şeklindeki ifadenin, kendilerinin sefere katılmaktan mazur görülmelerini isteyen kimselerin özürlerini hataen ama beşerî açıdan anlaşılabilir nedenlerle kabul etmesi yüzünden Hz. Peygamber'in ahlaken sorumlu tutulamayacağını bildiren bir bağışlama olduğu görüşündedirler. Bu ifade aynı zamanda Hz. Peygamber'i söz konusu meselede fazlaca serbest davrandığı kaygısıyla kendisini suçlamaktan kurtarma amacını da taşımaktadır.²⁴⁵

Hz. Peygamber'in münafıklara izin vermesiyle, savaşa gerçekten katılmak isteyenler ile savaştan kaçanların kimler olduğu bilinmemiştir. Dolayısıyla bu izin verme durumu, doğru sözlülerle yalancıların herkes tarafından bilinmesi gibi bir yararın ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Halbuki bu olayda istenen tavır, Hz. Peygamber'in onlara izin vermemek suretiyle yalan söyleyenlerin, diğer insanların yanında rezil olmalarını sağlaması ve yalancıların az da olsa Hz. Peygamber'i kandırdık ve yalanla şaşırttık diye sevinmelerine engel olmasıdır.²⁴⁶

Ancak “*Eğer içinizde (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve mutlaka fitne çıkarmak isteyerek aranızda koşarlardı. İçinizde onlara iyice kulak verecekler de vardır.*”²⁴⁷ ayeti ile savaşa katılmaları durumunda müslümanlara

²⁴¹ *Câmiu'l-Beyân*, X, 151; *el-Muharreru'l-Vecîz*, III, 38; *el-Bahru'l-Muhît*, V, 48. Bazı rivayetlerde bu münafıkların 39 kişi olduğu kaydedilmiştir. (*Rûhu'l-Meânî*, X, 111.)

²⁴² *Câmiu'l-Beyân*, X, 148; *Zâdu'l-Mesîr*, III, 445.

²⁴³ *Tevbe* (9): 43.

²⁴⁴ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, X, 408; Ayrıca bkz. *Fethu'l-Kadîr*, II, 521.

²⁴⁵ Muhammed Esed, *Tefsîru'l-Mesaj*, İşaret Yay., İstanbul 1996, I, 362. Başka bir ifade ile affın sitemden önce zikredilişi Hz. Peygamber'in kalbini yatıştırmak içindir. (*Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 194.)

²⁴⁶ Abdulcelil İsa, *Peygamberimizin İctihadları*, s. 96-97.

²⁴⁷ *Tevbe* (9): 47.

verecekleri zarar hatırlatılarak katılmamalarından dolayı üzüntü duymanın yersiz olacağı²⁴⁸ ifade edilmektedir. Yüce Allah onların sefere çıkmaları durumunda müslümanlar arasında bozgunculuk çıkaracakları, onların aralarına fitne sokmak isteyecekleri sebepleriyle²⁴⁹ sefere çıkmalarını istemediği için onlara bunu nasip etmemiştir.²⁵⁰ Zaten onların seferden geri kalıp yerlerinden ayrılmamış olmalarının yanı sıra “Sıcakta sefere çıkmayın” diyerek müslümanları savaştan caydırmaya çalışmaları,²⁵¹ bu amaca matuf hareket ettiklerini tastik etmektedir.

Hız. Peygamber’in yaşadığı bu tarihsel süreçte, savaşa katılmak istemeyenlere izin vermesi sebebiyle nazil olan bu ayetler, günümüz için de geçerliliğini sürdürmektedir. Günümüzde her ne kadar cephe savaşları olmuyor ise de, savaş olgusu en modern silahlarla devam etmektedir. Bu modern silahları kullanan yine insandır. Savaş durumunda beden ve akıl gücüne ihtiyaç olduğu bir durumda bazı kimseler ölüm korkusu, mal ve can kaybı gibi bahanelerle savaşa katılmak istemeyebilirler. İşte bu kimselere bugün de gelecekte de gerçek niyetleri belli oluncaya kadar izin verilmemesi gerektiğini bu ayetlere dayanarak söyleyebiliriz. Zira gerçek vatanseverler ile hainlerin ayrılması için bu şarttır. Aksi takdirde bu tür kimseler, sanki hiçbir şey olmamış gibi toplum içerisinde eski saygın konumlarını devam ettirmek isteyebilirler.²⁵²

Yüce Allah’ın Hız. Peygamber’in tasarrufuna yaptığı müdahalenin doğrudan onlara izin vermesi ile ilgili olmadığını söyleyebiliriz. Zira o münafıklar savaşa katılsalar da müslümanlara bir faydaları olmayacak, aksine zarar getireceklerdi. Bu noktada Hız. Peygamber’in savaşa katılmamaları hakkında verdiği karar doğruduydu. Ancak izin istedikleri sırada Hız. Peygamber’in gerçek niyetlerini ortaya çıkarmaması onların hainliklerini sürdürmelerine imkan sağlayacaktı. Yüce Allah ise yaptığı müdahale ile onlara böyle bir fırsat vermedi. Böylece Hız. Peygamber ve onun şahsında bütün inananlara, münafık özelliği taşıyan insanlara karşı daha temkinli olmak gerektiği hususunu hatırlattı.

²⁴⁸ *Kur’ân Yolu*, III, 19.

²⁴⁹ Tevbe (9): 47.

²⁵⁰ Tevbe (9): 46.

²⁵¹ Tevbe (9): 81.

²⁵² Ali G. Gezgin, *Kur’ân’da Hız. Peygamber’e...*, s. 233-234.

2.3.9. Hz. Peygamber'in Münafıklar İçin Af Dilemesi

Hz. Peygamber çok sayıda insanın tevhid esasına dayanan İslam dinini benimsemesini arzu ediyordu. Bunun için de dini tebliğ ederken fakir ve zengin, soylu ve garib demeden herkese aynı şekilde mesajını ulaştırmaya gayret ediyordu. Münafık ve müşriklere karşı bile kin ve intikam duygusu beslemiyor, onlara karşı bedduadan ziyade af yolunu tercih ediyor, kalplerinin ısınması için onların isteklerine bazen müsbet cevap verdiği bile oluyordu. Hatta onun bilhassa müşrik ve münafıklara karşı bu merhametinden kaynaklanan bazı tasarrufları Yüce Allah tarafından itaba muhatap kılınmasına sebep olmuştur.²⁵³

Rivayet edildiğine göre, müslümanların verdikleri zekatların az veya çok olması ile alay eden münafıklar hakkında²⁵⁴ “Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem verici azap vardır.”²⁵⁵ ayeti nazil olunca onlardan bazıları yaptıklarından pişman olarak Hz. Peygamber’den kendileri için istiğfarda bulunmasını istemişlerdir. Hz. Peygamber onların bu tekliflerini kabul edince de “Ey Muhammed! Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş defa af dilesen de²⁵⁶ Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resulünü inkar etmelerinden ötürüdür. Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”²⁵⁷ ayeti inmiştir.²⁵⁸ Rivayete göre Hz. Peygamber, bu ayeti münafık da olsalar ahabının bağışlanmaları için istiğfar etmekte muhayyer bırakıldığı şeklinde anlamış ve “O halde yetmişten fazla istiğfar edeceğim” demiştir. Yüce Allah da “Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez.”²⁵⁹ ayetini indirerek²⁶⁰ Hz. Peygamber’i onlar için bağışlanma istemekten sakındırmıştır.

Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber, münafıkların cehennemin en alt tabakasına atılacağını ancak onlardan tevbe edip kendisini düzelten ve gönülden teslimiyet

²⁵³ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010, s. 129.

²⁵⁴ el-Buhârî, Zekât 10 (I, 437).

²⁵⁵ Tevbe (9): 79.

²⁵⁶ Genel kanaate göre Yüce Allah’ın “yetmiş kere af dilesen de” şeklindeki hitabındaki yetmiş sayısı çokluktan kinayedir. (el-Keşşâf, III, 75; Tefsîru’l-Celâleyn, s. 200; Fethu’l-Kadîr, II, 549.)

²⁵⁷ Tevbe (9): 80.

²⁵⁸ Câmiu’l-Beyân, X, 208; Rûhu’l-Meânî, X, 148.

²⁵⁹ Münâfikûn (63): 6.

²⁶⁰ Câmiu’l-Beyân, X, 208; Zadu’l-Mesîr, III, 477; Abdurrezzak b. Hemmam San’ânî (ö. 211/827), Tefsîru’l-Kur’ân, (tah. Mustafa Müslim Muhammed), Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1989, I, 284; ed-Durru’l-Mensûr, VII, 469; Tefsîru’l-Celâleyn, s. 200.

içine girenlerin Allah'ın büyük mükafatlara layık gördüğü müminlerle beraber olacakları²⁶¹ haberini esas almış olacak ki, kendisine gelen münafıkların, ayette bahsedilen özelliklerde olduğunu umarak onlar için bağışlanma dilemiştir. Ancak o münafıkların kendileri bağışın gerçek taliplileri değildir. Bu sebeple Yüce Allah, Hz. Peygamber'e onların durumlarını bildirerek bu bağlamda bağışlanma istemenin söz konusu kişiler için bir fayda sağlamayacağını deklare etmiştir.

Ayette işaret edilen kimselerin Hz. Peygamber'in Medine'de dış düşmanlara karşı verdiği mücadelede bir kanbur oluşturduğu herkesin malumudur. Onlar ilahi vahyi insanlara tebliğ eden Resulullah'ın hak peygamber olduğunu en yakından müşahade eden ancak bu imkanı değerlendirmeyerek gönüllerini imana bütünüyle kapatmış olan kimselerdir. Ayet onların dürüst ve samimi davranmadıklarını bildirmekte o zamana kadar dış görüntülerine göre muamele gören kişilere karşı açık bir tavır ortaya konulmasını istemektedir.²⁶²

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in münafıklar için bağışlanma talep etmesi ve bir önceki başlıkta zikrettiğimiz onlardan tebük savaşına katılmak istemeyenlerine izin vermesi tasarruflarına olan müdahalesi ile söz konusu insanların ne dünya da ne de ahirette hiçbir af ve rahmete layık olmadıklarını belirtmek istemektedir. Allah, dünyada sergiledikleri ikiyüzlülükle sadece kendilerini kandırdıklarını ahirette onlara gösterecektir. Ancak konuyla ilgili ilahi bildirimler onların bu durumlarına dünyada da rıza gösterilmemesi gerektiğini ihsas ettirmektedir. “*Mümin bir delikten iki defa ısırılmaz*”²⁶³ hadisinin muhatapları olan müslümanlar, münafıklar karşısında uyanık bir tavır takınmalı, dünya hayatında onlara karşı teyakkuzda olmaları gerektiği gibi onların asıl niyetlerini anladıktan sonra ahiretteki kayıpları için de üzülmemelidirler.

2.3.10. Hz. Peygamber'in İnşallah Dememesi

Kureyşliler, Hz. Peygamber'in peygamberliğini tastik etmek yerine doğrudan onu reddetme kolaylığını tercih ediyorlardı. Uyguladıkları fiziki şiddet ile de Hz. Peygamber'i ve ashabını yıldırma çabalarını tahakkuk ettiriyorlardı. Ancak “*Güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler bile, Allah kendi dinini aşıkâr edinceye kadar veya canımı bu işte*

²⁶¹ Nisâ' (4): 145-147.

²⁶² Kur'ân Yolu, III, 42.

²⁶³ el-Buhârî, Edeb 83 (IV, 115); Müslim, Zühd ve'r-Rekâik 63 (III, 2295).

verinceye kadar davet ve faaliyetime asla son vermeyeceğim.”²⁶⁴ diyen bir peygamberin bu davadan vazgeçmeyeceği kararlılığını anlamış veya sezmiş olacaklar ki onu yalanlamaya sevk edecek argümanlar araştırıyorlardı. Onların görünüş itibariyle öğrenme amacıyla sordukları soruların cevaplarını almalarına rağmen inkar eğilimlerini en katı haliyle sürdürmeleri, içten içe Hz. Peygamber’i cevapsız bırakma çabalarında olduklarını ortaya koyuyordu.

İşte bu durumlarının bir örneği de onların, Nadr b. Haris ile Ukbe b. Muayt’ı Medine’ye Yahudi alimlerine göndermeleriydi. O ikisinden, Hz. Peygamber’in, kendilerinde bulunmayan peygamberlerin ilminin kitap ehli olarak onlarda bulunduğu konusundaki sözlerini hatırlatarak onlara Resulullah as.’ı sormalarını ve onun sıfatlarını tavsif ettirmelerini istemişlerdi. Daha sonra bu iki kişi Medine’ye gidip Yahudi alimlerine Hz. Peygamber’i sorarak onlara durumu aktardılar ve Resulullah as.’ın bazı sözlerini naklettiler. “Siz Tevrat ehlisiniz. Onun durumunun ne olduğunu bize bildirmeniz için geldik” dediler. Bunun üzerine Yahudiler: “Ona üç şeyi sorun. Eğer onlara cevap verecek olursa, bilin ki o, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Eğer cevap veremezse, o zaman yalancının biridir. Artık onun hakkındaki görüşünüzü belirleyin. Ona kaybolan gençlerin (Ashab-ı Kehf’in) durumu hakkında sorun. Zira onların çok şaşılacak bir durumları vardı. Ona arzın doğusuna ve batısına ulaşan gezgin adamın (Zülkarneyn’in) haberini ve ruhun ne olduğunu sorun. O bütün bu soruları size haber verirse bilin ki o nebidir ve ona uyun” dediler. Yahudilerden bu soruları alan Nadr b. Haris ile Utbe b. Muayt, Mekke’ye geri dönerek Kureyşlilere: “Nihayet, Muhammed ile aranızdaki meseleyi çözecek delilleri size getirdik” dediler ve Resulullah as.’a giderek ona bu soruları sordular. Hz. Peygamber “Allah’ın izniyle, Allah dilerse” manasında “inşallah” demeyi unutarak “sorduğunuz sorulara yarın cevap vereceğim” dedi ve onlar da oradan ayrıldılar. Bundan sonra Hz. Peygamber on beş gece²⁶⁵ bekledi ancak vahiy gelmedi. Bu sırada Mekke halkının konuştukları şeyler onu üzüyordu.²⁶⁶ Sonra Cebrail gelerek “*Allah’ın dilemesine bağlamadıkça (inşallah demedikçe) hiçbir şey için ‘Bunu yarın yapacağım deme’ Bunu unuttuğun takdirde Allah’ı an ve ‘Umarım Rabbim beni doğruya, bundan daha yakın olan*

²⁶⁴ Ebû Muhammed Cemaluddîn Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî, *Sîretu’n-Nebeviyye*, Matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, Mısır 1936, I, 285.

²⁶⁵ *Zâdu’l-Mesîr*, V, 127; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, V, 145. Âlûsî’nin naklettiği rivayetlere göre üç gün veya kırk gün süreyle vahiy gelmemiştir. *Rûhu’l-Meânî*, XV, 247.

²⁶⁶ *Zâdu’l-Mesîr*, V, 127.

bir yola iletir' de."²⁶⁷ ayetlerini ve sonrasında sorularına cevap teşkil eden ayetleri vahyetti.²⁶⁸

Bu ayetler ile Yüce Allah, kudretini ve her şeyin ancak onun dilemesiyle gerçekleşeceğini Hz. Peygamber üzerinden insanlara göstererek onlardan sadır olacak her sözü ve hareketi kendi iradesine bağlamaları gerektiğini vurguluyordu. Hz. Peygamber'e kısa bir süre kadar vahyin inmemesi karşısında bıraktığı zorluk ile de bu iradesini somut bir şekilde ortaya koyuyordu. Böylece Hz. Peygamber, dolayısıyla onun şahsında bütün inananlar, önemli bir hatırlatma ve uyarıya muhatap kılınıyor, bir kere daha Yüce Allah'ın terbiye ve irşadından geçiriliyorlardı. İnsan, kendi kendine bilemeyeceği gayb hakkında bir sorumluluğu yüklenmekten nehyediliyordu.

Çünkü insanın azim ve iradesi bir şeyin meydana gelmesi için yeterli sebep değildir. Allah'ın da o şeyi dilemesi gerekmektedir. "*Kimse yarın ne kazanacağını bilemez*"²⁶⁹ ayetinde bu hususa işaret vardır. Allah'ın iradesini dikkate almayarak "yarın şöyle yapacağım" demenin sakıncalarını anlamak için bir insanın en azından unutup yalancı çıkacağını düşünmesi bile yeter.²⁷⁰ Bu sebeple bir işi yapmaya niyet ederken işi Allah'ın iradesine bağlamak yani "Allah izin verirse" demek güzel görülmüştür. Bu söz, bütün kudreti O'na ait kılmanımızın açık ifadesi, teslimiyetimizin sözlü belgesi, kalbimizin iman ile yatışmış olmasının bir tezahürüdür.²⁷¹ İnsanın bir şeye karar verip bu kararından dolayı Yüce Allah'ın iradesinden yardım dilemesidir.²⁷²

Hz. Peygamber'in unutması sebebiyle söylemediği bu ibarenin Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamberler tarafından kullanılması da dikkatimizi çekmiştir.²⁷³ Yüce Allah, bazı peygamberlerin dilinden "inşallah" kelimesinin kullanılışını bizlere örneklemektedir. Bu ifade, arzu edilen işin meydana gelmesine Allah'ı da ortak etmektir. Zira kişinin cüz'i

²⁶⁷ Kehf (18): 23-24.

²⁶⁸ *et-Tefsîru'l-Hadîs*, V, 62. Bu rivayetlerin geçtiği yerler için ayrıca bkz. *el-Vasît*, III, 143; *Meâlimu't-Tenzîl*, V, 162; *el-Keşşaf*, III, 578; *Zâdu'l-Mesîr*, XVIII, 127.

²⁶⁹ Lokman (31): 34.

²⁷⁰ *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 3243.

²⁷¹ *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, VII, 3625.

²⁷² *fî Zilâli'l-Kur'an*, XV, 90.

²⁷³ Bahsettiğimiz ayetler şunlardır: "*Musâ, 'inşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem' dedi.*" (Kehf (18): 69); "*Şuayb dedi ki: 'Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan, artık o kendinden. Yoksa sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın' dedi.*" (Kasas (28): 27); "*Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince İbrahim ona, 'Yavrucuğum! Rüya da seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün ne dersin?' dedi. O da cevaben: 'Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun' dedi.*" (Saffat(37): 102).

iradesi ancak külli irade ile tahakkuk edebilir. Kişi ne kadar azmetse de Allah'ın muradı olmazsa iş meydana gelmez. Bu sebeple de, cüz'i iradeyi kullanmak için verilecek beyanda işin tamamlanma keyfiyetinin Allah'a ait olduğunu ifade etmek, aksi durum için kişiyi sorumluluktan ve yalancı konumuna düşmekten kurtarmaktadır. Ayrıca kişi bu ifadeyi kullanarak işini Allah'ın iradesine bırakma teslimiyeti göstermekte ve böylece inancını sözü ile de belirtmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde peygamberlerin, isteme, öğüt verme, teskin etme gibi söz şeklinde gerçekleştirdikleri tasarruflarını inceledik. Peygamberlerin bu tasarruflarının Kur'ân'da zikredilmesi ile insanlar üzerinde örneklik değeri oluşturması sebebiyle, onlardan sadır olan her sözün Yüce Allah tarafından kontrol altına alındığını, sıradan insanlardan farklı olarak gerektiğinde ilahi bir müdahaleye muhatap olabildiğini gördük. Zira onlar tebliğ kapsamına giren sözlerini dine uygun sarf etmelerine rağmen şahsi tasarruf türündeki ifadelerini zaman zaman beşer olmalarından kaynaklanan bir takım duygu ve zaafılar ile en uygun şekilde icra ettiremeyebilmişlerdir. Yüce Allah, onların bir beşer olarak sarf ettiği sözlü tasarruflarına kimi zaman müdahale etmekte ve böylece bu tasarruflar farklı şekilde sonlandırılmaktadır. Yüce Allah elçilerinin bazen yanıldıklarını ve buna karşılık yaptığı hitapları/müdahaleleri göstererek onları yanılmaları üzere bırakmadığını, dolayısıyla onların beşerî türden sarf ettikleri sözlerinin de dini veya dünyevî meselelerde en uygunu göstermesi bakımından yol göstereci yönü olduğunu ihsas ettirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE PEYGAMBERLERİN FİİLİ TASARRUFLARI

Yüce Allah, insanı iyi olana sevk, kötülükten men etmek için Kur'ân'da emir ve yasaklarını bildirmektedir. Ayrıca her bir insanın bu emir ve yasaklara uymasında birey olarak sorumlu olduğunu açıklamaktadır. Kendilerine örnek olan peygamberlerin bile bu sorumluluğu taşıdıklarını ve nefis mücadelesi verdiklerini Kur'ân'da anlattığı peygamber tasarrufları ile ihsas ettirmektedir.

Bu bölümde onların fiil şeklinde sergiledikleri tasarruflarını inceleyeceğiz. Peygamberlerin fiili tasarrufları ile sözlü tasarrufları arasında bağlayıcılık açısından bir fark olmamasına rağmen şekil açısından böyle bir ayrımın yapılmasının uygun olacağını düşündük.

Onların fiilen sadır olan bazı tasarruflarına, bir kısım sözlü tasarruflarında olduğu gibi ilahi itaplar yapılmıştır. Bu sebeple peygamberlerin sözlü tasarruflarını ele alırken ilahi müdahaleye muhatap olup olmadığına göre belirlediğimiz tasnifi bu bölümümüzde de fiili tasarruflar için uygulayacak ve bu davranış modellerinin her birini ele alırken günümüz insanı ile bağdaşık bir takım çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız.

3.1. Fiil Sürecinde İlâhi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Fiili Tasarruflar

3.1.1. Hz. İbrahim'in Rüyası ve Teslimiyeti

Daha önce Hz. İbrahim'in Yüce Allah'tan salih bir evlat istediği ve O'nun da bütün sebepleri ortadan kaldırarak kendisine bir oğul verdiği konusu üzerinde durmuştuk. Hz. İbrahim için oğlu sadece bir evlat değil, ızdırap ile geçen bir ömrün mürüvveti ve geride bırakacak mirasın da umuduydu. Bu sebeple ona duyduğu sevgi bir babanın evladına olan sevgisinden çok ileriye. Yüce Allah, Hz. İbrahim'den kendisini en sevgili olan oğluna tercih ettiğini göstermesini istemişti. Nitekim bu isteğini ve isteğine nasıl karşılık verildiğini ilâhi keliminde şöyle aktarmaktadır:

“Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince İbrahim ona, ‘Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün ne dersin?’ dedi. O da cevaben: ‘Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun’ dedi.

Her ikisi de teslim olup (İbrahim) onu alnı üzere yatırınca ona, şöyle seslendik: ‘Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükafatlandırırız. ‘Bu gerçekten çok açık bir imtihandır’ diye seslendik. Biz oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik.”¹

Rivayete göre Hz. İbrahim'e bir gece rüyasında oğlunu kurban etmesinin Allah tarafından emredildiği söylenir. O, bu rüyanın rahmani değil, şeytani olduğuna hükmederek kalkar, sabaha kadar ibadet eder. İkinci akşam aynı rüyayı görür, “Şeytandan Allah'a sığınırım” diyerek, yine kalkar sabaha kadar ibadet eder. Üçüncü akşam yine aynı rüyayı görünce “Şayet bu rüya şeytani olsaydı, bir daha görmezdim. Bu hüküm Allah'tandır. Bize, emrolunanı yerine getirmek düşer” diyerek sabahı bekler. Sabah olunca hanımına “Ey Hacer, Allah'ın emrini yerine getirmem gerekiyor, onun için çıkıyorum” der ve oğlu İsmail'i de beraberinde götürmek ister. Her şeyden habersiz olan Hacer yavrusunu süsler, babasıyla yollar. Her ikisi Mina'nın yolunu tutarak uzaklaşırlar. Şeytan önce Hacer'in yanına, sonra da yolda giden Hz. İsmail ve Hz. İbrahim'in yanlarına gelip onları vazgeçirmeye çalışır. Ama her biri de Rablerinin emrine boyun eğeceklerini söyleyerek onun çabalarını boşa çıkarırlar. Onları kandıramayacağını anlayan şeytan yanlarından ayrıлып gider. Mina'ya geldikleri zaman Hz. İbrahim oğluna “Ey oğulcuğum, seni kurban etsem ne dersin?” diyerek görüşünü sorar. Halim, selim ve Rabbinin emrine teslim olan oğlu “Ey babacığım, sana emrolunanı yap, inşaallah beni sabredenlerden bulursun” diye cevap verir. Böylece her ikisi de Allah'ın emrine boyun eğerekler.² Hz. İbrahim, oğlunu kurban etmenin gerekli olduğuna inanıp bu işi yapmak için hazırlanınca, oğlu da kesilecek bir kişi olarak yere yatınca, Yüce Allah o anda kesmesi için fidye olarak bir kurbanlık verir.³

Abdullah b. Abbas'dan rivayet edildiğine göre de, Hz. İbrahim'e hac ibadetlerini yapması emredildiğinde o say yapıyordu. O sırada şeytan Hz. İbrahim'e göründü ve onunla yarış yaptı. Hz. İbrahim onu geçti. Sonra Cebrail Hz. İbrahim'i alıp Mina'daki Akabe

¹ Sâffât (37): 102-107.

² Câmiu'l-Beyân, XXIII, 89; Bahru'l-Ulûm, III, 120.

³ el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, XV, 105. Bu konuda kabul edilmeyen yorumlar arasında Hz. İbrahim'in bıçağı Hz. İsmail'in boğazında gezdirdiği ancak bıçağın onun boynunu kesmediği de anlatılmaktadır. (Bahru'l-Ulûm, III, 121; el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, XV, 105; Muhammed Ali es-Sâbûnî, Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi, (çev. Hanifi Akın), Ahsen Yay., İstanbul 2003, s. 377.)

Cemresine götürdü. Şeytan orada da Hz. İbrahim'e göründü. Hz. İbrahim ona yedi tane çakıl taşı attı. Bunun üzerine şeytan kayboldu. Sonra orta cemreyi taşlarken şeytan ona yine göründü. Hz. İbrahim orada da ona yedi tane çakıl taşı attı. Sonra, oğlu Hz. İsmail'i kurban etmek için oraya yüzükoyun yatırdı. Hz. İsmail'in üzerinde beyaz bir elbise bulunuyordu, babasına: "Ey babacığım beni kefenlemen için başka elbisem yoktur. Elbisemi sırtımdan çıkar ki beni bununla kefenleyesin." dedi. Hz. İbrahim elbiseyi çıkarmak için uğraşırken arkasından ona: "Ey İbrahim, rüyana sadakat gösterdin." diye nida edildi. Bunun üzerine Hz. İbrahim arkasına dönüp baktığında beyaz, boynuzlu ve iri gözlü bir koç gördü.⁴

Hz. İsmail'in babasına bu imtihan esnasında "İki elimi bağla, belki can acısı ile bir yerine çarpıp sana eziyet veririm. Bu şekilde sana eziyet edersem, Allah katında onun azabından korkarım. Gözümü bağla ki, gözümü açık görüp bana merhamet etmeyesin. Şayet bana merhamet edip kurban etmekten vazgeçersen, Allah'a isyan etmiş olursun. Allah'a isyan edenler asla felah bulmazlar."⁵ dediği haberi de aktarılmaktadır.

Bütün bu rivayetlerden anlıyoruz ki, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail kalben teslimiyetlerini içlerine tamamıyla sindirmişlerdi, geriye sadece kan akıtmak kalmıştı. Allah da bedensel bir acı ve kan ile değil ancak takva ile kendisine ulaşılmasını istiyordu. Kurbanı ise sadece bunu anlamak için bir araç yapmıştı. Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in takvası ortaya çıkınca Yüce Allah onun imtihanını bitirmişti.

Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmesi ile onu mabede adamanın kastedildiği şeklinde günümüz yaklaşımları da vardır. Peygamberlerin rüyalarının hakiki ve mecazi olarak iki yönlü olduğunu, hakiki rüyaların aynen ortaya çıktığını, mecazi olanların ise yoruma tabi tutulduğunu, Hz. İbrahim'in gördüğü rüyanın mecazi türden olup Hz. İsmail'i Kabe'ye adamasını ifade ettiğini⁶ veya Allah'a yaklaşılacak her şeye ve ibadete kurban dendiği hususundan hareketle onu mabede adamanın kastedildiğini⁷ söyleyenler olmuştur. Fakat bunların gerçeğe uzak ve temelsiz bir takım düşünce hataları olduğu kanaatini taşımaktayız. Zira bu yaklaşımı ifade eden tek bir rivayet bile bulunmaması, buna karşılık bütün rivayetlerin sadece hakiki manadaki "kurban etme" olgusunda toplanması bunu

⁴ *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 82; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV, 106.

⁵ *Bahru'l-Ulûm*, III, 121. Benzer ifadeler için bkz. *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV, 104.

⁶ Mevlana Şiblî Nûmanî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (çev. Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2003, s. 60.

⁷ Murat Sarıcık, "Kurbanın Anlamı Üzerine", I, *Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, Şurkav Yay., Şanlıurfa 1997, s. 159.

açıkça göstermektedir. Bu konudaki tek ihtilaf kurban edilmesi istenen oğulun Hz. İsmail mi yoksa Hz. İshak mı olduğu hususundadır.

Müfessirler, bu konuda rivayetler aktararak farklı yorumlar yapmışlardır. Mesela Taberî, her iki yöndeki rivayetleri aktardıktan sonra kendisi, müjdelenen ve kurban edilmek istenenin İshak olduğunu kabul ettiğini söyler.⁸ İbn Atiyye de Hz. Abbas ve oğlu Abdullah ile Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud, Ka'bu'l-Ahbar, Ubeyd b. Amr'ın isimlerini vererek alimlerin çoğuna göre müjdelenen ve kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğunu, İsmail'dir diyen bir fırkanın da bulunduğunu belirtir.⁹ Zemahşerî, ayetin uslubundan bu çocuğun erkek olduğu, kurban edilmek istendiğinde buluğ çağına ulaştığı ve halîm olduğu sonucunu çıkarmakta; hilmine en güzel kanıt olarak, hayatı söz konusu olduğu halde "Emrolunduğun şeyi yap" demek suretiyle kurban edilmesiyle ilgili buyruğa teslim olmasını göstermekte, daha sonra kurban edilmesi istenenin İsmail veya İshak olduğunu ileri sürenlerin gerekçelerini sıralamaktadır.¹⁰ Fahrüddîn er-Râzî ve Kurtubi de İshak'tır ve İsmail'dir diyenlerin gerekçelerini maddeler halinde zikrettikten sonra sonuçta Zeccâc'ın, "Hangisinin kurban edildiğini en iyi Allah bilir" dediğini belirtmekte ve kendileri de "Evet en iyi Allah bilir" diyerek bu hususta bir tercih yapmaktan kaçınılmaktadır.¹¹ Şevkânî de tartışmaların geniş bir özetini yaptıktan sonra her iki tarafın görüşlerinin de tartışmaya açık olduğunu belirtmekle yetinmektedir.¹²

Bize göre Hz. İsmail'in, Hz. İbrahim'in ilk çocuğu oluşu; Hz. Adem'den bu yana ilk doğanların Rabb'e adanması, bunun Yahudi şeriatında da devam ettirilmesi; kurban mahalline bir mabedin inşası; bu hadisenin daha sonra da kişi ve mekan bağlantılarıyla devam ettirilmesi¹³ kurban edilmek istenenin Hz. İsmail olduğunu daha çok düşündürmektedir.

Hz. İbrahim için kurban edilmesinin istendiği oğlu dünyada sevgi duyduğu en değerli varlıktı. Yüce Allah ona en değerli olanı imtihan vesilesi yaptı. Sonunda onu kendisine bağışlayarak tekrar sevindirdi. Dikkat edilecek olursa Yüce Allah, kendisi için Hz. İbrahim'in en değerli varlığından vazgeçebilmesini istedi, vazgeçmesini değil. Vazgeçeceği başka bir şey verdi. Nasıl ki Hz. İbrahim oğlunu kurban edecek teslimiyeti

⁸ *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 83-89.

⁹ *el-Muharreru'l-Vecîz*, IV, 480-481.

¹⁰ *el-Keşşaf*, V, 221, 223-224.

¹¹ *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVI, 153-155; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV, 99-101.

¹² *Fethu'l-Kadîr*, IV, 532.

¹³ Cemal Uşşak (ed.), *Hz. İbrahim'in İzinde*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 127.

duyduğunda bunu gönderdiği kurbanlık ile açığa vurmasını istediye bizden de içimizde duyduğumuz samimiyeti, ibadetlere, helallere-haramlara riayet ile göstermemiz yolunu öğretmiştir. Yüce Allah, Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmesine izin vermedi, birlikte Allah'ın gösterdiği kurbanlığı kesmelerini istedi. Bu demek oluyor ki bizim açımızdan Yüce Allah'a olan samimiyet; anne, baba, çocuk, eş, iş, mal vb. sevgili olan her şeyden vazgeçebilecek bir şuurla ama vazgeçmeden yaşayıp O'nun gösterdiği kurallar bütününe uymaktır.

3.1.2. Hz. Peygamber'in Mescid-i Dırar'da Namaz Kılmaması Hususu

Ümmeti için yumuşak davranan Hz. Peygamber'in, münafıklara karşı tutumu da çok farklı değildi. Buna karşılık münafıklar onun iyi niyetini suistimal için her an fırsat kolluyorlardı. Yüce Allah da onların hareketlerindeki gizli niyetlerini zaman zaman Nebisine haber vererek onu aldatmalarına fırsat vermiyor ve böylece bu kötü niyetli insanların taşkınlıklarını boşa çıkarıyordu. Nitekim onların kendi amaçları için inşa ettikleri evi mescid olarak tanıtip meşrulaştırmak için Hz. Peygamber'den burada namaz kılmasını istemeleri ve onun da bu kişilerin niyetlerinin farkında olmayarak isteklerini geri çevirmemesi üzerine Yüce Allah'ın planlarını açıklayarak burada namaz kılmaktan Resulullah as.'ı nehyetmesi de bunlardan birisidir.

Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesinden önce orada Hazrec kabilesi içinde Ebu Âmir er-Râhib isminde birisi vardı. Cahiliye devrinde Hristiyan olmuş, kitap ehlinin ilmini okumuş, Hz. Peygamber onu İslam'a davet ettiğinde bu davete icabet etmiş ancak iki gün sonra da irtidad etmişti.¹⁴ O, Hz. Peygamber Medine'ye muhacir olarak gelip müslümanlar onun etrafında toplanınca, Kureyşli müşriklere gidip onları Resulullah'a karşı savaşmaya teşvik etti. Onlar da Uhud senesinde müslümanlarla savaşmaya geldiler. Ebu Âmir, Uhud'da istediği sonucu alamayıp Resulullah'ın durumunun devamlı bir yükselme içinde olduğunu görünce Hz. Peygamber'e karşı yardım istemek üzere Rum imparatoru Herakl'e gitti. Herakl, ona vaadde bulunup ümit verince bir süre orada ikamet etti. Oradayken kavmi olan Ansâr'da nifak ve şüphe içinde bulunan bir gruba mektup yazıp onlara vaadlerde bulundu. Hz. Peygamber ile savaşacak bir orduyu onların yanına getireceği, böylece ona karşı galibiyet elde edecekleri konusunda onlara ümit verdi. Ayrıca mektuplarını iletmek üzere kendisinin yanından gelecek kimselerin sığınabilmesi için bir yer yapmalarını

¹⁴ *Bahru'l-Ulûm*, II, 73

emretti. Burası daha sonradan onların yanına geldiğinde onun için bir gözetleme yeri olacaktı. Hz. Peygamber'e "Bu mescid bize uzak, geceleri ve yağmurlu havalarda gelip namaz kılamıyoruz, geldiğimiz vakitlerde de cemaati kaçırmıyoruz. Eğer biz buraya bir mescid yaparsak özörlölerimiz ve Kuba mescidine gelemeyenler burada namazlarını kılarlar" diyerek bir mescid yapımı için izin istediler. Hz. Peygamber de, onların bu isteğine olumlu cevap verdi, cami yapmalarına müsaade etti. Bundan sonra Kuba mescidi civarında bir mescid inşasına başladılar. Mescidi Hz. Peygamber'in Tebük'e çıkışından önce bitirdiler¹⁵ ve Hz. Peygamber'e gelip "Mescidimizin inşasını bitirdik, senin orada namaz kılmanı ve bize bereketle dua etmeni istiyoruz" dediler. Hz. Peygamber "Şimdi biz sefere çıkmak üzereyiz. Fakat Allah dilerse döndüğümüzde." cevabını verdi. Resulullah as. Tebük gazvesinden dönüşünde Tebük ve Medine arasında mola verdiği bir zamanda Mescid-i Dırar'la ilgili vahiy geldi ve Yüce Allah, bu mescidi inşa edenlerin gerçek amaçlarını şu ayetlerle bildirdi:

"(Münafıklar arasında) müminlere zarar vermek, hakkı inkar etmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulüne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescid kuranlar ve (bununla) 'iyilikten başka bir şey istemedik' diye mutlaka yemin edecek olanlar da vardır. Halbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder.

*Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takva üzerine kurulan mescid içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever."*¹⁶

Bu mescid olayı, münafıkların Resulullah as.'a ve gerçek müslömanlara karşı giriştikleri tuzakların zirvesini ifade diyordu. Burayı nifaklarını planlamaya vasıta bir mekan yapmışlardı. Yüce Allah da vahyi ile onların gerçek niyetlerini haber vererek sergilemesi gereken tavrı Hz. Peygamber'e bildirdi. Onların bu hileleri, mescid diye Hz.

¹⁵ Müfessirler, bu mescidi inşa eden on iki münafığı isimlerini zikrederek belirtmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Câmiu'l-Beyân*, XI, 27; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 1880; *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 93; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 254; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 180.

¹⁶ Tevbe (9): 107-108. Temeli takva üzerine kurulduğu bildirilen mescidin Kuba mescidi veya Mescid-i Nebevî olduğu hususunda rivayetler iki türdür. (*Bahru'l-Ulûm*, II, 74; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 154; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 259.)

Peygamber'i aldatmaya çalıştıkları o evin yıkılması ile son buldu.¹⁷ Hz. Peygamber, Medine'ye gelmeden önce bu mescidi yıkmak için birilerini gönderdi.¹⁸

Münafıklar, müslümanlar için en fazla tehlike unsuru oluşturan zümredir. Çünkü müslümanlar arasında onlardan biri gibi davranarak, hainliklerini ve yalancılıklarını gizliden gizliye sürdürürler, ne zaman hangi tuzağı kuracakları belli değildir. Bu yönlerden onların gerçeği idrak etme durumu da inkarcılardan çok daha ümitsizdir. Dolayısıyla sözlerini tetkik ederek onlara karşı daha temkinli yaklaşmak gerekmektedir.

Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e ilettiği ilahi bildirilerde münafıkların kendi amaçlarını gerçekleştirmek için inşa ettikleri bir mekanı mescid gibi göstererek müslümanları tuzağa düşürmeyi hedefledikleri belirtilmektedir. Ayrıca farklı şekillerde müslümanların zaafalarını kullanarak amaçlarına ulaşma peşinde koşan ve kalplerindeki nifak tohumlarını ortalığa gizlice saçan insanlara karşı temkinli olma konusunda bizlere uyarı yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in orada namaz kılmaması ve orayı yıktırmak için birilerini görevlendirmesi bu tuzaklarının boşa çıktığını onlara ispatlamak içindir. Tuzaklarının anlaşıldığını onlara etkin bir dille bildirmenin gerekliliği böylece gösterilmektedir. Çünkü farkına varılan böyle bir durumun görmezden gelinmesi, müslümanlar açısından büyük bir tehdit unsuru oluşturacaktır. Günümüz açısından bu amaçta olan insanları fark ettiğimizde gerek mekanlarının müslümanların kullandığı ortak alanlar olmasından uzak tutarak, gerek gelirlerini emellerini gerçekleştirmek için kullanacakları satış ürünlerine müdanesiz kalarak bizlerin de bu tepkiyi bireysel veya toplumsal olarak göstermemiz gerekmektedir.

3.1.3. Hz. Peygamber'in Münafıkların Namazını Kıldırması Meselesi

Hz. Peygamber, cömert, bağışlayıcı ve istenilen bir şeye hayır diyemeyen özelliklere sahipti. Nitekim onun Abdullah b. Ubey adındaki münafığın cenaze namazını kılma eğilimini de bu özellikleri ile açıklamamız mümkündür. Ancak Hz. Peygamber'in kendi iradesine göre verdiği bu ictihat diğer bazı ictihatları gibi Yüce Allah tarafından itaba muhatap kılınmıştır.

¹⁷ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhü's-Sîre*, Dâru'l-Fikr, y.y. 1978, s. 325.

¹⁸ *Bahru'l-Ulûm*, II, 73; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 148-149; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 20.

Rivayetlere göre Abdullah b. Ubey b. Selûl vefat edince oğlu Abdullah b. Abdillâh, Hz. Peygamber'e gelerek babasını kefenlemek için gömleğini vermesini istemiş, Resulullah as. da vermişti. Sonra cenaze namazını kıldırmasını isteyince Resulullah as. namazını kıldırmak üzere ayağa kalkmıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer de ayağa kalkmış ve Hz. Peygamber'in elbisesinden tutarak: "Ey Allah Resulü, Rabbin onun namazını kılmanı, onlara istiğfar etmeni yasakladığı halde o münafığın namazını mı kılacaksın? diye itiraz etmişti. Hz. Peygamber ise tebessüm ederek Hz. Ömer'den kendisini rahat bırakmasını istemiş ancak Hz. Ömer ısrar edince, bu hususta kendisinin muhayyer bırakıldığını, namazı kılmayı tercih ettiğini ve kendisi için *"Onlar için ister af dile, ister dileme. Onlar için yetmiş defa af dilesen de, Allah onları asla affetmeyecek."*¹⁹ ayetinin nazil olduğunu belirtmiş ve *"Şayet bilsem ki, yetmiş aşarsam Allah onu bağışlayacaktır; onu mutlaka aşırdım"* demiştir. Bunun ardından Resulullah as., onun cenaze namazını kıldırması ve sonrasında şu ayetler nazil olmuştur:

*"Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma, onun kabri başında da durma. Çünkü onlar Allah ve Resulünü inkar ettiler ve fasık olarak öldüler."*²⁰

Hz. Ömer "Bundan sonra, Hz. Peygamber ruhunu teslim edinceye kadar hiçbir münafığın cenaze namazını kılma" demiştir.²¹ Zikrettiğimiz bu haber, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Ubey'in cenaze namazını kıldığını belirtmektedir.

Enes b. Malik'ten rivayet edilen başka bir haberde de, Hz. Peygamber, Abdullah b. Ubey'in cenaze namazını kıldırmak üzere öne geçince Cebrail'in ona gelerek elbisesini çekip bu ayeti okuduğu ve Resulullah'ın da namaz kıldırmaktan vazgeçtiği aktarılmaktadır.²²

Bazı alimlerin, Hz. Peygamber'in müslüman olduğunu zahiren ifade etmeyen birisinin cenaze namazını kıldırmayacağı görüşünü²³ tastikleyerek çeşitli mülâhazalar ve maslahatlar gereği onun Abdullah b. Ubey'in namazını kıldırmaı istediye bile Yüce Allah'ın bu ayeti cenaze namazından önce indirip onu da bu davranıştan uzaklaştırdığı kanaatini taşımaktayız.

¹⁹ Tevbe (9): 80.

²⁰ Tevbe (9): 84.

²¹ el-Buhârî, Libas 8 (IV, 55); Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 25 (II, 1865); İbn Mâce, Cenâiz 31 (I, 487); en-Nesâî, Cenâiz 40 (IV, 36).

²² el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, VIII, 219.

²³ el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, VIII, 220.

H. Peygamber'in Abdullah b. Ubey'in cenaze namazını kıldirmaya neden meylettiği konusunda řu yorumlar yapılmıştır:

Vakıdî'nin isnadsız olarak aktardığı bir haberde Abdullah b. Ubey'in şevval ayı sonlarında hastalanıp Zilkade ayı içinde vefat ettiğı, hastalığının yirmi gün sürdüğü, Resulullah'ın bu süre içinde ona ziyarete geldiğı ve vefat ettiğı gün yine yanına girdiğinde "Ben seni Yahudi sevgisinden men etmiştim" dediğini, Abdullah b. Ubey'in "Ey Allah Resulü řu an itib etme zamanı değıl, bu an ölüm anıdır" diyerek ölürse cenazesinin yıkanışında bulunmasını, gömleğini kefen olması için vermesini, cenaze namazını kıldırmasını ve bağışlanma dilemesini arzu ettiğı anlatılmaktadır.²⁴

Abdullah b. Ubey'in kefenlenmek için iç gömleğini yollaması üzere adam gönderdiğinde H. Peygamber'in, zannını galibiyle onun iman etmiş olabileceğini düşünmüş olması²⁵ da namazını kılmaya meyletmesine bir sebep görülmüştür.

H. Peygamber'in kesin olarak bilemediğimiz sebeplerle sergileyeceğı bu davranış, diğ.er münafıkların gizli isteklerine uygun düşebileceğı ve müslümanların aleyhine fitne ve karışıklığa sebep olabileceğı yönlerinden Yüce Allah tarafından engellenmiştir.²⁶ Yüce Allah, onların ölümlerinden sonra da hakkında hiçbir konuyu lehlerine döndürme fırsatı vermemek için böyle bir uyarıda bulunmuştur.

İnsanın cenazesi dininin açığa çıktığı son bir zamandır. Çünkü her insan ölümünde inancına göre muamele görür. Müslümansa yıkanır, kefenlenir, namazı kılınır ve defnedilir. Cenaze namazı ölünün müslüman olduğuna tanıklık eden bir dua namazıdır. Bu sebeple mümin olmayan bir kimseye hayatta iken dua edilmesinin bir faydası olmadığı gibi mümin olmayan bir kişinin ölüsüne de dua etmenin ona yararı olamayacağı ve kabul edilmeyeceğı bellidir. Nitekim ayette Yüce Allah'ın onların namazının kılınmasını zemetmesi, onların Allah'ı ve Resulünü inkar etmeleri ve fasık olarak ölmeleri sebebine bağlanmıştır.

²⁴ Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzî*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1965, III, 1057.

²⁵ *Mefâtihu'l-Ğayb*, XVI, 156.

²⁶ Muhittin Akgöl, "Kur'an'da H. Muhammed'in Özellikleri", Işık Yay., İstanbul 2002, s. 56.

3.2. İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatab Olmayan Fiili Tasarruflar

3.2.1. Hz. İbrahim'in Putları Kırması

Yüce Allah Hz. İbrahim'in, kavmine ve Nemrut'a gösterdiği istidlalleri ilahi keliminde bizlere aktarmıştır. Onun istidlalleri, soru-cevap ve gözlem metotlarıyla gerçeği muhatabının mantığına sunma şeklinde olmuştur. Nitekim kavminin taptığı putları kırıp baltayı en büyüklerinin boynuna asarak kırma işini onların yaptığını söylemesi ile onların hiçbir şey yapamayan ve hiçbir şeye faydası olmayan taşlar olduğunu kavmine kavratmak istemesi de buna örnektir.

Rivayete göre Hz. İbrahim'in kavmi, bayramları münasebetiyle topluca bayram yerine çıkar, çeşitli şenliklerle bayramlarını kutlardı. Ancak bundan önce puthanelerine giderler, bereketlenmesi için putların önüne çeşitli yiyecekler sunarlar, bayram kutlaması dönüşünde de yiyecekleri yerlerdi. Yine böyle bir bayram için Hz. İbrahim'in babası, bayramlarından hoşnut olarak dinlerine girebileceğini ifade ederek onun da kendileri ile gelmesini istedi. Hz. İbrahim önce yola çıktı ama bir müddet sonra hastalandığını söyleyerek kavminden ayrılp geri döndü. Kavmi bayram yerine gittikten sonra eline bir balta alarak puthaneye gitti. Putların önüne bırakılan yiyecekleri gördüğünde “*yemiyor musunuz?*” dedi. “*Sonra üzerlerine yürüyüp kuvvetli bir darbe indirdi.*”²⁷ Yalnız belki ona müracaat ederler diye onların büyüğünü bıraktı”.²⁸ Elindeki baltayı da o en büyüklerinin boynuna asarak puthaneden çıktı. Kavmi bayram yerinden dönüşte puthaneye girdiğinde putların kırıldığını görünce şaşkınlığa düştü²⁹ ve “*Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir*” diyerek kim olduğunu sorgulamaya başladı. Onlardan bir kısmı “*İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duymuştuk*” diye haber verdiler. Bir kısmı da “*O halde onu hemen insanların gözü önüne getirin, belki şahitlik ederler, dediler.*” Hz. İbrahim geldiğinde “*Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?*” diye sordular. O da “*Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşuyorlarsa hadi onlara sorun*” diyerek istihzada bulundu. Bunun üzerine onlar “*sizler zalimlersiniz*”³⁰ diye

²⁷ Sâffât (37): 91-93.

²⁸ Enbiyâ' (21): 58.

²⁹ Bahru'l-Ulûm, II, 370-371; III, 118; Mefâtihu'l-Ğayb, XXII, 1829; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, V, 342-343.

³⁰ Bazı müfessirlere göre burada putperestler, putları koruyacak tedbirleri almadıkları için kendi kendilerini suçlamışlardır. Bazılarına göre ise putperestler insafa gelmiş ve Hz. İbrahim'e böyle bir iddiada bulunmanın haksızlık olduğunu söylemişlerdir. Diğer bazılarına göre ise putperestlerden bir takımı hakka yönelmiş, ibadete layık olmayan putlara tapmakla kendi kendilerine zulmettiklerini söylemişler, bir kısım

kendi kendilerine söylendiler. “Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına dönerek sen bunların konuşmadığını biliyorsun dediler.” Hz. İbrahim, bu inançlarına olan körü körüne bağlılıkları sebebiyle “Öyleyse, Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hala tapacak mısınız? Size de Allah’ı bırakıp tapmakta olduklarınız şeylere de yazıklar olsun, hala aklınızı kullanmayacak mısınız?” diyerek onları kınadı.³¹

Hz. İbrahim’in asıl amacı, putların kırılarak ortadan kaldırılması değil, kendisine fayda ve zarar sağlamayacak, muhtaç olan varlıkların, onlara tapanlara da fayda ve zarar veremeyeceği ve dolayısıyla putlara tapınmanın yanlış olduğunu kavmine anlatmasıydı. Bu sebeple o, putların hepsini kırmamış, birini bırakmıştı. Bu tasarrufuyla insanlara, atalarının yolundan gitmesinin yanlış olduğu ve kendisine fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen bir varlığın ilah olamayacağı ilkesini kavratmak istiyordu.³² Zira kütükler ve taşlar, yontulmazdan ve bir şekle sokulmazdan önce, insan için kesinlikle tapılan şeyler değillerdir. İnsanın kendisi yontup bir şekle soktuğunda, onda meydana gelen şey, sadece insanın o taş ve kütükte yaptığı tasarrufun izleridir. Onlar bu sayede mabudluğa dönüşmüş olsaydı, o zaman bu, mabud olmayan şeylerde, insanın tasarruf izleri meydana geldiğinde, o şeylerin mabud haline dönüşmeleri neticesini verirdi. Oysa bunun böyle olmadığı idrak edilebilmektedir.³³ İşte Hz. İbrahim kavmine bu durumu izah etmeye çalışıyordu.

Hz. İbrahim’e putları kırıp kırmadığı sorulduğunda o, büyük putun yapmış olabileceğini söyleyerek ona sormalarını istemiştir. Böylece soruları ile muhataplarının bilinçaltına hitap etmiş, müşrik olanların yıllardır doğru zannettiklerinin aslında temelsiz, yanlış inançlar olduğunu ortaya koymuş ve putlara taparak onları şefaathane edinenlere sorular yönelterek onları şüpheye düşürmek istemiştir. Buna karşılık kavmi putların konuşamayacağını, savunma ya da iddiada bulunamayacağını söylemelerine rağmen eski inançlarından da vazgeçmemişlerdir.³⁴ Onlar, inanç ve hareketlerini dayandıracak hiçbir makul temelleri olmamasına rağmen iman etmeyi reddetmiş, yalnızca atalarının mesnedsiz yollarını izlemişlerdir.

müfessirlerlere göre ise, müşriklerin bazıları Hz. İbrahim’e putları kimin kıldığını sorarak onun kendileriyle alay ettiğini, bu sebeple kendi kendilerini küçük düşürdüklerini söylemek istemişlerdir. (*Câmiu’l-Beyân*, XVII, 45)

³¹ Enbiyâ’ (21): 59-60, 62-67.

³² Erkan Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2006, s. 101.

³³ *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXVI, 149.

³⁴ Murat Kayacan, *Kur’ân’ın Hz. Peygamber’i Eğitmesi*, Ekin Yay., İstanbul 2007, s. 111, 113.

Kur'ân'da Hz. İbrahim'in tebliğ sürecinde gösterdiği şirk mücadelesinde akla ve duyulara hitap eden bazı istidlaller kullandığı anlatılmıştır. Hz. İbrahim, putları kırma hadisesinde de müşriklere taptıkları şeylerin güçsüzlüğünü, işe yaramazlığını ve kendilerini bile korumaktan aciz olduklarını göstermiştir. O, şirk unsuru olan putları tamamen ortadan kaldırma amacını taşımamıştır. Zira önemli olan nefisteki kötülük emarelerini yok etmektir. Çünkü atalarının sorgusuz takipçileri olan insanlar için putlarının kırılması, onları bu şeni' işten döndürmemiştir. Onlar kendilerine yeni putlar bulup eski inançlarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla insanların haramı işledikleri araçları ortadan kaldırma amacı sorun gideremez. Hz. İbrahim bunun için putları kırmayı amaç edinmemiş, bunu kendi istidlaline araç olarak kullanmıştır.

Onun döneminde insanlar için müstakil bir inanç olan puta tapıcılık daha sonrası dönemlerde şirk unsuru olmuştur. Ayetlerin indiği sıradaki Mekke toplumunda insanlar o putların Allah katında şefaathiler olduğunu kabul ediyorlar ve bu sebeple onlara itibar ediyorlardı. Kur'ân onların yanlış anlayışlarını Hz. İbrahim ve kavmi üzerinden anlatarak onları düşünmeye sevketti. Sonrasında hiçbir akli tutarlılığı olmayan eski inançlarına geri döndüklerini de ifade ederek bazı insanların düşünme yetilerini hiç kullanmadıklarını, gördüklerine kör, duyduklarına sağır bir tavır takındıklarını da gösterdi. Yüce Allah böylece gerçeği görmelerine rağmen alışkanlıkları ve inatları sebebiyle inkara devam eden kişiler ile her dönem karşılaşılabilceğini ve onların bu durumlarının sadece kendilerinden kaynaklandığını, tebliğcilerdeki temsil zafiyeti ile ilgisinin olmadığını hatırlatıyor, bu yönden de bilhassa Hz. Peygamber'e teselli veriyordu.

3.2.2. Hz. Yusuf'un Sahibinin Hanımına Karşı Koyması

Peygamberler seçilmiş şahsiyetler olarak sıradan insanlardan farklı olsalar da emir ve yasaklar karşısında nefis mücadelesi vermeleri bakımından diğer insanlarla aynıdır. Günahsız olmaları onların imtihana tabi olmadıklarından kaynaklanıyor değildir. Zira bu anlamda en ağır imtihanı onlar vermektedir. Ancak onların günahlar karşısındaki sağlam duruşları, Yüce Allah'tan sakınmalarının kendilerine kazandırdığı güçlü irade sayesinde. Kur'ân-ı Kerîm'de sıradan insanların imtihanları karşısında verdikleri nefis mücadelesini peygamberlerin de verdiği konusuna örnek olarak anlatılan meselelerden biri de sahibinin hanımının kendisine meylini açıkça göstermesine karşılık Hz. Yusuf'un ondan uzak durması tasarrufudur. Yüce Allah ilahi kelamında bu hadiseyi şöyle zikretmektedir:

“Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları kilitledi ve ‘haydi gel’ dedi. O da ‘Allah’a sığınırım, doğrusu o (kocanız) benim efendimdir, bana güzel davrandı. Doğrusu zalimler kurtuluşa eremezler’ dedi.”³⁵

Kadının Hz. Yusuf’a meylettğini açıkça göstermesi neticesinde kapıya doğru bir kaçış kovalama olmuş ve bu sırada kadın Hz. Yusuf’un gömleğini arkadan yırtmıştı. Derken kapının yanında kadının kocasına rastladılar. Kadın kendi niyetini örtmek için kocasına “Senin ailene kötülük etmenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir” dedi ve bu sözleriyle Hz. Yusuf’u suçlu gösterdi. Hz. Yusuf da kadının kendisinden murat alma amacında olduğunu söyleyince kadının akrabalarından biri eğer gömleği önden yırtılmışsa kadının doğru söylemiş olduğu, arkadan yırtılmışsa da Hz. Yusuf’un doğru söylemiş olduğu hususunda haklıyı belirleyici bir yol gösterdi. Kadının kocası gömleğin arkadan yırtıldığını görünce gerçeği anladı ve Hz. Yusuf’a bu meseleyi dile getirmekten kaçınmasını, kadına da günahından af dilemesini söyledi.

Azizin karısının Hz. Yusuf’a olan meyli şehir kadınlarının bazısı arasında da konuşulur olmuştu. Kadın bunu duyunca onları evine davet etti. Ellerinde bıçak varken Hz. Yusuf’un onların karşısına çıkmasını söyledi. Kadınlar Hz. Yusuf’un güzelliği karşısında şaşkınlığa düşerek ellerindeki bıçaklarla parmaklarını kestiler. Kadın gösterdiği meyle karşılık Hz. Yusuf’un sakındığını, eğer sakınmakta ısrar ederse zindana atılacağını kadınlarla paylaştı.³⁶ Rivayete göre eve misafir gelen kadınlar da Hz. Yusuf’un kadının isteğine uymasını söylemişlerdi.³⁷

Hz. Yusuf *“Bana zindan bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum”* ifadeleriyle Yüce Allah’a dua etti. Duası kabul olundu. Sonunda Hz. Yusuf hakkındaki gerçeği bilmelerine rağmen onu bir zamana kadar hapse atmaları aziz ve arkadaşlarına uygun görüldü.³⁸

Hz. Yusuf Allah’ın razı olmayacağı bir işe meyletmekten ve O’nun rızası haricinde hür bir hayat yaşamaktansa O’nun rızası istikametinde günaha bulaşmayarak yaşamını zindanda geçirmeyi tercih etmiştir. Çünkü ancak bu sayede günah ortamından uzaklaşabilmiştir. Yani nefsinin rahat ettirme adına bedeninin zindana sıkışmasını göze

³⁵ Yûsuf (12): 23.

³⁶ Yûsuf (12): 24-32.

³⁷ *Safvetü’t-Tefâsîr*, II, 50.

³⁸ Yûsuf (12): 33-35.

almıştır. Onun zindan yaşamını hür hayata tercihi insanlara ne için yaşadıklarının farkındalığını kazandırmaya yardımcı olmuştur. Hele ki ruh serbestliğinin de nefsin ve bedenın özgür bırakılması ile kazanıldığı zannedilen günümüzde nefsin ya da bedenin değil inanç şuuru ile ruhun serbestliğine kavuşmasının insanın asıl ihtiyacını karşılayan olduğuna dikkati çekmiştir. En belirgin olarak da engel olunamıyorsa günaha sevkeden veya meylettirebilecek insanlardan ya da ortamlardan uzak durmak gerektiğinin önemi ortaya koyulmuştur.

Onun, kadının kendisine apaçık davetiye çıkarması karşısında bundan kaçınarak Allah’a sığınması, kadına kendisine güzel muamelede bulunan ve onu himaye eden efendisinin iyiliğini hatırlatması, iyiliğe kötülükle karşılık veren nankör ve zalimlerin hiçbir zaman kurtuluşa eremeyeceklerini ifade etmesi de insanlar açısından günahla karşılaştıklarında düşünmeleri gerektiği hususları bir mesaj olarak barındırmaktadır. Bu hadise kişinin iyiliklere nankörlük ile karşılık vermemesini vurgulamaktadır. Hz. Yusuf bu sebeple iyiliğın gerçek sahibi Yüce Allah’a sığınmış, günah işleyerek ona karşı nankör olmaktan kaçınmış daha sonra kendisine yaptığı iyiliğe karşı efendisine kötülük edemeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü iyiliğın karşılığı iyilikten başka bir şey olmamalıdır.³⁹

Hz. Yusuf’un kadının çağrısına yanaşmamasının sebebi “*Andolsun ki kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı o da kadına meyledecekti. İşte böylece biz kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için burhan gösterdik.*”⁴⁰ ayetinde ifade edilmiştir. Bu demek oluyor ki, Hz. Yusuf da günah karşısında nefis mücadelesi vermiş ancak Rabbinin kendisine vermiş olduğu nimetleri, O’nun koymuş olduğu sınırları ve bu sınırları aşanların akıbetlerini hatırlamış, sarsılmaz imanından aldığı güç ve kuvvetli iradesi ile nefisine galip gelmiştir.

Ayrıca onun günah işlemeye sıkışmış bir durumda iken Allah’a sığınarak dua etmesi, duanın sadece dünya nimetleri ve musibetlerine karşı değil, günah karşısında çıkış yolu bulabilmek için de yapılmasının bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Çünkü nefis gınahtan ancak Allah’ı hatırlamakla uzak durabilir, insanın O’na nankörlük etmeyi istemeyişinin gayreti ölçüsünde terbiyeden geçirilebilir. Bu gayret Allah’ı anmak ve O’na sığınmakla

³⁹ “İyiliğın karşılığı iyilikten başka bir şey midir?” (Rahmân (55): 60).

⁴⁰ Yûsuf (12): 24.

artar. Çünkü kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.⁴¹ Allah'a sığınarak, O'nu anarak huzur bulan kalp günahattan uzaklaşır.

3.2.3. Hz. Yusuf'un Zindandan Çıkması İçin Sakiden İsteği

Hz. Yusuf, Kur'an'da hayat hikayesine en çok yer verilen peygamberdir. Müstakil bir sure içerisinde onun muhatap olduğu insan davranışlarından ibret verici pek çok sahne sunulmaktadır. Bunlardan birisi de efendisinin hanımının kendisini günaha çağırması olmuştur. O, kadının hiç dinmeyen ısrarı karşısında zindan hayatını daha hayırlı görmüş ve Rabbine bu yönde dua etmiştir. Sonuçta Yüce Allah duasına karşılık vermiş ve suçsuz olduğu bilindiği halde hapse atılmıştır.⁴² Bu durum Hz. Yusuf'un günah ortamından uzaklaşmak için uygun gördüğü yoldur. Zira suça meylinin istendiği bir ortamda zihinlerdeki sabitlik bunun gerekliliğini hissettirmiştir.

Hz. Yusuf, hapiste birkaç sene kaldıktan ve gerçek suçlular cihetinde ortalık durulduktan sonra kendisini aklayarak ve sahipleri tarafından suçun kabulünü sağlayarak zindandan çıkmayı amaçlamıştı. Kendisiyle birlikte zindana giren, rüyasını tabir ettiği ve kralın hizmetine döneceğini bildiği kişiye kralın yanında kendisinden bahsetmesini söyledi.⁴³ Haksız yere hapsedilerek zulme uğratılmış birisi olarak suçsuzluğunun ortaya çıkmasını istiyordu.⁴⁴ Sakinin krala kendisinden bahsetmesi durumunda kralın yapacağı müdahaleyi zindandan çıkmaya bir sebep olarak görmüştü.

Kur'an'da Hz. Yusuf'un sakiden bu istekte bulunmasının ardından bir süre⁴⁵ daha zindanda kaldığı haber verilmektedir. Uzun kalmasının sebebinin فَانْسَلِهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ ibaresi ile şeytanın unutturması olduğu zikredilmektedir.⁴⁶ Müfessirler, buradaki “ه” zamirlerinin kime raci olacağına göre Hz. Yusuf'un zindandan çıkamamasının sebebinin iki farklı görüş ile açıklamaktadırlar. Bu görüşlere göre zamirler ya Hz. Yusuf'a ya da sakiye

⁴¹ Ra'd (13): 28.

⁴² Bkz. Yûsuf (12): 23-34.

⁴³ Yûsuf (12): 41-42.

⁴⁴ *el-Muharreru'l-Vecîz*, III, 247. İlmi ve bulunduğu yeri ya da hem ilmi hem de haksız yere muamele görmesiyle birlikte zindanda bulunması veya kardeşlerinin yaptığı düşmanlığı krala bahsetmesini istemiştir. (*Bahru'l-Ulûm*, II, 163; *el-Muharreru'l-Vecîz*, III, 247.)

⁴⁵ Hz. Yusuf'un hapisanede, bu sözden önce beş sene, sonra yedi sene olmak üzere on iki sene kaldığı rivayet edilmiştir. Ayrıca toplam beş, yedi, on iki, on dört sene kaldığı da söylenmektedir. (*el-Muharreru'l-Vecîz*, III, 247; *Fethu'l-Kadîr*, III, 41.

⁴⁶ Yûsuf (12): 42.

racidir. Yani şeytan, Hz. Yusuf’a -sakiden efendisine kendisini anmasını talep ederken- Rabbini anmayı veya sakiye efendisine Hz. Yusuf’tan bahsetmesini unutturmuştur.⁴⁷

Hz. Yusuf’un Rabbini unuttuğu görüşü ile ilgili rivayetlerden en çok zikredilene Cebrail’in zindandayken Hz. Yusuf’a gelip “Ey peygamberlerin kardeşi, sana ne oldu ki ben seni bu asilerin arasında görüyorum. Ey temizlenenlerin en temizisi, Rabbinin selamı var” diyerek Yüce Allah’ın “Kulum benden haya mı ediyor da benden başkasından medet umuyor. İzzetim hakkı için onu zindanda birkaç yıl daha bırakacağım” mesajını ilettiği haberidir.⁴⁸ Ayrıca Hz. Peygamber’den aktarılan “*Yusuf, söylemiş olduğu sözü (beni efendinin yanında an) söylememiş olsaydı uzun süre hapiste kalmazdı.*”⁴⁹ ifadesi de bu görüşü tercih edenler için önemli bir kaynak olmuştur.

Ancak İbn Kesîr, Hz. Peygamber’den nakledilen bu son haberin senedini tenkit etmiştir. Süfyan b. Veki’nin zayıf bir ravi olduğu, haberin ravileri içindeki İbrahim b. Yezid ve el-Huzi’nin ise daha da zayıf oldukları ve bu haberin Katade ve Hasan’dan mürsel olarak rivayet edildiği, başka bir yerde mürsel haberler kabul edilse bile burada bu mürsel hadisin kabul edilemeyeceği açıklamasında bulunmuş ve unutkanın saki tarafından gerçekleştirildiği görüşünü tercih ettiğini belirtmiştir.⁵⁰

Unutan kişinin Hz. Yusuf değil saki olduğunu söyleyen bazı alimler, Yüce Allah’ın “*O ikisinden kurtulmuş olan uzun bir zaman sonra hatırlayarak dedi ki...*”⁵¹ buyruğunu bu görüşlerine delil olarak göstermişlerdir.⁵² Hatırlamanın olduğu yerde unutma da önceden gerçekleşmiş demektir. Zaten ilgili ayetlerde kralın bir rüya gördüğü, bu rüyanın yorumunu istediği, sakinin de bunun üzerine Hz. Yusuf’u hatırladığı anlatılmaktadır.⁵³ Dolayısıyla zikredilen ayetin sakinin Hz. Yusuf’u anmayı unuttuğunu belirtmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Hz. Yusuf’un Allah’ı anmayı unutmuş olduğu hususunun gerçekliği ise bu kadar kesin beyan edilememektedir. En doğru olan bunun bilgisinin sadece Allah katında olduğunu kabullenmektir. Şeytanın unutturduğu kişinin bilinmesi, Hz. Yusuf’un zindanda

⁴⁷ Meâlimu’t-Tenzîl, IV, 244; el-Muharreru’l-Vecîz, III, 247; Zâdu’l-Mesîr, IV, 227; Mefâtihi’l-Ğayb, XVIII, 147; el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân, IX, 195-196; Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, IV, 316-317.

⁴⁸ Bahru’l-Ulûm, II, 163; el-Vasît, II, 614; Meâlimu’t-Tenzîl, IV, 244-245; el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân, IX, 195-196.

⁴⁹ Mefâtihi’l-Ğayb, XVIII, 148; el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân, IX, 196.

⁵⁰ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, IV, 317.

⁵¹ Yûsuf (12): 45.

⁵² el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân, IX, 197.

⁵³ Yûsuf (12): 43, 45.

bir müddet daha kalmasının, kendisine bir uyarı mı yoksa doğru zamanın gelmesi için bir bekleyiş mi olduğu hususuna açıklık kazandırması açısından önemlidir.

Unutturulanın Hz. Yusuf olduğu görüşüne göre onun hapiste kalış süresinin uzaması, Yüce Allah'tan yardım istemeyip doğrudan kraldan medet umması ya da peygamber olarak Allah'tan başka hiçbir şeyi aracı yapamayacağı halde kralı isteğine aracı yaparak ondan yardım beklemesi sebepleriyle yorumlanmıştır.⁵⁴

Bu yorumlar Hz. Yusuf'un zindandan çıkmayı amaç edindiği ve bu konuda sabırsızlık gösterdiği gibi bir anlaşılmaya sebep olmaktadır. Halbuki Hz. Yusuf'un öncelikli amacı hapisten çıkmak değil kendisini aklamak, insanlara hatalarını göstererek gerçeğin sonunda ortaya çıkacağını bildirmektir. Nitekim kral, yaptığı rüya yorumunu beğenip yanına çağırdığında, Hz. Yusuf'un hemen çağrıya uyarak zindandan çıkmayıp sakiye *“Efendine dön de ona ellerini kesen o kadınların zoru neydi diye sor”* diyerek önce hapse girmesine sebep olan durumun iç yüzünün araştırılmasını istemesi bunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in, bu tavrını *“Eğer ben zindanda Hz. Yusuf'un kaldığı kadar uzun müddet kalsaydım davetçiye mutlaka icabet ederdim”*⁵⁵ ifadesiyle değerlendirmesi de gerçek amacın hapisten çıkmak olmadığını ve bu konuda güçlü bir sabır örneği gösterdiğini tasdiklemektedir.

Hz. Yusuf'un sakiye *“krala söyle beni hapisten çıkarsın”* demeyip, *“efendinin yanında beni an”* demesinde de, onun asıl amacının hapisten kurtulmak olmadığına işaret vardır. Zira o, gerçeğin ortaya çıkmasını ve böylece kendi suçsuzluğunun anlaşılmasını istemektedir. Ayrıca onun krala kendisinden bahsedilmesini istemesi hakkındaki kanaatimiz, kralı aracı olarak değil, zindandan çıkmaya bir vesile olarak gördüğü şeklindedir. Nitekim kul ister, Allah yaratır, fakat kul isteğin meydana gelmesi için gereken şartları iradesi ölçüsünde yerine getirmeye çalışır. Hz. Yusuf'un durumu da bir peygamber bile olsa bununla açıklanmalıdır. Yine Hz. Peygamber'in Uhud savaşında okçuları yerleştirmesinin de bu durum gibi olduğunu söyleyebiliriz. Peygamber olmaları dolayısıyla Yüce Allah sebepleri ortadan kaldırarak onlar için halkedebilir. Ancak onlar bile yaratmanın gerçekleşmesi için bir sebep düşünürler. Zira Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya'ya çocuk müjdesi verildiğinde kendilerinin ya da eşlerinin yaşlı olmaları sebebiyle buna şaşırılmışlardır. O halde Hz. Yusuf'un da krala kendisinden bahsedilmesini

⁵⁴ Mefâtihu'l-Ğayb, XVIII, 147.

⁵⁵ Müslim, İman 238 (I, 133).

istemesini, arzusunun meydana gelmesi için gösterdiği bir çaba olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.

İnsanın da talep ettiği şeyin gerçekleşmesi için dua etmekle birlikte, samimiyetini fiilleri ile göstermesi ve gerekiyorsa kuldan yardımcı olmasını istemesi meşru bir davranıştır. Zira Yüce Allah kullarının ihtiyaçlarını sebepler dahilinde yaratmaktadır. Dolayısıyla insanın da bu sebeplerin oluşması için gösterdiği çaba, talebindeki samimiyetin bir ölçüsü de olmaktadır. Yeter ki yaratıcının Allah olduğu unutulmasın ve yardım talep ettiği kişinin sebebe ulaşmada bir vesile olduğu anlayışından çıkılmasın.

3.2.4. Hz. Musa'nın, Hızır as.'ın Yanında Bulunmak İstemesi

Kur'ân'da Hz. Musa'nın Allah katından kendisine ilim verilen bir kul ile yaptığı yolculuktan bahsedilmektedir. Onların bu yolculuğa çıkmalarının başlangıcına neden olan gelişme, rivayetlerde iki şekilde ifade edilmektedir.

Bir rivayete göre Hz. Musa İsrailoğulları'na hutbe okumak için ayağa kalkmıştı. Kendisine insanların en alimi kimdir diye soruldu. Hz. Musa en alim benim diye cevap verdi. Bu hususta Allah en iyi bilendir diyerek ilmi Allah'a havale etmediğinden dolayı Allah onu uyardı. Ona “İki denizin birleştiği yerde kullarımdan biri var. O senden daha alimdir.” diye vahyetti. Hz. Musa “Ya Rabb, ona nasıl yol bulayım?” dedi. Kendisine “Zenbil içinde bir balık taşı, onu nerede kaybedersen o kulum oradadır” denildi.⁵⁶

Başka bir rivayete göre de Hz Musa, İsrailoğulları'ndan seçkin bir topluluk içinde bulunduğu sırada ona bir kimse geldi ve “Senden daha alim bir kimse biliyor musun?” diye sordu. Hz. Musa “Hayır bilmiyorum” dedi. Bunun üzerine Allah, Hz. Musa'ya “Hayır, kulumuz Hızır vardır” diye vahyetti. Hz. Musa da onunla buluşma yolunu talep edince Allah balığı onun için alamet yaptı. “Balığı kaybettiğin zaman dön, muhakkak sen ona kavuşacaksın” denildi.⁵⁷

Bu gelişmeler sonrasında Hz. Musa genç arkadaşına⁵⁸ “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım ya da uzun zaman gideceğim.” ifadesiyle bahsedilen kişiyi

⁵⁶ el-Buhârî, İlim 44 (I, 59), Tefsîru Sûreti'l-Kehf 2 (III, 254); Müslim, Fedâil 170 (II, 1847); et-Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 19 (V, 309).

⁵⁷ el-Buhârî, İlim 16 (I, 43), 19 (I, 44); Müslim, Fedâil 174 (II, 1852).

⁵⁸ Hz. Musa'nın genç arkadaşı Yuşa b. Nun'dur. Onun uzun süre Hz. Musa'dan ilim aldığı, onun hizmetinde bulunduğu, yüz on sene yaşadığı ve Hz. Musa'dan sonra yirmi yedi sene İsrailoğullarını yönettiği belirtilmektedir. (et-Tahrir ve't-Tenvîr, XV, 360.)

arama ve bulma konusundaki ısrarını belirtti. “Her ikisi denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde bir yol tutup gitmişti (Buluşma yerlerini) geçip gittiklerinde Musa beraberindeki gence ‘Kuşluk yemeğimizi getir bize, hakikaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza (epeyce) sıkıntı geldi’ dedi. Genç adam ‘Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. Onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu. Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti.’ dedi. Musa ‘İşte aradığımız o!’ dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler. Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.⁵⁹ Musa ona, ‘Sana öğretilenden bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı’ dedi. O, Musa’ya ‘Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin’ dedi. Musa ‘İnşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem’ dedi. O da ‘Eğer bana tabi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma’ dedi. Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindiklerinde o (Hızır) gemiyi deldi. Musa: ‘İçindekileri boğmak için mi onu deldin. Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın’ dedi. O ‘Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi’ dedi. Musa ‘Beni unuttuğum şeyle sorgulama, bana bu işimde zorluk çıkarma’ dedi. Yine yürüdüler, bir çocukla karşılaştılar, (Hızır) onu öldürdü. Musa ‘Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Doğrusu çok kötü bir iş yaptın’ dedi. O (Hızır) ‘Sana benimle beraberliğe sabredemezsin demedim mi?’ dedi. Musa ‘Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu tarafımdan (ileri sürebilecek) mazeretin sonuna ulaştın’ dedi. Bunun üzerine yine yürüdüler, nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak halk onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak üzere olan bir duvarla karşılaştılar. O (Hızır), hemen onu doğrulttu. (Musa) ‘İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın’ dedi. O (Hızır), ‘İşte bu benimle senin aramızın ayrılışıdır. Sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım’ dedi. ‘O gemi denizde çalışan birtakım yoksul kimselere aitti. Onu hasarlı hale getirmek istedim, çünkü onların

⁵⁹ "Orada kullarımızdan bir kul buldular" buyruğundaki kuldan maksat cumhurun görüşü ve sabit hadisler gereğince Hızır as.'dır. (el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, XI, 16.) Çoğunluk Hızır'ın salih kul olduğu görüşünü benimsemiştir. (İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, V, 183.) Ancak bu kıssadaki olaylardan, Hz. Musa'nın Hızır'a tabi olmasından, kendisine verilen rahmetin nübüvvet olduğundan, “ben bunu kendiliğimden yapmadım” sözünün

vahiy ile yaptığı anlamına geleceğinden hareketle onun peygamber olduğunu söyleyenler de olmuştur. (Mefâtihu'l-Gayb, XXI, 149-50.) Onun peygamberlik ile siddiklik arasında bir makamda bulunduğunu, bir bakımdan veli bir bakımdan peygamber olduğunu (Mehâsinu'-Te'vîl, XI, 4092.) ayrıca melek olduğunu söyleyenler de vardır. (el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, XI, 16.)

ilerisinde her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince annesi ve babası mümin insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Böylece Rablerinin onlara bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik. Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa aitti. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da salih bir insandı. Rabbin istedi ki, onların güçlü çağlarına ulaşsınlar ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.”⁶⁰

Hızır, Allah'ın kendisine öğrettiği özel ilim ile olayların asıl hikmetlerine göre hareket ediyordu. Hz. Musa ise, Allah'ın kendisine öğrettiği hükümler çerçevesinde hareket ediyor ve olayların iç yüzünü bilmediğinden dış görünüşüne göre karar veriyordu. Zaten Hızır bu bakımdan Hz. Musa'nın kendisiyle birlikte olduğu sürece gördüğü şeyler karşısında sabredemeyeceğini bildirmişti.

Onun “*İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin ki*” sözü, insan psikolojisinin niteliklerinden birine işaret etmektedir. Yüce Allah insanı öğrenme merakı taşıyan bir yapıda yaratmıştır. İnsan etrafında olup bitenleri, görüp işittiği şeyleri öğrenmeyi sever. Onun için yeni bilgiler öğrenmek amacıyla çok soru sorar ve araştırır. Anlamadığı şeyler gördüğü zaman hemen karşı çıkar ve itiraz eder ya da bir açıklama ister. İnsanın tabiatı, aklını ve düşüncesini işlevsiz kılarak yürümektedir. Onun için insan anlamadığı şeylere karşı sabretmez ve kavrayamadığı şeyler karşısında susmaz. Hızır insanın bu psikolojisini kavramış ve Hz. Musa'ya “*Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin*” demiştir.⁶¹

Allah gaybi hareketlerin bilgisine vukufiyetini Hızır'ın şahsında dile getirmiş ve bu kula atfedilen fiillerin teviliyle yani akıl ve duyunun kavramaktan aciz kaldığı gerçek anlamının ortaya konmasıyla birlikte insanoğluna varlık aleminin öteki yüzüne dair bir takım ipuçları vermiştir. Nesneler dünyasında olup biten olayların iç yüzünü idrak hususunda rasyonel ve mantıksal verilerin yeterli olmadığını bu örnekle göstermiştir.⁶² Ezeli ve ebedi ilim sahibinin bütün mevcudatı kapsayan bilgisi ile yarattığı hadiselerin hikmetini zahire hükmedebilen sınırlı mantıki ilmi ile kavrayamayacağını sebepler

⁶⁰ Kehf (18): 60-82.

⁶¹ Salah Abdulfettah Halidi, *Kur'ân Öyküleri*, II, 202.

⁶² Mustafa Öztürk, “Bilge Kul Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitozu”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14-15, Samsun 2003, s. 251-252.

vasıtasıyla ona göstererek bu ilmin yetmediği zamanlarda ezeli bilgi sahibinin ilmine sığınmak gerektiğini öğretmiştir.

Çünkü insan daha önce zihni ve tecrübi olarak bilfiil yaşamadığı bir olayla karşılaştığında itidalini kaybedebilmektedir. Bu sebeple aceleci olmamalı, her işin neticesini sabırla beklemelidir. Yüce Allah'ın her yaratışında bir hikmet vardır. Şer zannedilen işlerde hayır, hayır zannedilen işlerde de şer olabilir. Fakat insanlar zahire bakarak bunu idrak etmekte zorlanır. Nitekim Yüce Allah bu durumu ilahi kelimasında “... Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁶³ ifadeleriyle belirtmektedir. İşte Kur'ân bu üç olayın arka planını bize açıklayarak meselelerin iç yüzünü anlamadan peşin hükümlü davranmamak gerektiğini bizlere göstermektedir. Olayların perde arkasındaki hikmetler zamanla mutlaka ortaya çıkacaktır. Öyleyse insan iradesi dışında meydana gelen olayları hayra yorup mukadderatı hakkında Allah'a sığınmalıdır.

Gemiye hasar verilmesi, çocuğun öldürülmesi⁶⁴ ve yıkık duvarın ücret alınmadan doğrultulması, meydana geldiği sırada zahiren şer olan veya uygun görünmeyen ancak ilerisi için hayra tekabül eden üç temsili hadisedir. Bunlardan, küçük zararların büyük belaları defedebileceği, kaybedilen şeylere karşılık tesellinin daha iyisi ile mükafat bulunacağı ya da ihtiyaç durumunda bazı insanlardan karşılık görülmediğinden dolayı başka birilerine yapılacak yardımdan geri durulmaması gerektiği gibi sonuçlar çıkarmamız mümkündür.

Ayrıca Hz. Musa'nın bu bilgi peşinde giderken gerek yolculuk esnasındaki ilmi çabası gerek bu ilmi kendisinden aldığı Hızır'a karşı davranışı; alimin ilmini arttırmaya çalışması, ilim öğrenmek için bir takım zorluklara göğüs gerebilmesi, kendisinden ilim aldığı hocaya karşı edep ve tevazü ile davranıp gerektiğinde özür dileyebilmesi gibi benimsenmeye değer ahlaki özellikleri de hatırlatmaktadır.

⁶³ Bakara (2): 216.

⁶⁴ İmam Kelbî'ye göre o çocuk eşkiyalık yapıyor, halkın malını gasbederek ebeveynine getiriyordu. Bazılarına göre ise, halka zulmeder, bu yüzden anasını babasını çok üzdi. Anası babası, çocuklarının zararından ve halkın şikayetinden usanmışlardı. Rivayete göre Hızır as. bu çocuğu öldürdükten sonra Allah anasına babasına bir kız çocuğu vermiştir. O kız çocuğu da bir peygamber ile evlenmiş, bu evlilikten bir peygamber dünyaya gelmiş, o peygamber vasıtası ile Yüce Allah bir kavmi hidayete erdirmiştir. (*Bahru'l-Ulûm*, II, 308-309.)

Son olarak söylememiz gerekir ki, Hz. Musa için Hızır'ı bulmak çok zor olmamıştı. Çünkü Yüce Allah, Hz. Musa'yı ilim öğrenmesi için Hızır'a gönderirken ona rahmetinin bir yansıması olarak yol göstermiş, bulunacağı yeri ve bu yerin işaretlerini önceden bildirmişti. Hz. Musa da bu gaybi desteğin yardımıyla sonuca kolaylıkla gitmiş, takip ettiği izlerle ilm-i ledün sahibi olan Hızır'a ulaşmıştı. Ama ulaşmakla iş bitmemiş, asıl zorluk onunla buluştuktan sonra başlamıştı. Daha üç adımda Hz. Musa'nın sabırsızlığı bu birlikteliğin sonunu hazırlamıştı. Bu gelişme Hızır'ı bulmanın kolay ama Hızır'la yürümenin ise zor olduğu gerçeğini bizlere idrak ettiriyordu.⁶⁵ Ancak Hz. Musa bu gerçeğin idrakinde olarak Hızır as.'ın yanında kalma konusunda ısrarcı olmuştu. Buna mukabil de ezeli ve ebedi ilmin karşısında beşerî ilmin sınırlılığı belirtilerek ona kendi konumu gösterilmişti. Ayrıca mevcut ilmini pratikte ona yaşatarak olayların arka planını göremediği durumlarda sabretmeyi bilmesi gerektiği öğretilmişti.

3.2.5. Musa'nın Levhaları Yere Bırakması ve Kardeşi Harun'u Sorgulaması

Yaşadığımız hayat süresince çeşitli imtihanlarla sınanırız. Bu sınanma vesilesi nimet ya da nimetsizlik, insan, herhangi bir musibet vb. olabilir. Sınanmaya vesile olan şey ne kadar büyükse, kişi o ölçüde iradesini zorlamalıdır. Bunlarla karşılaştığı ilk anda sabretmeyi, soğukkanlılığını korumayı bilmelidir. Aksi takdirde kendisine yapılan haksızlık, yanlışlık karşısında haklı olmasına rağmen sinirli anında şuursuzca yaptığı hareket sebebiyle pişman olabilir. Nitekim kendisinden sonra buzağıya tapan kavmini gördüğü an sinirlenen Hz. Musa'nın öfkesi sebebiyle elindeki levhaları yere bırakıp kardeşi Harun'u sorgulaması hareketinin ardından Yüce Allah'tan bağışlanma istemesi Kur'an-ı Kerim'de bu hususa örnek mahiyetinde anlatılan haberlerden biri olmuştur. Bu sebeple çalışmamızda konuya ayrıca yer vermeyi ve bu hususla ilgili bir takım çıkarımlarda bulunmayı uygun görmekteyiz.

Hz. Musa, aralarından otuz gün ayrılacağı üzere kavmi ile sözleşmişti. Ancak otuz güne on günlük bir süre daha eklendi. Uzayan bu süreç içerisinde İsrailoğulları'nın üzerinde sözü geçenlerden Samiri,⁶⁶ kavmine Firavun'un hanedanından almış oldukları süs

⁶⁵ Necmettin Şahinler, *Hz. Musa ile Yürümek*, İnsan yay., İstanbul 2009, s. 132.

⁶⁶ İbn Abbas, Samiri'nin ineğe tapan bir topluluktan olduğunu, Mısır topraklarına gelince zahiri itibarıyla İsrailoğulları'nın dininden göründüğünü ancak kalben ineklere tapma duygusunu taşıdığını söylemektedir. (*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XI, 233; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 306.)

eşyalarının kendilerine haram olduğunu ifade ederek onları getirip yakmalarını söyledi.⁶⁷ Bunun üzerine İsrailoğulları yanlarında ne kadar zinet eşyası varsa hepsini Samiri'ye getirdiler. Samiri, süs eşyalarını ateşe attı ve onlardan böğüren bir buzağı yaptı. Bir görüşe göre rüzgar görecektir delikler sayesinde buzağı sesine benzer bir ses çıkarıyordu.⁶⁸ Başka bir görüşe göre Cebrail as.'ın izinden bir avuç toprak alıp onun üzerine atması⁶⁹ ile canlanmıştı.⁷⁰ Ardından Samiri, “*Ey kavmim, Musa'nın da sizin de ilahınız budur*” diyerek onları bu buzağıya tapmaya teşvik etti.⁷¹ Harun as.'ın “*Ey kavmim siz bununla fitneye düşürülmüş oldunuz. Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır. Şu halde bana uyun ve emrime itaat edin*”⁷² diyerek uyarmasına rağmen kavmi onu dikkate almadı ve buzağıya secde ederek tapmaya başladı. Yüce Allah bu durumu Hz. Musa'ya “*Biz senden sonra kavmini fitneye düşürdük ve onları Samiri saptırdı.*”⁷³ diyerek haber vermiştir.

Tevratta kavmi aldatan ve buzağıyı yapanın Harun as. olduğu anlatılmaktadır. Buna göre İsrailoğulları Hz. Musa'nın geciktiğini görünce Harun as.'ın yanına gitmiş ve ondan kendileri için bir ilah yapmalarını istemiş, Harun as. da altın süs eşyalarını toplatarak onlardan bir buzağı yapmıştır.⁷⁴ Ancak Kur'an'da, kavmi aldatanın Samiri olduğunun açıkça zikredilmesi bu naklin yanlışlığını beyan etmektedir.

Hz. Musa Tur dağından döndüğü zaman kavminin buzağıya tapmasından dolayı⁷⁵ üzgün ve kızgın olarak “*Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız*”⁷⁶ diyerek elindeki levhaları yere bıraktı, bir yoruma göre bu olayda kusurlu olduğunu düşündüğü ve halkın Samiri'ye aldanarak buzağı heykeline tapmasına göz yumduğunu zannettiği⁷⁷ kardeşi Harun as.'ı, başından tutarak kendisine doğru çekti.⁷⁸ Bu davranışının bir sebebinin de

⁶⁷ İsrailoğulları'nın süslandikleri ve bu maksatla Kıptiler'den süs eşyalarını ödünç aldıkları bir bayramları vardı. Yüce Allah, İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkartıp Kıptileri de suda boğunca bu süsler ellerinde kalmıştı. (*Bahru'l-Ulûm*, II, 352; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 284.) Başka bir yoruma göre İsrailoğulları Mısır'dan çıkmak istedikleri gece Kıptilere bir düğünleri veya toplantıları olduğu izlenimlerini vererek bu süs eşyalarını ödünç olarak almışlardı. (*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 284.)

⁶⁸ *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 221; *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXII, 103.

⁶⁹ Tâhâ (20): 96.

⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 306; III, 473; *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 244.

⁷¹ Tâhâ (20): 88.

⁷² Tâhâ (20): 90.

⁷³ Tâhâ (20): 85.

⁷⁴ Çıkış, 32: 1-4.

⁷⁵ *Câmiu'l-Beyân*, IX, 71.

⁷⁶ A'râf (7): 150.

⁷⁷ *Fethu'l-Kadîr*, II, 353. Ayrıca bkz. Tâhâ (20): 92-93.

⁷⁸ Hz. Musa'nın, kardeşinin başından tutarak kendisine doğru çekmesi ile ilgili olarak; Hz. Musa'nın Harun as.'a levhaların üzerlerine indirilmiş olduğunu gizlice bildirmek istediği –Tevrattan önce bu levhaları İsrailoğulları'ndan gizlemek istediği–, Hz. Harun'un da buzağı hakkında yaptıkları şeylerde İsrailoğulları ile

kardeşinin, vuku bulan olayları kendisine gelip anlatmaması olduğu zikredilmiştir. Çünkü Hz. Musa böyle bir durumda geri dönüp kavmini yaptıklarından çevirecek, onları düzeltecekti.⁷⁹ Zira Hz. Musa Yüce Allah'ın bize naklettiği şekilde kendisini “*Sen kavmimin içinde benim halifem ol, ıslaha çalış ve müfsitlerin yoluna tabi olma*”⁸⁰ sözleriyle uyarmıştı. Hz. Musa, Harun as.'ın aralarında kalıp onları bu batıl hareketlerinden alıkoymak için yeterince çabalamadığını düşünerek⁸¹ “*Ey Harun, sana ne engel oldu da bunların dalaletle düştüklerini gördüğün vakit peşimden gelmedin? Emrime asi mi oldun?*” demişti.⁸²

Harun as., Hz. Musa'nın bu haline karşılık onun öfkesini yatıştırmak ve kendi kusuru olmadığını ortaya koyarak halini arzetmek için “*Ey annemin oğlu, saç ve sakalımı yolma, ben senin 'İsrail oğulları arasına ayrılık düşürdün, sözümü tutmadın.' demenden korktum.*”⁸³ “*Ey annemin oğlu, bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve nerede ise beni öldüreceklerdi. Sen de böyle davranarak düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle beraber tutma*”⁸⁴ dedi. Hz. Musa öfkesi dinince elinden bıraktığı levhaları tekrar yerden aldı,⁸⁵ kardeşini incitecek sözler söylediğinden kendisi için, yerine halifesi olarak görev yapan kardeşinin bu esnada meydana gelen muhtemel kusurlarından dolayı da kardeşi için⁸⁶ “*Ey Rabbim beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmete kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin*”⁸⁷ diyerek bağışlanma isteğinde ve duada bulundu.

Tur dağında Rabbi ile konuşmasının heyecanı ve gelen vahyi paylaşma arzusu içindeyken Hz. Musa'nın, aralarından ayrılmasının üzerinden az bir süre geçmesine rağmen geri döndüğünde kavmini sapıtmış bir hal üzerinde bulduğu durumunu düşünmemiz, onun bu halini ve davranışını bizler açısından daha anlaşılır kılmaktadır. O, Allah'ın emirlerini kavmine böyle sapıtmış bir hal üzere oldukları durumdayken aktaramazdı. Dolayısıyla kavmine karşı öfkeli de bir hal içerisinde elindeki levhaları yere bırakıp onların bu değişikliğe nasıl ulaştığını ve bu durumda kavmine halef olarak bıraktığı

birlikte bir meyil taşıdığı düşüncesine sahip olduğu, Hz. Harun'un durumunun ne olduğunu bilmek için böyle bir harekette bulunduğu yorumları yapılmıştır. (*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 289)

⁷⁹ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 290.

⁸⁰ A'râf (7): 142.

⁸¹ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 237.

⁸² Tâhâ (20): 92-93.

⁸³ Tâhâ (20): 94.

⁸⁴ A'râf (7): 150.

⁸⁵ A'râf (7): 154.

⁸⁶ *el-Keşşâf*, II, 512.

⁸⁷ A'râf (7): 151.

kardeşinin çabasının neden yetersiz kaldığını öğrenmek amacıyla onu sorguladı. Üzgünlük ve öfkenin bürüdüğü bir hal üzere olması davranışlarını daha sert yönlendirmesine sebep olmuştu. Ancak Harun as.'ın verdiği cevap Hz. Musa'yı tatmin etmiş olacak ki Yüce Allah'tan kendisi (Hz. Musa) için de bağışlanma dilemişti.

Yüce Allah bu örnek ile Hz. Peygamber'in muhatap olduğu çeşitli insan tiplerine karşı davranış modeli oluştururken dikkat etmesi gereken hususları dolaylı olarak hatırlatıyordu. Zira Hz. Peygamber döneminde irtidad edenlerin sayısı fazla olmamakla birlikte kendilerine karşı teyakkuz halinde olmayı gerektiren çok sayıda münafık mevcuttu. Müslümanların arasına fitne sokmak için çeşitli tuzaklar kuruyorlardı. Hz. Musa'nın bu davranışının ve sonunda bağışlanma istediğinin anlatılması ile onların tutumlarına karşı öfkeden uzak, kontrollü davranışlar sergileyerek ilgili kişileri dinledikten sonra bir hükme varmanın gerekliliği hatırlatılmıştır. Nitekim *“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi...”*⁸⁸ ayetiyle de doğrudan kaba davranışın bir çözüm olmamasının yanı sıra birlikte insanların uzaklaşmasına sebep olacağı, buna karşılık yumuşak davranmanın ise insanlar arasında yakınlaşmayı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Bizlere bakan yönüyle de Hz. Musa'nın bu tasarrufları, öfkeliyken bir iş yapma, karar veya hüküm verme gibi davranışlardan kaçınmanın kişi için zararları önleyeceği cihetinde yönlendirici bir örnek olmuştur. Zira kişinin doğru olması, onun muhatabına karşı dilediği tasarrufta bulunma salahiyeti vermemektedir. Kişi, çabalarının karşılık bulmadığını veya emeklerinin boşa çıktığını düşündüren bir durum ile karşılaşabilir. Böyle bir durumda öfkesini yenerek sakin olması, durumun sebebini anlamaya çalışması ve zahire bakarak önyargı ile yaklaşım kimseye sorumluluğu yüklememesi, durumun gerçek yüzünü ortaya çıkarma ve bu süreç içerisinde isabetsiz bir davranış sergilememe hususunda kişiye fayda sağlayacaktır.

3.2.6. Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı'nda Okçuları Yerleştirmesi

Hz. Peygamber sadece peygamber olarak değil, aile reisi, devlet başkanı veya ordu komutanı gibi üzerinde taşıdığı her sorumlulukta bizlere eşsiz örnekliğini göstermiştir. Ordu komutanı olarak her savaş esnasında başarı elde etmek için en uygun olan stratejiyi

⁸⁸ Âli İmrân (3): 159.

uygulamaya çalışmıştır. Uhud savaşı esnasında okçuları uygun yerlere koyması da bu savaş için uygulanacak stratejinin bir parçasıdır.

Uhud savaşı günü Hz. Peygamber müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için sabah erkenden ailesinin yanından ayrılmıştı.⁸⁹ Uygun gördüğü mevzilere elli kişilik okçu grubunu yerleştirerek onlara “Bizi kuşların kaptığını bile görmüş olsanız ben size haber gönderinceye kadar sakın yerinizi terk etmeyin. Bizim onları bozguna uğratıp yendiğimizi görerseniz bile ben size bir haberci iletinceye kadar sakın şu bulunduğunuz yerden ayrılmayın.” diye emretti. Fakat müslümanların galip geldiklerini görünce onlardan birçoğu yerlerini bırakıp ganimet toplamaya koyuldular. Hz. Peygamber, onları arkalarından geri çağırıyordu. Ancak Hz. Peygamber’in beraberindeki on iki kişi hariç diğerleri yerlerini terk etmişlerdi. Müşrikler okçuların yerlerini terk ettiklerini görünce arkadan hücumla geçtiler ve müslümanların dağılmalarını sağladılar. Akabinde müslümanlardan yetmiş kişi şehit edildi. Böylece Hz. Peygamber’in emrine muhalefet sebebiyle felakete düşülmüş oldu.⁹⁰

Yüce Allah o sırada onlardan ganimet peşine gidenler ve geride kalanlar olarak kimisinin dünyayı, kimisinin de ahireti istemiş olduğunu açığa vurdu. Yerlerini terk edip hezimete sebep olmalarına rağmen onları affettiğini bildirdi. Ancak Hz. Peygamber’in emrine itaatsizlik göstermekle birlikte arkalarından çağırmasına rağmen dönüp bakmamalarına karşılık onlara üzüntü üstüne üzüntü⁹¹ verdiğini de belirtti.⁹²

Hz. Peygamber’in okçuları mevzilendirmesi onun tevekkül anlayışını bizlere göstermektedir. Zira o, uygun yöntemin uygulanmasının ve tedbirlerin alınmasının Yüce Allah’ın başarıya vesile yapacağı sebepler olduğu bilgisiyle böyle bir tasarrufta bulunmuştur. Sebeplere uyulmasının önemi ise okçuların Hz. Peygamber’in emrine itaat etmemeleri sonucunda hezimete uğramaları ile gösterilmiştir. “*Halbuki Yüce Allah onların yardımcısıydı.*”⁹³ Fakat onların bir kısmı bu vesileyi ve tevekküllerini bırakarak yardımın kendilerine ulaşmasını engellemişlerdi. Zaten müminlerin ancak Allah’a tevekkül etmeleri

⁸⁹ Âli İmrân (3): 121.

⁹⁰ el-Buhârî, Cihad 164 (II, 368). Ayrıca bkz. el-Buhârî, Megâzî 17 (III, 102); Ebû Dâvud, Cihad 106.

⁹¹ Allah’ın onlara verdiği iki üzüntünün öldürülme ve yara alma ile Hz. Peygamber’in öldüğüne dair yayılan yalan haber ya da onların kaçırdıkları zafer ve ganimet ile öldürülme ve yara alma olduğu yorumları yapılmıştır. (*el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, IV, 239.)

⁹² Âli İmrân (3): 152-153.

⁹³ Âli İmrân (3): 122.

gerektiğinin söylenmesi⁹⁴ de onların hezimete uğramalarının sebebi olan bu tevekkül eksikliğine atfedilen bir hatırlatma olmuştu.

Kısacası Hz. Peygamber'in bu tasarrufunu ve okçuların bu tasarruf üzerindeki olumsuz etkilerini değerlendirecek olursak, ortak çaba gerektiren işlerde bireylerin her birinin işin sonucunu etkileyeceği dolayısıyla ilgili bulunan herkesin zaafiyetten uzak zahiri çaba göstererek, her şeyden önce Allah'ın rızasına yönelerek ve yalnızca ondan yardım isteyerek işlerin tamamlanmasına katkı sağlaması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz.

3.3. Fiil Sonunda İlahi Müdahaleye/Hitaba Muhatap Olan Fiili Tasarruflar

3.3.1. Hz. Adem'in Yasağı İşlemesi

İnsanların kötülük cinsinden yaptıklarını süslü gösteren⁹⁵ ve onları doğru yoldan saptırıcı⁹⁶ olan şeytanın apaçık bir düşman olduğu⁹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok ayetinde vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra şeytanın bir insanı fiili olarak kandırması, tek kıssa halinde anlatılmaktadır. Bu kıssadaki insanın, yaratılmış ilk insan olması bizim için bir ibrettir. Zira insan hiçbir zaman başıboş bırakılmamıştır. İnsanlık tarihinde hep bir imtihana tabi olma hali mevcuttur. İmtihana vesile olan şey ne olursa olsun mücadele hep şeytanladır. Hz. Adem ve eşinin dikkatli olmaları konusunda uyarıldıkları şeytanın, kendilerine sadece düşman olduğunun imtihan öncesinde haber verilmesi⁹⁸ de bu sebeptir.

Kıyamete kadar sürecek olan şeytanla mücadelenin ilk örneği Hz. Adem ve Havva ile verilmiştir. Yüce Allah, Hz. Adem ve eşine cennette yerleşmelerini, orada diledikleri yerde ve bol bol yemelerini, ancak bir ağaca yaklaşmamalarını emretmiştir.⁹⁹ Şeytan bu yasaklamanın sebebini, Allah'ın melek olmalarını veya cennette ebedi kalmalarını istemeyişi ile açıklayarak¹⁰⁰ onların iyiliklerini istediği konusunda yemin etmiş¹⁰¹ ve Allah'ın yasak kıldığı ağacı sonsuzluk ağacı olarak tanıtarak¹⁰² onları yanıltmıştır. Hz.

⁹⁴ Âli İmrân (3): 122.

⁹⁵ Enfâl (8): 48.

⁹⁶ A'râf (7): 22; Yûsuf (12): 5; Kasas (28): 15; Fâtır (35): 6.

⁹⁷ Yâsîn (36): 60.

⁹⁸ Tâhâ (20): 117.

⁹⁹ Bakara (2): 35, A'râf (7): 19.

¹⁰⁰ A'râf (7): 20.

¹⁰¹ A'râf (7): 21.

¹⁰² Tâhâ (20): 120.

Adem ve eşi şeytanın iğvaları sonucunda bu yasağı ihlal etmişlerdir. Ağacı tattıklarında ikisinin de ayıp yerleri açılmış¹⁰³ böylece şeytan onları içinde bulundukları durumdan çıkarmıştır.¹⁰⁴ Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Adem, eşi ve şeytana hitaben “*Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır.*”¹⁰⁵ diye buyurmuştur. Sonrasında Hz. Adem, Rabbinden bazı kelimeler öğrenip Allah’a yönelmiş ve Allah da tevbesini kabul etmiştir.¹⁰⁶

Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Adem ve eşinin bol bol yiyebileceklerini söylemekle birlikte orada bulunan bir ağaca yaklaşmamalarını da öğütlemektedir. Buradaki “bol bol” ifadesi onlar için kendilerini yormayan rahat geçim veya rahat yaşam anlamlarına gelmektedir. Mücahid, bunun hesap sorulmayan bir yaşam olduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁷ Bir de bu hesap sorulmama, yasak ağaca yaklaşmamak ile şarta bağlanmıştır. Müfessirler, yasak ağacın cinsini, kafur,¹⁰⁸ üzüm, incir, hurma ağaçları, başak, sevgi ağacı¹⁰⁹, ilim¹¹⁰ ve meleklerin ondan yediği sonsuzluk ağacı¹¹¹ olarak beyan etmişlerdir. Ancak bu konudaki en güzel yorum Taberî’ye aittir. O, yasaklanan ağacın hepsinden olabileceğini ancak Allah’ın Kur’ân-ı Kerîm’de hangi ağaç olduğunu açıklamadığını, bu sebeple de onu bilmenin zaruri olmadığını dolayısıyla bunu bilen ya da bilmeyen kimsenin kendisine fayda veya zarar vermeyeceğini söylemiştir.¹¹²

Şeytanın Hz. Adem’i hangi yolla aldattığı da, müfessirlerin farklı görüşler naklettiği hususlardandır. Zira şeytan önceden cennetten kovulmuştu. O halde cennette olan Hz. Adem ve eşini kandırmak için onlara nasıl ulaşmıştı? Cennetin kapısının önünden onlara seslenerek mi, cennete yılanın ağzında veya karnında saklanarak girmesi ile mi¹¹³ yoksa İbn İshak’ın belirttiği üzere bizlere görünmeden yaklaştığı gibi mi?¹¹⁴ Şunu söylemek

¹⁰³ A’râf (7):22, Tâhâ (20): 121.

¹⁰⁴ Bakara (2): 36, Tâhâ (20): 121.

¹⁰⁵ A’râf (7): 24, Tâhâ (20): 123.

¹⁰⁶ Bakara (2): 37.

¹⁰⁷ *Câmiu’l-Beyân*, I, 299-300.

¹⁰⁸ *el-Bahru’l-Muhît*, I, 309.

¹⁰⁹ *Câmiu’l-Beyân*, I, 300-2; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 112-113.

¹¹⁰ *el-Muharreru’l-Vecîz*, I, 127; Ebû İshak Ahmed el-Ma’ruf es-Sa’lebî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve’l-Beyan*, (tah. Ebû Muhammed b. Âşûr), Daru İhyau’t-Turasi’l-Arabiyye, Beyrut, 2002, I, 182.

¹¹¹ *el-Bahru’l-Muhît*, I, 309.

¹¹² *Câmiu’l-Beyân*, I, 302-303.

¹¹³ *Mefâtihu’l-Ğayb*, III, 15; *Medâriku’t-Tenzîl*, I, 43.

¹¹⁴ *Câmiu’l-Beyân*, I, 305, 308-9. Bu ihtimaller Hz. Adem’in imtihanını verdiği cennetin uhrevi cennet olması durumundadır. Klasik tefsirlerde nakledilen görüşler uhrevi cennet olduğu yönündedir. Fakat günümüz müfessirlerine baktığımızda bu cennetin dünyada olduğu yaygın bir kanaattir. (*Yüce Kur’ân’ın*

gerekir ki, ateşten yaratılan şeytanın, bizler için kullanılan anlamdaki vücuttan hâlî olması, onun yılanın ağzına veya karnına saklandığı girişimini anlamsız kılmaktadır. O, Hz. Adem veya eşi için saklanmamıştır ki madden görünmez olmak istesin. Allah'ın onu görememesi zaten mümkün değildir. Bunlar arasından bize yakın gelen görüş, şeytanın Hz. Adem ve eşine görünmeden yaklaşarak, insanları şimdi aldattığı gibi aldatmış olmasıdır. Ancak bu hususta söylenecek olanlar da yorum olmanın ötesine geçmeyecektir.

Şeytan hangi yolla yapmış olursa olsun sonunda Hz. Adem ve Havva'yı kandırabilmiştir. Allah da bu hatanın sonucu -aslında amacı- olarak onları yeryüzüne indirmiş ve *“Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır”* hitabına muhatap kılmıştır. Yani Yüce Allah, onlara karar kılacakları fiilleri için cennetin yanı sıra dünyada da ölünceye veya kıyamet kopuncaya kadar¹¹⁵ yerler ve evler vereceğini bildirmiştir.¹¹⁶

Hz. Adem ve eşi unutmalarının sonucunda yapmış oldukları hatanın farkına varmışlar ve *“Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer sen bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz”*¹¹⁷ diyerek¹¹⁸ Allah'tan af dilemişlerdir.

Yüce Allah, Hz. Adem'in tevbesini kabul etmiş ve ona doğru yolu göstermiş, hatta onu peygamber seçerek de mükafatlandırmıştır. Böylece tevbenin de bağışlanmanın da ilk kapısı insanlığa açılmıştır. Şüphesiz ki, Yüce Allah'a karşı ilk hata yapan Hz. Adem değildi ama ilk bağışlanan o olmuştu. Öncesinde şeytan itaatsizlik etmişti. Fakat şeytan itaatsizliğinin sonunda hem tevbe etmemiş hem de günahında ısrar ederek mühlet istemişti. Ona mühlet verildi ancak ebedi azap da bildirildi. Allah'a karşı hata işlemiş iki ayrı varlık, ayrı tinet ve ayrı son. Şüphesiz ki bu sonlardaki farklılığın sebebi hatadan sonraki tutumlardaydı. Zira *“Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder, sonra da Allah'tan*

Çağdaş Tefsiri, I, 145-147; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2003, I, 337-338.)

¹¹⁵ *Câmiu'l-Beyân*, I, 312; *Medâriku't-Tenzîl*, I, 44; *Rûhu'l-Meânî*, I, 237.

¹¹⁶ *Câmiu'l-Beyân*, I, 312. Süddî, “bekleme yeri” nin “kabir” olduğunu söylemiştir. (*ed-Durru'l-Mensûr*, I, 295, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, I, 108.)

¹¹⁷ A'raf (7): 23.

¹¹⁸ Hz. Adem'in Allah'a tevbe ederken kullandığı söylenen kelimeler hakkında pek çok nakil vardır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. *Câmiu'l-Beyân*, I, 313-315; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 116; *el-Muharreru'l Vecîz*, I, 130-131; *Medâriku't-Tenzîl*, I, 44, *Meâlimu't-Tenzîl*, I, 65; *Fethu'l-Kadîr*, I, 170-171.) Bunlardan biri de, A'râf suresi 23. ayette geçen kelimeler olduğunu belirten nakildir. Nitekim bunlar arasında tercihe şayan olan Hz. Adem'in bu kelimelerle tevbe ettiği görüşüdür. Çünkü Taberî'nin de söylediği gibi bu görüşün ayete dayandırılmasına karşılık diğer görüşler güvenilen delillere dayandırılmamaktadır. (*Câmiu'l-Beyân*, I, 316.)

mağfiret dilerse Allah'ı çok yarlıgayıcı ve esirgeyici bulacaktır."¹¹⁹ Hz. Adem ve eşi de tevbeleri sayesinde çıkarıldıkları cennete yeniden girmeyi hak edeceklerdir.

Hz. Adem, günahını itiraf etmesi, hatasından dolayı pişmanlık duyması, nefsinin kınaması, Allah'a tevbe etmesi ve O'nun rahmetinden ümidini kesmemesi sayesinde mutluluğa kavuşmuştur. Şeytan ise günahını kabul etmemesi, hatasından dolayı pişmanlık duymaması, kendine kızacağı yerde azgınlığına Allah'ın sebep olduğunu iddia etmesi, Allah'ın rahmetinden umudunu yitirmesi ve tevbeye yanaşmaması sebebiyle bedbaht olmuştur.¹²⁰

Ne kadar kaçınmaya çalışırsak çalışalım bizler de zaman zaman kendimizi hata içerisinde bulmaktayız. İşlediğimiz her bir hata ve günah Hz. Adem misali bizi de cennetten uzaklaştırmaktadır. Ancak yine Hz. Adem gibi suçumuzu itiraf eder, yaptığımızdan pişmanlık duyar, girdiğimiz şeytan yolundan hemen Hz. Adem'in yoluna dönerek Rabbimiz'e sığınır ve halimizi ıslah edersek, tevbelerimiz sebebiyle cennete yaklaşmış oluruz. Günah işleyen insanın karamsar olmaması için Allah tevbe gibi bir kapı açmaktadır. "Çok günah işledim, artık benim temizlenme imkanım yok" diyerek ümidini yitiren kötümser bir insanın tutumu Kur'an-ı Kerim'e göre yanlıştır. Allah bu yanlışlığı ortadan kaldırmak için, tevbeleri kabul edeceğini beyan etmektedir.¹²¹ Hz. Peygamber de "Her insan hata eder, hata edenlerin en hayırlıları tevbe edenlerdir"¹²² sözüyle ümit vermektedir.

Yüce Allah tevbeleri kabul edeceğini, bağışlayacağını bildirmektedir. Bu demek oluyor ki hatayı işledikten sonra tevbe ile bir nevi yaptığımız kötülükten arınmış oluyoruz. Ancak bu tertemiz kılındığımız anlamına da gelmiyor. Nitekim Hz. Adem hata işlememe hakkında tecrübeye sahip değildi. Hatanın nasıl bir şey olduğundan bile habersizdi belki. Ama o bile hatasından dünya hayatına geçiş ile arındırıldıysa kendimiz için Allah'tan tertemiz kılınma müsamahasını beklememiz yersiz olacaktır.

Bu açıdan baktığımızda, hata ve günahlar karşısındaki tutumumuzda Kur'an-ı Kerim'in bize gösterdiği havf ve reca dengesini iyi bir şekilde özümsememizin elzem

¹¹⁹ Nisâ' (4): 110.

¹²⁰ Hak Dini Kur'an Dili, III, 2143.

¹²¹ Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, I, 344.

¹²² İbn Mâce, Zühd 30 (II, 1420); et-Tirmizî, Sıfatul-Kıyâme 49 (IV, 659).

olduğunu görüyoruz. Bu denge, hatayı işlememek için havf, işlenmesi durumunda da tevbe ve reca ile sağlanmaktadır.

Hız. Adem ve eşinin bu kıssası, onların zürriyetlerinin dünyada yaşadıkları imtihan sürecinin özeti gibidir. Kur'ân'ın insanları *“Ey Ademoğulları, şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini sıyrarak onları cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın”*¹²³ diyerek uyarması da bu sebeptedir.

Zikredilen bu kıssa aynı zamanda Hristiyanlığın temel esaslarından biri olan “asli günah”¹²⁴ akidesinin yanlışlığını da beyan etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Hz. Adem'in tevbesinin kabul edildiğini ve onun yeryüzüne halife olarak gönderildiğini anlatarak bu akideyi reddetmektedir. Ayrıca Tevrat'a göre, şeytana ilk inanan ve Hz. Adem'i isyan ettiren de Hz. Havva'dır. Bu sebeple bütün kadınlar uğursuz ve günahkar kabul edilmiştir. Bu da, İslam'ın onaylayabileceği bir anlayış değildir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de *“Hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez.”*¹²⁵ ifadesi yer almaktadır.

Aslında bu durum, onlara dünya hayatının çeşitli nimetleri ile beraber yaşanacak kontrollü yaşamın cennette önceden kazandırılmış küçük bir tecrübesini oluşturmuştur. Çünkü Hz. Adem'in hatası görünüşte hata ise de gerçekte Allah'ın iradesinin bir gereğidir. Allah insanı yeryüzünde halife yapmayı dilemişti. Bu halifenin yeryüzünde hükümlan olabilmesi için dünyaya inmesi gerekti. Bu da o hatanın işlenmesine bağlıydı. Ve o hata, insanın yeryüzünde üreyip yayılması için bir sebepti.¹²⁶ Yani Hz. Adem ve eşinin ilahi hikmetin neticesi olarak kavuştuğu cennet hayatı,¹²⁷ Allah'ın bu sünnetinin sonucunda dünya hayatına geçişin ibret verici sahnesi olmuştu.¹²⁸

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Adem'in yasak ağaçtan yemesini anlatırken, onu hata yapmaya sevkeden durumun unutkanlık ve azimli olmama hali¹²⁹ olduğunu da açıklamaktadır. O kendisine nehyedilen şeyi unutmuştur. Unutkanlığının sebebi o iş hakkında azimli olmamasıdır. Buradan anlıyoruz ki azmin, bir diğer ifadeyle kararlılığın olmayışı ve

¹²³ A'râf (7):27.

¹²⁴ Hristiyanlar, Hz. Adem ve Havva'nın cennette “yasak meyveyi” yeme hatası ile ezeli günah işlediklerini ve bu günahın da miras olarak zürriyetlerinde devam ettiğine inanırlar. Hatta Hz. İsa geçmiş ve gelecek tüm insanların günahına kefarete olarak kendini çarmıhta kurban etmiştir. (Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004, s. 331.)

¹²⁵ En'âm (6): 164; Fâtır (35):18.

¹²⁶ Süleyman Ateş, *Kur'ân'da Peygamberler Tarihi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul t.y., s. 50.

¹²⁷ Mustafa Erdem, *İlk İnsan Hz. Adem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994, s. 161.

¹²⁸ Hüseyin K. Ece, *Hız. Adem*, Denge Yay., İstanbul 1998, s. 215.

¹²⁹ Tâhâ (20):115.

unutkanlığın da buna eklenmesiyle insan Allah'ın emirlerine itaatsizlik gösterebilir. Verilen bir emri yerine getirmek ya da men edilen bir yasağa riayet etmek azim, gayret ve sabır işidir. Öğrendiği bilginin gereğini yerine getirmeyen, iradesine sahip çıkmayan, verilen emri unutan ve o emir karşısında gayret göstermeyen insanın varacağı hal asi olmaktır. Nefsin akla olan itaatsizliği, insanı Allah'a itaatsizliğe sevketmektedir.¹³⁰

Allah, Hz. Adem ve eşinin şahsından, yapılabilecek yanlış davranışların sebeplerini belirterek bizleri bu sebeplere karşı dikkatli olma konusunda baştan uyarmaktadır. Bu şekilde günaha yaklaşmanın bile, o günahı işlemeye sebep olacağına dikkati çekmektedir. Ayrıca, hata yapmanın sonucunda da bir bedelin muhakkak olduğuna işaret ederek bizleri hatadan ve hataya sebep olacak davranış biçimlerinden sakındırmaktadır.

3.3.2. Hz. Yunus'un Kavmini Erken Terkedişi

Kur'an'da peygamberlerin tebliğ faaliyetleri esnasında karşılaştıkları çeşitli sıkıntılar anlatılmıştır. Çalışmamızda da muhteva uygunluğu hasebiyle bu sıkıntılar karşısında peygamberlerin sergiledikleri davranış modellerini yer yer ele aldık. İşte bunlardan biri de Hz. Yunus'a aittir. Hz. Yunus, diğer peygamberler gibi tebliğinde kavminin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Ancak o, kavminin muhalefetine karşı duyduğu öfkeyi onları terk etmekle bastırma yoluna gitmiştir. Onun bu davranışı Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

“Zünnûn'u da an; O, öfkeli bir halde geçip gitmişti, bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde 'Senden başka hiçbir tanrı yoktur, seni tenzih ederim, gerçekten ben zalimlerden oldum' diye niyaz etti. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz.”¹³¹

“Doğrusu Yunus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani o dolu bir gemiye binip kaçmıştı. Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu. Yunus kendisini kınayıp dururken onu bir balık yuttu. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik.”¹³²

¹³⁰ Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, I, 339.

¹³¹ Enbiyâ' (21): 87-88.

¹³² Sâffât (37): 139-146.

Tefsirlerde Hz. Yunus'un kavminin arasından ayrılarak onları terk edişi çeşitli şekillerde anlatılmaktadır. Çoğu rivayette geçen ortak ifadelerle göre olayın vuku buluşunu anlatacak olursak:

Hz. Yunus, kavminin arasında otuz üç yıl kalıp bu müddet içerisinde onları tevhide davet eder. Fakat putlara tapınan Ninova halkı bu inançlarından vazgeçmez.¹³³ Hz. Yunus başlarına büyük bir azabın geleceğini haber verir. Ancak kavminin bu habere aldırış etmediğini görünce onlara öfkelenerek aralarından ayrılır ve bir gemiye biner. Bu sırada halk gelecek azabın belirtilerini gördüğünde Allah'a dua ile tevbe eder. Bunun üzerine azab üzerlerinden kaldırılır. Diğer taraftan Rabbinin iznini beklemeden onların arasından ayrılan Hz. Yunus'un binmiş olduğu gemi ise şiddetli bir fırtınaya tutulur. -Bir rivayete göre Hz. Yunus gemiye bindiği zaman gemi hareket edip yürümez.- Bunun üzerine kur'a çekilir ve üç defa Hz. Yunus'a isabet eder. Hz. Yunus gemiden atlar veya atılır. O anda bir balık onu yutar. Hz. Yunus balığın karnında kaldığı sürece pişmanlık içerisinde dua eder, Allah da onu balığın karnından dışarı çıkarır.¹³⁴

Yüce Allah bu mesel ile olayların iç yüzünü bilmeden acele etmemek gerektiğini bir kere daha göstermiştir. Zira Hz. Yunus kavminden umudunu keserek onları terk etmesinden sonra kavmi tevbe etmiş ve doğru yolu bulmuştur. Ancak o, kavmine olan öfkesine yenilerek orayı terkettiği için bunu görememiştir. Allah'ın iznini hesaba katmadan¹³⁵ sabırsızlık göstermesi nedeniyle de sıkıntılar yaşamıştır. Nitekim Yüce Allah Hz. Yunus'un bu sabırsızlığını Hz. Peygamber'e şöyle hatırlatmaktadır:

*“Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o dertli dertli Rabbine niyaz etmişti. Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı o mutlaka kınanacak bir halde ıssız bir diyara atılacaktı. Fakat ardından Rabbi onu seçti (vahiy verdi) ve salihlerden yaptı.”*¹³⁶

Fahrüddîn er-Râzî, Yüce Allah'ın zikrettiğimiz ayette Hz. Yunus'un istenilen ölçüde sabır göstermediği örneğiyle, Hz. Peygamber'in makam ve rütbesini en üstün kılmayı

¹³³ Bahru'l-Ulûm, II, 377; el-Kâmil fi't-Târih, I, 360.

¹³⁴ Câmiu'l-Beyân, VII, 33; Bahru'l-Ulûm, II, 377; el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, XV, 124; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, VII, 33; Safvetü't-Tefâsîr, III, 44; el-Kâmil fi't-Târih, I, 360-362.

¹³⁵ Hz. Yunus'un kaçışı, Kur'ân'da ^{يُونُسَ} fiili ile anlatılmaktadır. Âlûsî, bu fiilin bir kölenin sahibinden kaçması anlamına geldiğini, dolayısıyla Allah'ın emri olmaksızın kavminden ayrıldığı için Hz. Yunus hakkında bu fiilin kullanıldığını söylemektedir. (Rûhu'l-Meânî, XXIII, 143.)

¹³⁶ Kalem (68): 48-50.

murad ettiğini söylemiştir.¹³⁷ Zira Yüce Allah bazen Hz. Peygamber'e geçmiş peygamberlerin kavimlerinden örnekler verip peygamberlerin onlara karşı tutumlarını gösteriyor, onların akibetini ifade ediyor ve bu şekilde kendisinin en doğruyu yapması için yol gösteriyordu. Bu sefer de, aceleci olmaması ve Mekke müşriklerinin eziyetlerine sabrederek tebliğ görevini ısrarla devam ettirmesini öğütüyordu.

Yüce Allah'ın bu davranış örneği ile verdiği sabır öğüdü sadece Hz. Peygamber'e değil, genele de şamildir. Zira bununla tebliğ vazifesinin sabırla yürütülecek bir görev olduğu gösterilmektedir. Çünkü insan sarf ettiği çabanın karşılığını hemen almak ister. Ancak aklın yanı sıra kalp ile de ilgili olan iman ne zaman neş'et bulacağı belli olmamaktadır. Bu süreçte sorulan sorular, yapılan yalanlamalar tebliğciyi yıldırmmamalıdır. Tebliğci sabırla tebliğine devam etmelidir.

Ancak insan istemese bile kendisini hatanın içerisinde bulabilmektedir. Bu durumda Yüce Allah bunun telafisini yine Hz. Yunus'da göstermiştir. O, daha üstün olan sabrı terk etmesi sebebiyle nefesine haksızlık ettiğini "*Ben zalimlerden oldum*" ifadesiyle belirtmiş¹³⁸ ve yaptığı davranışın uygunsuzluğu dolayısıyla tevbe etmiştir. Neticede Allah tarafından affedilerek kurtarılmıştır. Allah onu kurtardığını bildirdiği ayetin sonunda, "*İşte biz müminleri böyle kurtarırız*" diyerek, bu kurtuluşun aynı durumda kalan müminlerin tamamı için geçerli olduğunu belirtmiştir.¹³⁹ Dolayısıyla insan hata yaptıktan sonra onun yanlışlığını kabullenir, telafi etmeye yönelir, tekrarlamamaya azmeder ve Allah'tan bağışlanma dilerse kurtuluş bulacaktır. Yeter ki hatada ısrar göstermeyerek pişmanlığını tevbe ile gösterebilir. Böylece yaptığı, kendisine verdiği pişmanlık ile tecrübeye de dönüşecektir.

3.3.3. Hz. Peygamber'in Âmâ Geldiğinde Yüzünü Asması

Hz. Peygamber, tebliğ faaliyetlerini ilk olarak içinde bulunduğu müşrik topluma karşı yürütmüştü. Ancak bu toplum kendisine faaliyetlerinden vazgeçmesi için çeşitli sıkıntılar yaşıyordu. Söylediklerine kulak tıkıyorlar, bahaneler ileri sürerek ondan bir takım isteklerde bulunuyorlar veya onu alaya alıyorlardı. Çıkarlarının zedelenmesinden dolayı da bilhassa toplumun ileri gelenleri onu engellemeye çalışıyordu. Ancak Hz.

¹³⁷ Fahrüddîn er-Râzî, *İsmetü'l- Enbiyâ*, s. 129.

¹³⁸ Seyyid Şerif Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, (tah. Abdurrahman Umeyra), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, III, 422.

¹³⁹ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, s. 557.

Peygamber onların İslam’a girmelerini, beraberindeki pek çok insanı da etkileyeceği ve böylece dinin yayılmasını kolaylaştıracığı sebebiyle önemli bir hedef görüyordu.

Bir keresinde Hz. Peygamber, Kureyş’in ileri gelenlerinden Utbe b. Rebî’a, Ebu Cehl b. Hişam ve Abbas b. Abdi’l-Muttalib ile bir araya gelmiş, onlara İslam’ı anlatıyordu. O esnada gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektûm yanlarına geldi. Hz. Peygamber’den Kur’ân’dan bir şeyler okumasını isteyerek “Ey Allah Resulü, Allah’ın sana öğrettiğinden bana da öğret” dedi ve bu sözünü birkaç defa tekrarladı. Fakat imana gelmeleri için ısrarla üzerinde durduğu bu kişilere yaptığı izahlar devam ederken o âmânın sözünü kesmesi Hz. Peygamber’i rahatsız etmiş ve böyle bir durumdan dolayı onun yüzünde bir hoşnutsuzluk ifadesi belirmişti. İbn Ümmi Mektûm ile ilgilenmeyerek tebliğde bulunduğu insanlara yöneldi. Ancak bu davranıştan sonra şu ikazların yer aldığı ilahi hitaba muhatap kılındı:¹⁴⁰

“(Peygamber) âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü astı ve döndü. (Resulüm! Onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin.”¹⁴¹

Yüce Allah bu hitap ile, Hz. Peygamber’in her iki muhatabının –müşrikler ve âmânın- gerçek duygularını ifade ederek âmâ olana yüzünü asmasının yerinde bir hareket olmadığını belirtmiştir. Bu açıklamadan, Hz. Peygamber’in hareketinin itaba muhatap kılınmasının sebebinin, onlara olan ilgisini gerçek duygularını anlamadan zahiri durumlarına bakarak belirlemesi olduğu anlaşılmaktadır.

Zira Hz. Peygamber, o sırada müşrikler ile ilgileniyordu. Abdullah ibn Ümmi Mektûm ise araya girerek bu konuşmayı bölmüştü. Halbuki onun, her ne kadar gözlerini kaybetmiş olmasından dolayı oradakileri görmese bile diğer duyu organlarının sağlam olması sebebiyle onların seslerini duyuyor ve Hz. Peygamber’in o müşriklere hitap ettiğini anlıyordu. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in bu konuşmaya ne kadar değer verdiğini de

¹⁴⁰ Bu haber İbn Abbas’dan rivayet edilmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, X, 3399; *el-Muharreru’l-Vecîz*, V, 436; *ed-Durru’l-Mensûr*, XV, 241.) Sened verilmeden aktarılan bazı haberlerde Şeybe ibn Rebî’a, Velid b. Muğîre, Ümeyye ve Ubey b. Halef gibi müşriklerin de o sırada Hz. Peygamber’in yanında bulunanlar arasında olduğu değişik varyantlarla ifade edilmiştir. (*Meâlimu’t-Tenzîl*, VIII, 335; *el-Keşşâf*, VI, 313; *el-Muharreru’l-Vecîz*, V, 436; *Zâdu’l-Mesîr*, IX, 26; *Rûhu’l-Meânî*, XXX, 39.) Hz. Aişe’den rivayet edilen başka bir haberde ise isim zikredilmeksizin Hz. Peygamber’in yanında bir kişinin bulunduğu aktarılmıştır. (*el-Câmiu li Ahkâmî’l-Kur’ân*, XIX, 210; *ed-Durru’l-Mensûr*, XV, 240.)

¹⁴¹ Abese (80): 1-10.

biliyor olmalıydı.¹⁴² Fakat maksadını tamamlamadan önce onun araya kendi talebini sokuşturması Hz. Peygamber'e sıkıntı vermişti. O bu hareketiyle Kur'ân'ın Hz. Peygamber ile muhatap olan insanların davranışlarına dikkat etmeleri için belirlediği davranış ölçüsünün dışına çıkmıştı.¹⁴³ Halbuki müslüman olması ve Hz. Peygamber ile akrabalık bağının bulunmasından dolayı istediği başka bir zamanda da soru sorabilme imkanı da bulunuyordu.¹⁴⁴ İşte böyle bir durumda Hz. Peygamber müşriklere tebliğine devam etmeyi, İbn Ümmi Mektum'u muhatap almaktan daha önemli görmüştü.

Fahrüddîn er-Râzî, Hz. Peygamber'in yaptığı bu davranışın o an için gerekli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o, Hz. Peygamber'in bu tavrına yapılan uyarının; onun kalbinin, mevki ve makamlarının üstünlüğü nedeniyle Kureyş'in ileri gelenlerine meyllettiği şeklinde anlaşılabileceğine veya olayın zahirinin fakirlerin kalbi kırılrsa da zenginlerin fakirlerden öne alınacağını düşündürebileceğine karşılık olabileceğini ifade etmektedir.¹⁴⁵

Ayetteki itabın Hz. Peygamber'e değil başkasına yapıldığı şeklinde farklı bir yorum da yapılmıştır. Buna göre “عَبَسَ ve تَوَلَّى fiillerinin faili o sırada orada bulunan müşriklerden Velid b. Muğîre'dir. عَبَسَ fiili Kur'ân'da iki yerde geçmekte olup biri bu surede, diğeri ise Müddessir suresinde bir kafir için kullanılmıştır.¹⁴⁶ Devamlı mütebessim olan Hz. Peygamber için 'yüzünü astı, buruşturdu, ekşitti' gibi bir ifadenin kullanılması mümkün değildir. Aynı şekilde تَوَلَّى fiili de Kur'ân'da umumiyetle kafirlerin sıfatı olarak geçmektedir.¹⁴⁷ Dolayısıyla Kur'ân'ın bu iki fiili birbiri ardınca Hz. Peygamber için kullanmış olması uzak bir ihtimaldir.”¹⁴⁸

Biz, ayetteki itabın Hz. Peygamber'e yapıldığı üzerinde olan genelin temayülünü ayetin bütünü için daha sağlam bulmaktayız. Zira ayette fiillerin failine hitap devam

¹⁴² Mefâtihu'l-Ğayb, XXXI, 55.

¹⁴³ “Ey iman edenler, seslerinizi Peygamber'in sesini bastırarak şekilde yükseltmeyin. İşlediklerinizin farkına varmadan boşa gitmemesi için ona birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmanın. Seslerini Allah'ın elçisinin yanında kısan kimseler, Allah'ın gönüllerini takva ile sınıdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. Sana odaların ötesinden seslenenlerin çoğu akli ermeyen kimselerdir.” (Hucurât (49): 2-4).

¹⁴⁴ Tefhîmu'l-Kur'ân, VII, 37. İbn Ümmi Mektûm, Hz. Hatice'nin dayısının oğludur. (Rûhu'l-Meânî, XXX, 39; el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, XIX, 210.)

¹⁴⁵ Mefâtihu'l-Ğayb, XXXI, 56.

¹⁴⁶ Bkz. Müddessir (74): 22.

¹⁴⁷ Bkz. Bakara (2): 205; Tâhâ (20): 48, 60; Necm (53): 33; Meâric (70): 17; Ğâşîye (88): 23; Leyl (92): 16; Alak (96): 13.

¹⁴⁸ Muhammed Ebu'n-Nûrî el-Hadîdî, İsmetü'l-Enbiyâ' ve'r-Red ale's-Şubuhi'l-Muvecccehe İleyh, Matbaatu'l-Emâne, y.y. 1979, s. 44; Muhittin Akgül, Kur'ân'da Hz. Muhammed'in Özellikleri, s. 40; Ali G. Gezgîn, Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yapılan..., s. 192.

etmekte ve bu hitap Hz. Peygamber'in durumu ile daha münasebetli görünmektedir. Nitekim bu olaydan sonra Hz. Peygamber'in İbn Ümmi Mektum ile karşılaştığında “*Rabbimin kendisi sebebiyle beni azarladığı kimse, merhaba*”¹⁴⁹ diye iltifat edip onun gönlünü almaya çalıştığını belirten rivayet de bu görüşün doğruluğunu destekleyen bir haber olmuştur.

Abdullah İbn Ümmi Mektûm'un davranış ölçülerini aşması sebebiyle kınama ve azarlamayı hak etmesine rağmen Allah'ın Hz. Peygamber'i uyarmasının kanaatimizce şöyle bir vechesi vardır:

Âmâ, Hz. Peygamber'e huzursuzluk vermişti. Ancak diğer taraftan Hz. Peygamber de, imana gelmeleri için karşısına alıp emek sarf ettiği müşrikler üzerinde boş yere çabalıyordu. Çünkü onların iman etmeye niyeti yoktu. Sosyal yaşamda söz sahibi olmaları ve edindikleri dünyalık mevki, onların İslam'a girmeleriyle dine bir fayda sağlamayacaktı. Aksine İslam'a girmeleri ile kendileri şeref bulacaklardı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in iman etmeleri için üzerlerinde ısrar ettiği müşriklerin bu çabaya layık olmadıkları ve gözleri görmeyen ama müslüman olan bir insanın dünyevî meziyetler bakımından önde olan bir inkarcıdan muhatap alınmaya daha değer bulunduğu ifade edilerek samimilik derecesine göre onları kendine muhatap almasının daha doğru olacağı belirtiliyordu.

Kur'ân'da İbn Ümmi Mektûm'un ismini zikretmeden âmâ olma özelliğiyle bahsedilmesi de dış görünüşe göre insana değer biçilemeyeceği hususunda manidardır. Zira gözleriyle göremeyen İbn Ümmi Mektûm'un kalbiyle görebilmeyi başarmışken her şeyi gören o müşrikler gördüklerini kalplerine tesir ettirememişlerdir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i muhatap kıldığı bu itib ile aynı zamanda tebliğciler için bir metot ve genel olarak bütün müslümanlar için bir davranış örneği de sunmuştur. Bu uyarıdan çıkarılacak sonuç tebliğcilerin öncelikle iman etme ya da İslam'ı öğrenme konusunda istekli olanlara yönelmelerinin daha doğru olacağıdır. Her ne kadar nüfuz sahibi insanların daveti kabul etmeleri İslam'ın yayılmasını veya müslümanların güçlenmesini sağlayacak ise de bu hususta kalbî samimiyete göre onları muhatap almak daha önemlidir. Çünkü tebliğde elde edilecek başarı, isteksiz kişileri kazanma yolunda sarfedilecek çabaya değil, inananları iyi bir eğitimden geçirmeye bağlıdır. Ayrıca ayet ile, müslümanların birbirleriyle ilişkilerini belirleyen bakış açısını İslam'ın değer yargılarına göre

¹⁴⁹ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 211.

oluşturmalarının, dolayısıyla dış görünüş, zenginlik ve sosyal statüyü esas kabul etmemelerinin tavsiye edildiğini de söyleyebiliriz.

3.3.4. Hz. Peygamber'in Bedir Esirlerinin Bırakılması Hakkındaki Tasarrufu

Müslümanlar ve müşrikler arasında gerçekleşen ve müslümanların galibiyeti ile sonuçlanan Bedir savaşı, hukuki bir takım sonuçlar da doğurmuştu. Bunlardan biri savaş sonunda esirler alınmış olmasıydı. Müslümanlar daha önceden böyle bir durumla karşılaşmamış olduklarından bununla ilgili herhangi bir tecrübeleri yoktu. Esirleri ne yapacakları veya onlara nasıl davranacakları konusunda henüz bir ayet de inmiş değildi. Bu durum esirler hakkında bir kararın verilmesini zorunlu kılmıştı.

Hz. Peygamber böyle bir kararı müşavere ile belirleme yolunu seçti. Bunun için Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e bu konudaki fikirlerini sordu. Hz. Ebubekir, esirlerin arasında kendilerinin akrabalarının da bulunduğunu ifade ederek onların hidayete ermelerine bir vesile olacağı ve inkarcılara karşı iktisadi bir güç elde edebilecekleri düşüncesiyle esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasının daha uygun olacağı kanaatini belirtti. Hz. Ömer de inkarcıların zayıflamasını sağlayacağı düşüncesiyle esirlerin öldürülmesi fikrini ortaya koydu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir'in fikrinin daha uygun olduğu kanaatinden hareketle esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına hükmetti. Ancak sonrasında Hz. Peygamber, bu karara müdahale eden, kendisinin ve Hz. Ebubekir'in ağlamalarına sebep olan şu ilahi hitaba muhatap kılındı:¹⁵⁰

*“Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, halbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah, güçlüdür ve hikmet sahibidir. Eğer Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”*¹⁵¹

Hz. Peygamber'in esirlerin fidye karşılığı salınması konusundaki tasarrufu, şefkat ve merhametle muamele sonucunda onların hidayete ermeleri amacına matuftu. Ayrıca bu uygulamayla muhacirler, Mekke'de bıraktıkları mallara karşılık bu fidye ile dünya işlerini biraz da olsa düzeltmiş, bir nevi onlardan tazminat almış olacaktı. Fakat ilahi kader, şartlar ve durum nasıl olursa olsun, yalnızca dini düşünce esasına dayanan yüce davadaki karar için müslümanların mala ve paraya bakışlarını bir ölçü veya ölçünün bir parçası

¹⁵⁰ Müslim, Cihad ve's-Sîre 58 (II, 1385); *el-Vasît*, II, 471-472; *Mefâtihu'l-Ğayb*, XV, 204.

¹⁵¹ *Enfâl* (8): 67-68.

yapmalarına izin vermedi. Çünkü onlar bu tür bir tecrübeyle ilk defa karşı karşıya geldiklerinden bu görüş üzere bırakılmış olsalardı, uygulama sürekli bir kaide haline gelecekti. Belki böyle olunca da çeşitli dünyevî maksatlardan herhangi bir şeyin ulaşamayacağı bir yücelikte kalması gereken bu gibi hüküm ve kararları, maddi nazarla görme alışkanlığı oluşacaktı.¹⁵² Ayrıca fidyeleri almanın aksine küfrün gücünü zayıflatmak, müşriklerin güçlerinin kırıldığını diğer Arap topluluklarına göstermek ve özellikle de üstünlük ile zaferin Allah'ın inanan kullarına olduğunu müşriklere fark ettirmek için esirlerin kanlarının dökülmesi gerekmektedir.¹⁵³ Zira bu savaş müminler ile müşrikler arasında meydana gelen ilk savaştı ve bundan dolayı müminler için ayrı bir öneme haizdi. Yeni kurulan İslam devletinin gücü ortaya konuluyordu. Muhatapları, ileriye dönük olarak kendilerine karşı belirleyecekleri yaklaşımın yolunu onların bu savaşta gösterdikleri başarıya göre çizecekti. Bu sebeple tercih edilen hükmün isabeti önemliydi. Ancak Yüce Allah henüz düşmanı sindirmemiş ve onlar üzerinde hakim duruma gelmemiş olduklarından dolayı verilen hükmün diğerinden daha uygun olmadığını söyleyerek onu tasvip etmediğini bildiriyordu.

İlahi iradenin tasvip etmeyerek ikazda bulunmasının bir sebebi de esirlerin akraba oluşuna göre hükümde bir yumuşamanın olması hususundaydı. Zira İslam davası müslüman olmayan akrabaların durumuna göre şekillenemez. Dolayısıyla evrensel ilahi ilkelerin uygulayıcısı ve temsilcisi olan Hz. Peygamber'e ve onun takipçilerine İslam dışı faktörlerin –mesela kan bağının- belirleyiciliğinde karar vermek ve hareket etmek uygun düşmez.¹⁵⁴ Zaten bu şekilde verilen bir kararın kendilerine tehlike olarak geri dönme olasılığı da büyüktür.

Nitekim o sırada sayısı az olan müslümanlar için esirleri serbest bırakmaları düşmanın kuvvetlenmesini sağlamış ve ileride aynı şekilde karşılırlarına çıkıp kendilerine savaş açmalarına sebep olmuştu. Yüce Allah bundan sonra böyle bir durumda aynı mesele ile karşılaşıldığında kararın tekrarlanmaması için onları uyarmıştı. Ancak bu uyarı tarihi şartlara bağlı bir zaruriyetten kaynaklanan özel bir hükümdü. İbn Abbas da bu hükmün

¹⁵² *Fıkhu's-Sîre*, s. 177.

¹⁵³ es-Sâbûnî, *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, s. 179-180.

¹⁵⁴ M. Fatih Kesler, "Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e Hitaplar (I)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2002, Cilt: 43, Sayı: 2, s. 109.

sebebinin Bedir günü müslümanların sayıca az olmasından kaynaklandığını, sayıca çoğalıp iktidarları arttığında ise Yüce Allah'ın şu ayeti indirdiğini söylemiştir:¹⁵⁵

*“İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onlara iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin...”*¹⁵⁶

Böylece Yüce Allah esir alınıp alınmayacağı ve esirlere nasıl muamele yapılacağı konularında savaşın meydana geldiği zamanın şartlarına göre muamelede farklılıklar olması gerektiğini vurguluyor, hangi şartlarda nasıl muamele edileceğini öğretiyordu.

Bu ayetlerden aslında istişare sırasında ortaya konulan iki görüşün dayanağının da kendi içerisinde tutarlı ve uygun olduğu ancak şartlara göre geçerliliğinin değişebileceği sonucunu çıkarabiliyoruz. Çünkü her iki görüşte de ayrı mülahazalarla faydalar bulunmaktadır. Mesela esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması durumunda hem müminler ekonomik bakımdan iyileşeceklerdi hem de ölümden dönmeleri müşrik akrabalarını minnet duygusuyla kendilerine yakınlaşmasını sağlayacak ve onları İslam'a ısındıracaktı. Diğer yönden esirlerin öldürülmesiyle onların tekrar karşılıklarına çıkıp savaşma ihtimali kaldırılmış olacaktı. Hz. Peygamber bu iki görüş arasından kendisinin daha uygun bulduğu görüşü tercih edip ona hükmetmişti. Ancak müslümanların sayıca az olmaları, ilk savaşları olduğundan galip olunsa bile tam bir hakimiyetin kurulmuş olmadığı ve bundan sonraki mücadeleler için müşriklerin güçlerini kıldıklarını göstermelerinin onlar gözünde daha zorlayıcı bir imaj oluşturacağı gibi bir düşünce perspektifinde, tercih edilen uygulama, sonunda bir takım zorlukları da beraberinde getiriyordu. Yüce Allah da böyle bir durumda olmaları dolayısıyla onların müşrikler üzerinde hakim bir konuma gelinceye kadar esirler almasının doğru olmayacağını, onları öldürmenin daha isabetli bir hüküm olacağını bildirdi.

İşte Bedir savaşı sırasında müşriklerin öldürülmesi, henüz diğer topluluklara karşı tam bir hakimiyet oluşturamamış İslam Devleti'ni, meydana gelecek sıkıntılardan koruyacaktı. Ancak esir alınıp fidye karşılığı serbest bırakılması bir takım faydaları beraberinde getirirken onların ileride tekrar müslümanların karşılıklarına çıkacakları sebebiyle bir tehlike unsuru oluşturmuştur. Halbuki böyle bir tehlikenin var olduğu bir

¹⁵⁵ Câmîu'l-Beyân, X, 45; el-Câmîu li Ahkâmi'l-Kur'ân, VIII, 48.

¹⁵⁶ Muhammed (47): 4.

ortamda sağlayacağı faydaya göre hareket etmek yerine öncelikle bu sıkıntının ortadan kalkması için mücadele vermek daha etkili bir yöntem olacaktı.

Kısacası bu iki uygulama, içinde bulundukları şartlar dikkate alınarak uygulandığında zarar getirmeyecek ve fayda sağlayacak yöntemlerdir. Yüce Allah Hz. Peygamber'e bu yöntemlerin hangi durumlarda uygulanacağını yolunu göstermiştir. Ayrıca kendileri güçlenene kadar müşriklere hiçbir fırsat tanımamanın ve tamamen İslam'ın ve müslümanların menfaatlerine uygun, başka hiçbir kimseyi ve şeyi hesaba katmadan karar almanın gerektiğini Hz. Peygamber'in şahsında diğer müminlere de öğretmiştir.

3.3.5. Hz. Peygamber'in Zeyd'i Boşanmadan Engellemesi

Yüce Allah Hz. Peygamber'e vahiy dışında bazen gaybe yönelik hususlarda haber veriyordu. Hz. Peygamber de bu habere göre davranıyor, bazen tedbir alıyordu. Ümmeti için en uygun olan zamanda da bunu uyguluyordu. Yine bir keresinde Yüce Allah kendisine böyle bir haber iletmisti. Ancak bu haber kendisini ilgilendirmekle beraber o an için insanların alışkın olmadıkları bir mesele hakkındaydı. İnsanlardan çekindiğinden dolayı o meseleyle ilgili bilgisi temayülünde hareket etmiyordu. Yüce Allah ilahi kelimasında bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye, ‘Eşini nikahında tut ve Allah'tan sakın’ diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl sakınmaya layık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikahladık ki evlatlıkları eşleriyle ilişkisini kestiklerinde müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.”¹⁵⁷

Ayet; Hz. Peygamber, evlatlığı Zeyd b. Harise ve Zeynep binti Cahş hakkında indirilmiştir. Hz. Peygamber, Zeynep'i evlatlığı Zeyd ile evlendirmek istedi. Zeynep önce bu evliliği istemediyse de sonradan rıza gösterdi. Hz. Peygamber onu Zeyd'le evlendirdi. Fakat ikisi arasında geçimsizlik sürüp gidiyordu. Daha sonra Yüce Allah Zeynep'in kendisinin eşi olacağını Hz. Peygamber'e haber verdi. Fakat Hz. Peygamber, kendisine gelip hanımını şikayet edince Zeyd'e hanımından ayrılmasını söylemekten utanarak

¹⁵⁷ Ahzâb (33): 37.

“Allah’tan kork, eşini yanında tut” dedi.¹⁵⁸ Sonunda Zeyd, hanımıyla geçinemedi ve onu boşadı. Bunun üzerine zikredilen ayet indirildi.¹⁵⁹ Ayet ile Hz. Peygamber’in, kendisine Yüce Allah tarafından bildirilen bir şeyi insanlardan çekinmesi sebebiyle açığa vurmayarak gizlediği ve bu bilginin tersi doğrultusunda hareket ettiği belirtiliyordu.

Hz. Peygamber’in açığa vurmayarak gizlediği mesele Yüce Allah’ın Hz. Zeynep’in Hz. Zeyd’den boşanıp kendisiyle nikahlanacağı hakkında verdiği haberi idi.¹⁶⁰ O, bu sebeple, Hz. Zeyd’den çekiniyor ve halkın dedikodusundan sakınıyordu. Halbuki yalnızca Allah sakınılmaya değerdir. Kaldı ki burada Allah’a karşı saygıyı zedeleyecek bir durum da yoktu. İşte Allah için korkacak bir durum yokken sırf insanlardan çekinerek gerçeği gizlemesi bu uyarının sebebi olmuştu.¹⁶¹ Zira bu itabın akabindeki ayette “O peygamberler ki Allah’ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah’tan korkarlar ve O’ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter.”¹⁶² ifadeleriyle bu hususa dikkat çekiliyordu.

Ayrıca Yüce Allah, ayette Hz. Zeyd’den bahsederken ona İslam nimetini verdiğini ve Hz. Peygamber’in azad ederek hürriyetine kavuşturmak suretiyle ona lütufta bulunduğunu söylemesi ile, onun nimetin değer ve şükrünü bilecek güzel niteliklere sahip birisi olduğunu, dolayısıyla Hz. Peygamber’in gönlündekini kendisine olduğu gibi söylemek için çekinecek bir durumunun olmadığını belirtiyordu.¹⁶³

Hz. Peygamber’in insanlardan çekinerek sakladığı ancak Allah’ın açığa vuracağını ifade ettiği bu şeyin, onun Zeynep’e duyduğu sevgi ve içten içe Zeyd’in Zeynep’ten boşanmasını istemesi¹⁶⁴ olduğu hakkında yorumlar da yapılmıştır. Hatta müfessirler bununla ilgili olarak gerçeğe uzak ve uydurma olan bir rivayeti de tefsirlerinde aktarmışlardır. Buna göre Hz. Peygamber, Zeynep’i Zeyd ile nikahladıktan bir süre sonra onların evine gitmiş, tesadüfen gözü Zeynep’e ilişmiş, ondan hoşlanmış ve “gönülleri evirip çeviren Allah’ı tesbih ederim” demiştir. Zeynep, Hz. Peygamber’in bu tesbihini

¹⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, X, 3137; *Mehâsinu’-Te’vîl*, XIII, 4867; *et-Tefsîru’l-Hadîs*, VII, 388-389.

¹⁵⁹ *Câmiu’l-Beyân*, XXII, 16.

¹⁶⁰ *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 190.

¹⁶¹ *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, 3902.

¹⁶² Ahzâb (33): 39.

¹⁶³ Muhittin Akgül, *Kur’ân’da Hz. Muhammed’in Özellikleri*, s. 45.

¹⁶⁴ *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 189-191.

duymuş ve Zeyd geldiğinde bunu ona aktarmıştır. Zeyd de bu durum karşısında Resulullah'a gelerek hanımını boşamayı istediğini bildirmiştir.¹⁶⁵

Bu haberin her bir yönden uydurma olduğunu söyleyebiliriz. Zira Hz. Zeynep, Hz. Peygamber'in teyzesi Umeyme'nin kızıydı ve Mekke'de büyümüşü. Hz. Peygamber de onu hicap emrinden önce defalarca görmüş ve tam olarak tanımıştı. Ona dünür gidip Zeyd'le evlendiren de kendisiydi. Dolayısıyla Hz. Zeynep'in evine geldiğinde kendisini görünce ondan hoşlandığı ve Allah'ın bu sebeple kendisini azarladığını söylemek yakışsız bir söylemdir.¹⁶⁶

Kısacası Hz. Peygamber, ikisinin boşanacağını bildiği halde Hz. Zeyd kendisine gelip boşanmayı istediğini söylediğinde ona bilgisi istikametinde yardımcı olmamıştı. İnsanların kendisi hakkında söyleyecekleri sözlerden çekinerek aksi yönde bir yol göstermişti. -Aslında boşanmak için kendisine başka zamanlarda gelen insanlara davrandığı gibi davrandığını da söyleyebiliriz.- Bu sefer değiştirmesi gereken tutumunu aynen devam ettirmişti. Elbette önceki örf ve gelenekte kabul edilmiş bir alışılmışlığın kendisi ile bozulmasının ona yaşattığı zorluk vardı. Nitekim Hz. Peygamber'in yaşadığı bu zorluğu Hz. Aişe'nin "Eğer Resulullah kendisine inen vahiyden birşey saklayacak olsaydı bu ayeti saklardı."¹⁶⁷ sözünden anlayabiliyoruz. Ancak elde edilecek kolaylık, bu zorluğun çekilmesine bağlıydı. Yüce Allah, bu durumun saklanmasını değil, açığa çıkmasını murad etmişti. Böylece insanların kınamalarına aldırmadan emirlerinin yerine getirilmesi ve sadece kendisinden sakınılması gerektiğini de göstermiş oluyordu.

Araştırmamızı Hz. Peygamber'in bu son tasarrufu ile tamamlamış oluyoruz. Bu bölümde peygamberlerin, iman, amel ve ahlak ile ilgili çeşitli konularda gerçekleştirdikleri fiili tasarruflarını inceledik. Yüce Allah, Kur'an'da anlattığı peygamber tasarrufları ile her daim var olan kanunlarını peygamberlerin şahsında göstermiştir. Zira farklı dönemlerdeki insan tiplerine gönderilen elçiler bu kanunlara göre davranış sergilemişlerdir. Ayrıca söz

¹⁶⁵ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 189-190; *el-Keşşâf*, V, 71. Rivayet açısından bu haber sağlam kabul edilmemiştir. Çünkü muteber hiçbir hadis kitabında yer almamaktadır. Bazı tefsir kitaplarında malumat olarak söylenmiş, ancak sağlam bir sened ve rivayet zincirine bağlanamamıştır. Rivayet noktasında da pek çok yönden çürüktür. (Rivayetin değerlendirilmesi hususunda daha fazla bilgi için bkz. Muhittin Akgül, *Kur'an'da Hz. Muhammed'in Özellikleri*, s. 48-49. Ayrıca bkz. *et-Tefsîru'l-Hadîs*, VII, 388.)

¹⁶⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Arabî (ö. 543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dârul-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 577; Muhammed b. Salih ed-Dümeşkî, *Peygamber Külliyyatı*, (çev. Hüseyin Kara), Ocak Yay., İstanbul 2004, X, 515.

¹⁶⁷ Müslim, İman 288. Başka bir rivayette sözü söyleyen Enes b. Malik'tir. (el-Buhârî, Tevhid 22 (IV, 388).

konusu davranışlar, Kur'ân'ın muhatabına sunulması ile evrensellik ilkesi çerçevesinde günümüz insanına da hitap etmektedir.

Yüce Allah, peygamberlerin unutmalarından, olayın iç yüzünü anlamadan ve üzerinde düşünmeden hareket etmelerinden kaynaklanan isabetsiz kararlar ve davranışlar karşısında daha uygunu göstermek için ilahi hitaplarda bulunmuştur. O'nun Kur'ân'da peygamber tasarruflarını, fiil sürecinde veya fiil sonrasında yaptığı bu müdahaleler ile birlikte aktarması, konu ile ilgili isabetli davranışı göstermesi açısından önem teşkil etmektedir.

Genel olarak peygamber tasarruflarının ve onlara yapılan müdahalelerin Kur'ân'da anlatılmasının, insan davranışlarına Allah'ın rızası istikametinde yön verme ve Hz. Peygamber'in tebliğ vazifesini sürdürürken karşılaştığı sıkıntılara karşı mücadelesinde yol gösterme ve teselli etme amaçlarına yönelik olduğunu tespit ettik.

SONUÇ

Peygamberler Yüce Allah'ın seçkin kıldığı şahsiyetlerdir. Zira görevleri için gerekli ruhi ve fiziki yetkinlikleri, karakterlerinin sağlam, temiz ve mükemmel oluşu onlara bu seçkinliği kazandırmıştır. Bu sebeple de insanlara önder kılınarak örnek tutulmuşlardır. Kur'ân'ın “*Andolsun ki Resulullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*”¹⁶⁸ diyerek Hz. Peygamber'i övmesi, beraberinde her kavim için peygamberlerinin örnek şahsiyetler olduğunu da yansıtmaktadır. Ayrıca bu örneklik nebevî misyonu taşıdıkları süreç içerisindeki her fiil veya sözü kapsamaktadır. Sarf ettikleri her söz ve fiil ile Yüce Allah'ın gözetiminde olmuşlardır. Onlar, sıradan insanlarınkine nazaran farklı olan bu gözetim ile her an ilahi hitaba muhatap olabilmektedirler.

Sıradan insanlardan sudur eden söz ve fiiller sadece tasarruf kapsamına girerken peygamberlerin aynı zamanda vahye muhatap olması akabinde ilahi hitabı tebliğ ve beyan için sarf ettikleri söz ve fiiller bunun dışında kalmaktadır. Zira bunlar ilahi emir doğrultusunda gerçekleşmiştir. Birinci bölümde, insanın iradesi sonucu meydana getirdiği söz ve fiillerin tasarruf adını aldığını ve failine sorumluluk yüklediğini ifade etmiştik. Öyle ise peygamberlerden sudur eden bu tür söz ve fiiller onlara nebevî özellikleri ile ayrıca bir sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenle onlar Yüce Allah'ın her an gözetimine tabi olarak kimi zaman desteklenmekte, kimi zaman da itaba muhatap kılınmaktadır. Böylece onlara en uygun olan yol gösterilmektedir.

Biz araştırmamızda onların henüz ilahi emre veya hitaba muhatap olmadan önce iradeleri ile gerçekleştirdikleri şahsi söz ve fiillerini inceledik. Ancak Kur'ân bir ilahi hitaptır ve her ayeti içerisinde mevzu bulan konu dini kapsar. Peygamberlerden sadır olan şahsi tasarruflar her ne kadar onların beşerî yönlerini ön plana çıkartıyorsa da Kur'ân'da nakledilme değeri ile dinin konuları kapsamında yer alıp onlarla insanları eğitmek amaçlanmaktadır.

Çalışmamızda peygamberlerin cevap verme, hüküm verme, vasiyet etme, cedelleştirme, teskin etme, sır verme gibi sözlü tasarruflarının yanı sıra putları kırma, günaha

¹⁶⁸ Ahzâb (33): 21.

karşı koyma, kavminin arasından erken ayrılma, yüzünü asma gibi fiili tasarruflarını da inceledik. Bu tasarrufların ister sözlü ister fiili olsun peygamberlerden sadır olması sonucunda bağlayıcılık kazandırması bakımından aralarında herhangi bir fark olmadığını müşahade ettik. Zira her iki çeşit tasarruf örneğinde, kimi zaman doğrudan meydana getirmeleri kimi zaman da ilahi müdahale ile en uygun olanın gösterilmesine karşılık düzeltmeleri ile insanlara söz ve hareketlerini belirleyici mesajlar sunulmaktadır.

Peygamberler, Yüce Allah'tan kendi kalplerinin itminana kavuşmasına, dinin yayılmasına ve böylece insanların şerefli kılınmasına vesile olacak bazı şeyler talep etmişlerdir. Hz. İbrahim'in Mekke ve Mekke halkı için duası, Hz. Musa'nın Allah'ı görmeyi, Hz. İbrahim'in ölülerin diriltilmesini müşahade etmeyi, Hz. İbrahim ve İsmail'in nesillerinden peygamber gönderilmesini, Hz. İsa'nın havariler için sofrayı indirilmesini istemeleri bunlara örnek olmuştur. Yüce Allah bu isteklerinden ilahi kanunu dahilinde meşru kabul ettiğini yerine getirmiş, meydana gelmesinin kendi kanunlarına aykırı olduğu veya etki edecek kişiye fayda sağlamayacağı durumunda ise geri çevirmiştir. Peygamberlerin talepte bulunmalarına başka bir örnek de Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya'nın salih evlat istemeleri olmuştur. Onlar, evladın salih olanını istemekle Allah rızasını öncelediklerini göstermektedirler. Zaten gerektiğinde Allah'ın emri ise ondan vazgeçebilecek kadar samimi olduğunu Hz. İbrahim, Hz. İsmail'i kurban etme kararlılığıyla ortaya koymuştur. Bu bağlamda Yüce Allah en sevilen kişilerden vazgeçebilecek kadar kendi rızasını gözetmeyi, ancak vazgeçmemeyi, aksine "en yakın akrabalarını uyar" emri gereği onlarla yakından ilgilenmeyi öyle ki Hz. İbrahim ve Hz. Yakup'un son nefese kadar sürdürdükleri gibi onlara dinde doğru yolu göstermeyi, inkar yolunu seçtiklerinde ise Hz. Nuh'un oğlu için umduğu affı beklememe şuurunda olmayı öğretmiştir. Yakın uzak hiçbir inkarcı ve münafık için af dilememeyi, Hz. Peygamber'in Mescid-i Dırar'da namaz kılmaktan vazgeçtiği gibi dünyada da gerçek niyetleri anlaşıldıktan sonra tuzaklarına alet olmamayı ihsas ettirmiştir.

Ayrıca tebliğde muhatabına, idrak seviyesine ve inancına göre metotlar sunmak gerektiğini vurgulamış, bunun için bazen Hz. İbrahim'in, kavminin putlarına dokunduğu gibi inancı çürütme, kimi zaman Nemrut ile cedelleştiği gibi muhatap ile cedelleşme, kimi zaman da Hz. Nuh'un kavmine kızlarını söylemesi gibi harama mukabil helal ve meşru olana dikkati çekme yolunu göstermiştir. Eğer azgınlık son reddesine gelmiş ve mücadele edilemiyor ise Hz. Nuh, Hz. Lut, Hz. Şuayb ve Hz. Musa'nın, kavimleri hakkında yardım

istediği gibi Allah'tan yardım istemeyi, bu süreçte kendisine isabet edeceğini düşündüğü bela ve kötülükten Hz. Peygamber'in mağarada Hz. Ebubekir'le kaldığı müddette yaptığı gibi Allah'a sığınarak hem kendisini hem de etrafındakileri teskin etmeyi hatırlatmaktadır.

Çalışmamızda genel olarak peygamberlerin bu şahsi tasarruflarını kendi kalplerini sükûna erdirmek, akrabalarının, kavimlerinin ve şariatlarının maslahatını korumak gibi amaçlarla meydana getirdiklerini müşahade ettik. Bu tasarruflar, amellerde örnek oluşturması için insanlara aktarılmıştır. Hiç şüphesiz onlar bu tasarruflarını meydana getirirlerken söz ve davranışlarını iyi niyet üzere hamletmişlerdir. Ancak şu var ki her iyi niyetli davranış bilhassa başkaları ile münasebeti olduğunda her zaman her insana olumlu etkiler vermeyebilir veya diğer insanlara kıyasla bir ayrıcalık getirmeyebilir. Hz. Nuh'un oğlu, Hz. İbrahim'in babası için bağışlanmayı, Hz. Peygamber'in bir münafığın cenaze namazını kıldırması ve Hz. Zeyd'i boşanmaktan engellemeyi istemeleri gibi tasarruflar bu kabilden olması sebebiyle ilahi ikaza muhatap olmuştur.

Kısacası Yüce Allah peygamberlerden sadır olan her bir şahsi tasarrufu şeriata ve o şeriati taşıyan insanların maslahatına uygunluğuna göre kimi zaman serbest bırakmış, kimi zaman da daha uygun bir yolu göstererek müdahalede bulunmuştur. Böylece onları yalnız bırakmayıp tasarruflarında mükemmeli oluşturmalarına yardımcı olduğunu göstermiştir.

Yüce Allah'ın bu söz konusu müdahaleleri, onların nebevî ve beşerî konumlarını tesbit için de bir işaret taşı olmuştur. Zira sıradan insanlar tüm davranışları ile dünyada Yüce Allah'tan doğrudan bir itab ile karşılaşmazken peygamberlerin diğer insanlar gibi alelade günah işlememelerine rağmen her davranışlarının ilahi kontrolden geçirilmesi ve buna mukabil bazen müdahaleye muhatap olabilmeleri mükemmel ve kusursuz olanın sadece Yüce Allah olduğunu deklare ederken zaman zaman müdahalenin hemen isabet etmesi sıradan insanlar da olmadıklarını, Allah'ın kendi mükemmelliği ile onların kemaliyetlerine mazhar olduğunu ifşa etmektedir.

Peygamberlerin ilgili vahye muhatap olmadıkları sebebiyle kendi rey ve ictihatlarına uygun sergiledikleri tasarruflar neticesinde en uygun olanı bazen yakalayamamaları onların bir eksiklik veya kusuru da değildir. Çünkü bu durum insan olmanın doğal bir sonucudur. Hem bu durumda en uygunu bilen ve ona yönelenin Allah olduğu mesajı barınmaktadır. Bu yönlendirme ile onların, insanlar üzerinde seçkin birer şahsiyet olmakla birlikte melek veya insanüstü bir varlık olmadığı da gösterilmiş oluyor ve dolayısıyla insanların muhatap

kaldığı sorunlarla onların da karşılaştığı anlatılarak davranışları üzerinden bazı mesajlar veriliyor. Onların kulluk vasıflarını öne çıkararak herhangi bir konuda yapılması veya yapılmaması gereken bir söz veya fiili belirleme yetkisinin Allah'a ait olduğu vurgulanıyor.

Ayrıca Yüce Allah'ın Kur'ân'da Hz. Peygamber'in tasarrufları gibi geçmiş peygamberlerin tasarruflarını da örnek vermesi, İslam şariatının değişmez kaidelerinin ilk peygamber Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar var olduğunu ve yaşandığını da ortaya koyuyor, bunları insanların düşüncelerine sunarak kendilerine ölçüt almaları için onları düşünmeye sevk ediyor.

Son olarak ifade etmek yerinde olacaktır ki, biz çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm'de mevzu edilen peygamberlerin şahsi tasarruflarından günümüze bakan yönleriyle çıkarımlarda bulunmaya çalıştık. Ancak Kur'ân evrensel bir kitaptır ve her döneme hitap eder. Aynı dönemlerde hakkında yapılan yorumlar ile mevcut olan kısmi bir boyutu güncelleşir. Bu nedenle kısıtlı zaman diliminde araştırmamızı, Kur'ân'ın kesintisiz devam edecek olan yorumlamalarının dahilinde özel kimlik ufkumuzla ancak böylesine sınırlı bir inceleme ile ortaya koyabildik.

KAYNAKÇA

- Abdilmün'im, Mahmud Abdurrahman. *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Elfâzi'l-Fıkhiyye*, Dâru'l-Fâzıla, Kahire t.y.
- Afzalu'r-Rahman. *Sîret Ansiklopedisi*, İnkılap Yay., İstanbul 1996.
- Ahmed b. Hanbel (ö: 241/855). *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Akgül, Muhittin. "Kur'an'da Hz. Muhammed'in Özellikleri", Işık Yay., İstanbul 2002.
- el-Alûsî, Ebu'l-Fadl Şehâbuddîn Mahmud (ö.h.1270). *Rûhu'l-Meânî*, Dâru İhyâü't-Türasi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul t.y.
- ____ *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.
- Apaydın, H. Yunus. "İctihad", *DİA*, İstanbul 2000, XXI.
- el-Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer. *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1981,
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2003.
- el-Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud el-Ferra' (ö. 516/1122). *Meâlimu't-Tenzîl*, Daru Tayyibe, Riyad 1409.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö: 256/869). *el-Câmiu's-Sahih*, Mektebetü's-Selefiyye, Kahire 1400.
- Bulut, Mehmet. "İsmet", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII.
- el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan. *Fıkhu's-Sîre*, Dâru'l-Fikr, y.y. 1978.
- Canan, İbrahim. "Sünnetin Dindeki Yeri", *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul 1997, 18-20 Kasım 1995.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkıf*, (tah. Abdurrahman Umeyra), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- ____ *Ta'rîfât*, y.y., 1283.
- ed-Debûsî, Ebû Zeyd. *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkıh*, (tah. Halil Muhyiddîn Meys), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Demirci, Muhsin. *Lokman Suresi ve Ahlaki Öğütler*, Çamlıca Yay., İstanbul 2001.
- Derveze, Muhammed İzzet (ö: 1404/1984). *et-Tefsîru'l-Hadis*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Kahire, 2000.
- ____ *Sîretu'r-Resûl*, (çev. Mehmet Yolcu), Ekin Yay., İstanbul 1998.
- ed-Dimeşkî, Muhammed b. Salih. *Peygamber Külliyyatı*, (çev. Hüseyin Kara), Ocak Yay., İstanbul 2004.
- Duman, M. Zeki. "Ailede Çocuk Eğitimi ve Lokman Hakîm'in Oğluna Nasihatlerinin Düşündürdükleri", *Diyanet İlmi Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 3, Ankara 1991.

- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani (ö: 275/889). *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Ebû Hayyan el-Endelüsî, Esiruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf (ö: 745/1344). *el-Bahru'l-Muhîf*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî (ö: 982/1574). *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Mushaf, Kahire t.y.
- Ece, Hüseyin K. *Hiz. Adem*, Denge Yay., İstanbul 1998.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1936.
- Erdem, Mustafa. *İlk İnsan Hiz. Adem*, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2010.
- Esed, Muhammed. *Tefsîru'l-Mesaj*, İşaret Yay., İstanbul 1996.
- el-Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Menhûl min Ta'likâti'l-Usûl*, (tah. Muhammed Hasan Heytu), Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1980.
- Gezgin, Ali Galip. *Kur'an'da Hiz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2003.
- Gölcük, Şerafettin. *İslam Akaidi*, Esra Yay., Konya 1999.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 1997.
- Hadîdî, Muhammed Ebu'n-Nûrî, *İsmetü'l-Enbiyâ ve'r-Red ale's-Şubuhi'l-Muveccehe İleyh*, Matbaatu'l-Emâne, Mısır 1979.
- Hâkim, Ebû Abdillâh ibnü'l-Beyyî Muhammed en-Nisâbü'rî (405/1014). *ale's-Sahihayn*, Mektebu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut tsz.
- Halidi, Salah Abdulfettah. *Kur'an Öyküleri*, (çev. Ahmed Sarıkaya), Kitap Dünyası Yay., Konya 2005.
- İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (ö. 543/1148). *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Gâlib (ö: 541/1147). *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Aziz*, (tah. Abdu's-Selâm Abdu's-Şâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbnu'l-Cevzî (ö: 597/1201). *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir*, (tah. Muhammed b. Abdîrrahman), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1984.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (ö: 327/939). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, Mekke 1997.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim (ö. 630/1233). *el-Kâmil fî't-Târih*, Dâru Sâdır, Beyrut 1965.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Himyerî. *Sîretu'n-Nebeviyye*, Matbaatu Mustafa el-Bânî el-Halebî, Mısır 1936.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (ö: 774/1372). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tah. Muhammed İbrahim el-Bennâ - Muhammed Ahmed Âşûr - Abdulaziz Ganîm), Kahraman Yay., İstanbul 1984.
- ____ *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (ö. 273/886). *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- İsa, Abdulcelil. *Peygamberimizin İctihadları*, (çev. Hilmi Merttürkmen-Abdülvehhab Öztürk), y.y., Ankara 1976.
- Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, Dâru'l-Mısriyye, Kahire 1965.
- Kâdî İyaz. *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafa*, (trc. Suat Cebeci), Rehber Yay., Ankara 1992.
- Karaman, Hayrettin. *İslam'ın Işığında Günün Meselesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Karaman, Hayrettin; Mustafa Çağrı; İbrahim Kafi Dönmez; Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu*, DİB Yay., Ankara 2007.
- el-Kârî, Ali. *Fıkh-u Ekber Şerhi*, (çev. Yunus Vehbi Yavuz), Çağrı Yay., İstanbul 1982.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemaluddîn (ö. 1332/1914). *Mehâsinu'-Te'vîl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire 1957.
- Kayacan, Murat. *Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, Ekin Yay., İstanbul 2007.
- Kesler, Muhammed Fatih. "Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar (I)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 43, Sayı: 2, Ankara 2002.
- Kitab-ı Mukaddes*, Anadolu Ofset, İstanbul 2005.
- Kur'ân'ı Kerim*, (haz. Hayrettin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kafi Dönmez vd.), TDV Yay., Ankara 2005.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö: 671/1273). *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1952.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilali'l-Kur'ân*, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, t.y.
- Küçük, Ali. *Besairu'l Kur'ân*, Adım Matbaacılık ve Ofset, Konya 2006.
- Malik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Himyerî (ö. 179/795). *el-Muvattâ*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (ö. 333/944). *Kitâbu't-Tevhîd*, (çev. Bekir Topaloğlu), İSAM Yay., Ankara 2002.
- el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî (ö. 450/1058). *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- el-Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan yayınları, İstanbul, 1986.
- Müftüoğlu, Ömer. *Kur'ân'da Hz. Lut ve Kavmi Nasıl Yaşadılar?*, Eskişehir İslami İlimler Vakfı Yay., Eskişehir 1997.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyrî (ö: 261/875). *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.

- en-Neccar, Abdulvehhab. *Kasasu'l-Enbiyâ'*, Dâru İhyâü't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1986.
- Nedvî, Süleyman. *Asr-ı Saâdet*, (çev. Ali Genceli), Sebilürreşad Neşriyat Bürosu, İstanbul 1967.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali (ö. 303/915). *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (ö: 710/1310). *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Muri (ö. 676/1277). *Riyâzü's-Sâlihîn*, (trc. M. Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük), Erkam Yay., İstanbul 2001.
- Nûmanî, Mevlana Şiblî. *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (çev. Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2003.
- Öztürk, Mustafa. "Bilge Kul Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14-15, Samsun 2003.
- Polat, Fehmi Ahmed. "Seçkin Bir Soy İddiasının Kur'ân Açısından Değeri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, Konya 2005.
- er-Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ömer (ö: 606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihi'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- _____. *İsmetu'l-Enbiyâ'*, Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1986.
- _____. *Muhassalu Efîkârî'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn*, (tah. Taha Abdurraûf Sa'd), Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1984.
- Reşid Rıza, Muhammed (ö: 1354/1935). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, (tah. İbrahim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- es-Sâbûnî, Ahmed b. Mahmud Nûreddîn. *el-Bidâye fî Usûliddîn*, (trc. Bekir Topaloğlu), DİB. Yay., Ankara 1980.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'âni'l-Ker'im, Beyrut 1981.
- _____. *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, (çev. Hanifi Akın), Ahsen Yay., İstanbul 2003.
- es-Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed el-Ma'ruf (ö. 427/1035). *el-Keşf ve'l-Beyan*, (tah. Ebû Muhammed b. Âşûr), Daru İhyau't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut 2002.
- San'ânî, Abdurrezzak b. Hemmam. *Tefsîru'l-Kur'ân*, (ö. 211/827), (tah. Mustafa Müslim Muhammed), Mektebetü'r-Ruşd, Riyad 1989.
- Sarıcık, Murat. "Kurbanın Anlamı Üzerine", *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, Şurkav Yay., Şanlıurfa 1997.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 373/983). *Bahru'l-Ulûm*, (tah. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Ebî Sehl. *Usûlu's-Serahsî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1973.

- es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö: 911/1505). *ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sur*, (tah. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin), Dirâsetu'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kahire 2003.
- ____ *Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Dâru'n-Nâr, Kahire t.y.
- es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505); Celâluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şafi el-Mahallî (ö.h. 891). *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru İbn Kesîr, yy. ty.
- Şahinler, Necmettin. *Hiz. Musa ile Yürümek*, İnsan yay., İstanbul 2009.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834). *Fethu'l-Kadîr*, (tah. Abdurrahman Umeyre), Dâru'l-Vefâ', y.y. 1994.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (ö: 310/922). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (tah. Hânî'l-Hâc - İmâd Zekiyyu'l-Bârûdî - Hayrî Saîd), el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, Beyrut 2004.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi (ö: 279/892). *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmi Giriş*, Damla Yay., İstanbul 2004.
- Uşşak, Cemal (ed.), *Hiz. İbrahim'in İzinde*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yay., İstanbul 2001.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (ö. 468/1076). *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- ____ *Esbâbu'n-Nuzûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbu'l-Megâzî*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1965.
- Yar, Erkan. "Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV.
- Yerinde, Adem. "Hz. Peygamber'in İctihadı Meselesi", *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara 2003, Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayı, Ankara 2003.
- Yıldırım, Celal. *İlmin ışığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul 1986.
- Yıldırım, Zeki. "Kur'an'da Peygamberlerin İsmi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, 2003.
- Yiğit, İsmail. *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yay., İstanbul 2004.
- Yüce, Abdülhakim. "Kozmik Yetki: Tasarruf", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 15, Ankara 2005.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (ö: 538/1144). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvî'l fî Vucûhi't-Te'vîl*, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad 1998.
- Zuheyli, Vehbe. *Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut 1991.
- ____ *Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1984.